

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MUHİBBÎ DİVANI'NDA RAKİP

TEZİ HAZIRLAYAN
Mesut ÖZKAN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Belde AKA
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Sevin ARSLAN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hanife Dilek BATİSLAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN/ARALIK 2017

ONAY SAYFASI

T.C
 ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

201511013 numaralı öğrencimiz olan Mesut ÖZKAN tarafından hazırlanan “Muhibbi Divanı’nda Rakip” başlıklı bu tez çalışması jürilerimiz tarafından oy birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Üniv. İçi- Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Belde AKA

Üniv. İçi - Jüri Üyesi: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

Üniv. Dışı - Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM

(Çukurova Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

27 / 12 / 2017

Doç. Dr. Murat KOÇ
 Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 27/ 12 / 2017

Mesut ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında benden yardımını esirgemeyen, bilgi ve deneyimiyle bana her türlü desteği sağlayan çok kıymetli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Belde AKA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmam sırasında bana her alanda destek olan aileme ve Sevgi Halimoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

27-12-2017

Mesut ÖZKAN

ÖZET

MUHİBBÎ DİVANİ'NDA RAKİP

Mesut ÖZKAN

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Belde AKA

Aralık 2017, 93 sayfa

Rakip, Divan şiirinin âşık ve sevgiliden sonraki en önemli tipidir. Bu şiir geleneğinde rakip, genel anlamıyla âşık ile sevgilinin arasına girerek onların kavuşmasına engel olarak görülür. Âşığın gözünde ise kendisi ve sevgili dışındaki herkes rakiptir. Divan şairleri de şiirlerinde rakibi bu çerçevede benzer anlamlara gelecek şekilde söz konusu etmişlerdir.

Saltanatı yıllarında Osmanlı Devleti'nin en parlak devrini yaşadığı kabul edilen Kanûnî Sultan Süleyman, aynı zamanda Muhibbî mahlasıyla şiirler kaleme alan bir Divan şairidir. Bu tezde padişah bir şair olarak Muhibbî'nin divanında rakibin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Çalışmada, şairin divanında rakip ve rakibe karşılık gelen kelimeler belirlendikten sonra rakibin özellikleri tespit edilmiştir. Ayrıca rakibin benzetildiği kişiler, hayvanlar ve diğer unsurlar da tezde incelenen konular arasındadır. Böylece tezde, padişah şairin rakip algısı irdelenerek, bu algının diğer Divan şairlerinden farkı olup olmadığı da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu tezle, daha önce bir padişah şair örneğinden hareket edilerek incelenmemiş olan rakip motifinin daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, 16. yüzyıl, Muhibbî, Padişah şair, Rakip.

ABSTRACT**THE RIVAL IN THE MUHİBBÎ DİVANI****Mesut ÖZKAN****Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Assist. Prof. Dr. Belde AKA****December, 2017, 93 Pages**

Rival, is the next most important type after the enamoured and the beloved types in the Ottoman poetry called Divan. In the tradition of this type of poetry, the rival is seen as an obstacle to the enamoured person and the beloved one, impeding them to join each other by interfering between them. In the enamoured person's eyes, everybody is considered as a rival apart from himself and the beloved one. In their poems, Divan poets have also come up with similar meanings in the meaning frame of the rival type.

Suleyman the Magnificent, who lived during the period considered as the most brilliant of the Ottoman State throughout his reign, was at the same time a poet who also wrote poems designated as Muhibbî. In this thesis, it is examined how the Sultan, as a poet, is handling the type rival in the divan of Muhibbî. In this study, we have first determined the words corresponding to both genders of rival and then the characteristics of the type rival. Apart from it, persons, animals and other elements compared to the rival type were also analysed in this thesis. Thus, in this thesis, we have tried to put forward whether the perception of rival is different in the Sultan poet from the other poets of the divan literature by examining the said perception of rival in the Sultan poet.

With this thesis, we are aiming to examine in detail the motif of rival by analysing an example of the Sultan poet as it has never been made before.

Keywords: Divan literature, 16th century, Muhibbî, Poet sultan, Rival.

ÖNSÖZ

Divan şiirinde rakip, âşık ve sevgiliden sonra adı en çok geçen tiplerdendir. Hemen her şairin şiirinde söz konusu ettiği bu tip, türlü özellikleri ve benzetme unsurlarıyla bu şiirde yer alır. Bu durum eline kaleme aldığı “Divan şairi rolü”ne giren padişah şairler için de geçerlidir.

Bu tezde Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanûnî Sultan Süleyman’ın divanında rakip tipinin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Tezin birinci bölümü olan “Giriş” bölümünde çalışmayla ilgili genel bilgiler verilmiş; araştırmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi belirtilmiştir.

İkinci bölümde, Kanûnî Sultan Süleyman’ın da tahtta bulunduğu 16. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin siyasi durumu hakkında ana hatlarıyla bilgi verildikten sonra Divan edebiyatının genel görünüşünden bahsedilmiştir. Muhibbî’nin hayatı ve sanatı da bu bölümde ele alınmıştır.

Tezin asıl kısmı “Muhibbî Divanı’nda Rakip” başlığını taşıyan üçüncü bölümdür. Burada Muhibbî divanında yer alan gazelerde rakip ve rakibe karşılık gelen kelimeler tespit edildikten sonra bu tipin özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Rakibin benzetildiği canlı ve cansız varlıklar yoluyla padişah şairde söz konusu motifin nasıl konu edildiği sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü olan “Sonuç”ta ise elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca “rakip” motifinin padişah şairin kaleminde farklı bir görünüm kazanıp kazanmadığının da belirlenmesine gayret edilmiştir. Tezde Muhibbî’nin divanında belirlenen rakip ve rakibe karşılık gelen kelimelere dair sayısal dökümler Ek’te tablolar halinde verilmiştir.

ARALIK, 2017

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi

BÖLÜM I

1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler	1
1.2. Konu	1
1.3. Amaç	1
1.4. Kapsam.....	1
1.5. Yöntem.....	1

BÖLÜM II

2. 16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ	3
2.1. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu	3
2.2. 16. Yüzyılda Divan Edebiyatı	4
2.3. Muhibbî'nin Hayatı Ve Sanatı	7

BÖLÜM III

3. MUHİBBÎ DİVANI'NDA RAKİP	11
3.1. Muhibbî Divanı'nda Rakib ve Rakibe Karşılık Gelen Kelimeler	11
3.1.1. Adû/Düşman	11
3.1.2. Bîgâne	13

3.1.3. Gayr/ Ağyâr.....	14
3.1.4. Müdde'î.....	22
3.1.5. Rakip	25
3.2. Muhibbî Divanı'nda Rakibin Özellikleri ve Benzetildiği Unsurlar	29
3.2.1. Rakibin Özellikleri	29
3.2.1.1. Arabozucu	29
3.2.1.2. Âşığa Eziyet Eder.....	29
3.2.1.3. Âşığı Kötüler.....	30
3.2.1.4. Âşığı Sevgiliden Ayırır	30
3.2.1.5. Âşığı Sevgilinin Mahallesinden Uzaklaştırır	31
3.2.1.6. Beddua Edilir	31
3.2.1.7. Dinsiz/ Kâfir.....	33
3.2.1.8. Engel	34
3.2.1.9. Hırslı.....	35
3.2.1.10. Kötü Huylu.....	35
3.2.1.11. Kötü Sözlü.....	35
3.2.1.12. Nâ-merd	36
3.2.1.13. Ölümü İstenir	36
3.2.1.14. Sevgiliye Çok Yakındır.....	37
3.2.1.15. Sevgiliden İtibar Görür	39
3.2.1.16. Sevgiliyi Kıskanır	39
3.2.1.17. Siyah Yüzlü.....	40
3.2.1.18. Soyu Belli Değildir	42
3.2.1.19. Sözü Değersizleştirir	42
3.2.2. Rakibin Benzetildiği Kişi Ve Unsurlar	43
3.2.2.1. Kişiler.....	43
3.2.2.1.1. Derbân	43
3.2.2.1.2. Hâris	44
3.2.2.1.3. Nigeh-bân/ Pâs-bân.....	44
3.2.2.2. Hayvanlar	45
3.2.2.2.1. Bakar	45
3.2.2.2.2. Fare/ Kedi.....	45
3.2.2.2.3. Horoz.....	46
3.2.2.2.4. Karga, Çaylak.....	46

3.2.2.2.5. Köpek	49
3.2.2.2.6 Yılan	57
3.2.2.3. Diğer Unsurlar	58
3.2.2.3.1 Bulut	58
3.2.2.3.2. Dev	59
3.2.2.3.3. Diken	60
3.2.2.3.4. Dûzahî	69
3.2.2.3.5. Şeytan	69
3.2.2.3.6. Taş	70
3.2.2.3.7. Tuzlu Toprak	70

BÖLÜM IV

4. SONUÇ	71
5. KAYNAKÇA	74
6. EKLER	77
6.1. Ek. 1. Muhibbî Divanı'nda Rakip ve Rakibe Karşılık Gelen Kelimelerin Sayısal Dökümü	77
6.2. Ek. 2. Rakibin Benzetildiği Kişilerin Sayısal Dökümü	78
6.3. Ek. 3. Rakibin Benzetildiği Hayvanların Sayısal Dökümü	79
6.4. Ek. 4. Rakibin Benzetildiği Diğer Unsurların Sayısal Dökümü	80
6.5. Ek. 5. Etik Kurul Kararı	81
7. ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Beyit
C.	: Cilt
Ed.	: Editör
g.	: Gazel
haz.	: Hazırlayan
k.	: Kaside
mad.	: Madde
muh.	: Muhammes
mur.	: Murabba
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
v.b.	: Ve benzeri

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler

1.2. Konu

“Muhibbî Divanı’nda Rakip” adını taşıyan bu tezin konusu, padişah şair olan Kanûnî Sultan Süleyman’ın şiirlerinde rakibin incelenmesidir. Divan şiirinin âşık ve sevgiliden sonraki en önemli üçüncü kişisi olan rakip Divan şairleri tarafından türlü benzetmeler ve sıfatlarla anılmıştır. Bu tezde, padişah şairde rakip algısının nasıl yer aldığı, diğer divan şairleri ile farklılıklarının olup olmadığı incelenecektir.

1.3. Amaç

Tez kapsamında yapılan araştırmalarda, rakibe dair çalışmalar yapılmış olmasına rağmen bir padişah şairde rakibin nasıl ele alındığını inceleyen kapsamlı bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu bağlamda tezin amacı; Muhibbî mahlasıyla şiirler söyleyen Kanûnî Sultan Süleyman’ın divanında yer alan rakip ve rakibe karşılık gelen kelimeler ile rakibin benzetildiği kişi ve unsurların tespit edilmesi ve böylelikle padişah şairde rakip motifinin nasıl yer aldığının ortaya konulmasıdır.

1.4. Kapsam

Tezde Divan şiirinin en çok gazel yazmış şairlerinden olan Muhibbî’nin Divanı’nda yer alan rakip ve rakip ile ilişkilendirilen kelimeler taranmıştır. Bu bağlamda çalışmanın merkezinde rakip ve rakibe karşılık gelen kelimelerin yer aldığı beyitler bulunmaktadır.

1.5. Yöntem

Tezde metin merkezli bir inceleme yöntemi belirlenmiştir. Buna göre tez “Giriş”, “16. Yüzyılda Osmanlı Devleti’ne Genel Bir Bakış”, “Muhibbî Divanı’nda Rakip” ve “Sonuç” olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş kısmında konu, amaç, kapsam ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin siyasi ve edebi durumuna genel olarak değinildikten

sonra Muhibbî'nin hayatı ve sanatına dair açıklamalar yer almıştır. Üçüncü bölüm tezin asıl kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde Muhibbî Divanı'nda rakip ve rakibe karşılık gelen kelimelerin yer aldığı beyitler incelenmiştir. Böylelikle bir padişah şairde rakibin hangi özelliklerle yer aldığı, hangi sıfatlarla nitelendirildiği, benzetildiği unsurlar ve varsa rakip tipinin kazandığı yeni anlamlar irdelenmiştir.

BÖLÜM II

2. 16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu

16. yüzyılda Osmanlı Devleti güçlü padişahların idaresinde büyüme ve gelişme göstermiştir. Bu yüzyılda Osmanlı tahtında; II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selîm, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed bulunmuştur. Bu devirde Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılmış bir cihan devleti haline gelmiştir (İpekten ve İsen, 1992: 130).

II. Bâyezid, Fatih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine 1481'de tahta geçmiştir. Saltanatının ilk yıllarında kardeşi Cem Sultan ile taht kavgaları yaşanmıştır. Bu da devletler arasında problemlere yol açmıştır. Bâyezid'in 31 yıl süren saltanatı 1512'de yeniçerilerin baskısı üzerine tahttan ayrılmasıyla son bulmuştur. Bâyezid, İstanbul'dan Dimetoko'ya giderken 1512'de Çorlu yakınlarında vefat etmiştir. Sultan II. Bâyezid vefat edince yerine oğlu Yavuz Sultan Selim geçmiştir. Sultan II. Bâyezid'in oğlu olan Yavuz Sultan Selim, kısa bir saltanatı olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin büyük ve önemli padişahlarından biridir. Sultan Selim, Avrupa devletleri ile barış içinde yaşama siyaseti izlemiştir. Bunu yapmaktaki amacı; her şeyden önce İran'da kurulan Safevi Devleti'ni yıkarak Şii tehlikesini ortadan kaldırmak, bu suretle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da devletin birliğini temin etmektir (Kartal ve Şentürk, 2010: 224; 287).

Sultan Selim'den sonra, Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Osmanlı Devleti, Doğulu ve Batılı devletler karşısında üstünlüğünü sağlamıştır. Sultan Süleyman yirmi beş yaşında Osmanlı tahtına çıkmıştır. Andre Clot'un *Muhteşem Süleyman* kitabında belirttiği üzere, Sultan Süleyman tahta çıktığında Osmanlı Devleti büyük bir zenginliğe ve İslam âlemi içinde benzersiz bir konuma sahip olmuş; Memlük devleti yıkılmış, Suriye Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Buna bağlı olarak padişaha, İslam Halifesi ve Kutsal Kentlerin Koruyucusu sıfatları yüklenmiştir (Clot, 1994: 48). Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanatı zamanında Avrupa'ya pek çok sefer düzenlenmiştir. Bu devirde Belgrad ve Rodos alınmış, bütün Avusturya toprakları ele geçirilmiş, Macaristan devletin bir eyaleti haline getirilmiştir. Öte yandan Tebriz ve Bağdat alınmıştır. Böylece Asya ve Avrupa'daki sınırlar genişletilmiş ve emniyet altına alınmıştır. Kanûnî Sultân Süleymân, uzun saltanatının sonunda devleti, üç kıt'a üzerine yayılmış dünyanın en güçlü ordusuna sahip, geniş, zengin ve haşmetli devleti haline

getirmiştir (İpekten, İsen, 1992: 130-131). Bu arada Fransa'ya kapitülasyon adı verilen bir takım ayrıcalıklar tanınmıştır. Sultan Süleyman zamanında geçici olarak verilen bu ayrıcalıklar daha sonraki yüzyıllarda süresiz olarak verilecek ve Osmanlı Devleti için bir sorun haline gelecektir.

Sultan Süleyman Avrupa'ya yaptığı sefer sırasında vefat etmiştir. Ölümünden sonra tahta oğlu II. Selim geçmiştir. Kanûnî öldükten sonra da fetihlere devam edilmiştir. Bu fetihlerin devam etmesinde devlet işlerinde büyük tecrübe ve görüş sahibi olan Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın II. Selim tarafından tamamen serbest bırakılması ve yetkili kılınmasının önemli bir etkisi olmuştur (Kartal, Şentürk, 2010: 290). Sakız, Kıbrıs, Tunus, Yemen onun zamanında alınmıştır. II. Selim'den sonra tahta oğlu Şehzade Murad geçmiştir.

III. Murad dönemi, savaş ve fetih açısından bir duraklama dönemidir. Ülkeler arasındaki siyasi ilişkiler barış içinde gerçekleşmiştir. III. Murad, babası II. Selim zamanında gerçekleştirilen Osmanlı-Venedik barışını Venediklilerle anlaşma yoluna giderek yenilemiştir.

III. Murad zamanında Osmanlı Devleti en geniş sınırlara ulaşmış olmasına rağmen duraklama belirtisi kendini göstermeye başlamıştır. Saray mensupları rüşvet karşılığında devlet görevlerini ehil olmayanlara vermiş tımar sistemi bozulmuştur. Halk köyleri boşaltmış, kapıkulu sayısı artmış, dolayısıyla bunlara ulufe yetiştirilmediği için hazine sıkıntı içine girmiştir. III. Murad zamanında saray giderleri artmış, ve öldükten sonra bıraktığı büyük miktardaki borç iç hazineden ödenmiştir. Sultan III. Murad zamanında gümüş paranın değeriyle sürekli oynanmış, yiyecek fiyatları artmış, buna bağlı olarak da sık sık tekrarlanan kapıkulu ayaklanmaları yaşanmıştır (Şahiner, 2012: 155).

2.2. 16. Yüzyılda Divan Edebiyatı

16. yüzyılda Osmanlı Devleti, siyasi açıdan tarihindeki en yüksek dereceye ulaşırken, kültür ve edebiyat sahasında da gelişmesini sürdürmüştür.

Bu yüzyıldaki padişahların ve şehzadelerin hemen hepsi şairleri ve sanatı korumuşlardır. Devlet büyükleri şairlere öncü olmuşlardır. Farsça divanından başka Türkçe ve Çağatayca şiirleri de olan Sultan I. Selim, âlimleri ve şairleri koruyup mükâfatlandırmış, yanında şair ve âlimleri gezdirmiş, hatta savaşa gittiği zaman kitaplar tercüme ettirmiştir. Bu dönemde çok sayıda Selimnâmeler yazılmıştır. Bu türde

yazılan eserler Sultan Selim'in Trabzon'daki valiliğinden başlayarak önce Gürcülerle sonra da babası ve kardeşleriyle olan mücadelelerini, padişah olarak da Safevi ve Memlüklerle olan savaşlarını konu edinmiştir. Sultan Selim'in kısa saltanatından sonra Osmanlı tahtına oturan Sultan Süleyman döneminde, ilim ve edebiyat en yüksek derecesine ulaşmıştır. Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Sultan Süleyman, bir divan tertiplemiştir. O da babası gibi âlim ve şairleri korumuş, birçok kitap tercüme ettirmiştir. Saltanatı boyunca birçok şairi himayesi altına almıştır. Bunlardan en tanınmışları; ilim adamı ve şair olarak Cenâbi Paşa, *Mir'âtü'l Memâlik* eserinin sahibi Seydi Ali Reis, renkli kişiliğiyle kendini tanıtan Gâzali mahlaslı Deli Birâder, divanının yanında beş mesnevisiyle bir hamse meydana getiren Taşlıcalı Yahya Bey, yüzyılın Anadolu edebiyatındaki en büyük şairi sayılan ve "Sultanü'ş-Şu'arâ" diye anılan Bâkî, Şehzade Mustafa'nın hocası olan Surûfî, bir Bursa şehrengizi oluşturan Lamiî Çelebi'dir. Sultan Süleyman'ın çevresindeki şairler Selimnâmeleri örnek alarak ona Süleymannâmeler yazmışlardır. Kanûnî Sultan Süleyman ölünce bu büyük devletin başına Sultan II. Selim geçmiştir. II. Selim, sakin yaradılışlı ve savaş sevmeyen bir padişaktır. Zamanını okuyup yazmak ve avcılıkla geçirdiği kaynakların verdiği bilgiler arasındadır. Divanı olmamakla birlikte güzel şiirleri vardır. Onun zamanında da şairler korunmuş ve şair ulufeleri verilmeye devam edilmiştir. Çok saygı duyduğu ve sık sık sarayına çağırdığı Şeyh Yahya Efendi, ilim adamlarından Azmi Efendi saltanatı zamanında çevresinde bulunan şairlerdir (İpekten ve İsen 1992, 132-134; Köprülü 2009, 390).

İstanbul, II. Selim döneminde ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir. Ancak II. Selim'in saltanatının kısa sürmesi, son zamanlardaki aşırı dindarlığının neticesinde sadece hocalar ve şeyhlerle olan temasından dolayı, Osmanlı sarayı şairler için bir sığınak olmaktan çıkmıştır (Kartal ve Şentürk, 2010: 312). İstanbul dışında ise özellikle şehzadelerin çıktıkları sancak merkezlerindeki şehzade sarayları, İstanbul'dakilerden daha küçük olsa da; ilim, sanat ve edebiyat çevresi oluşturmuşlardır. İlimin, sanatın, şiir ve edebiyatın geliştiği böyle bir yerde ilim adamları, tarihçiler, şairler ve nesir ustalarının yetişmesi gecikmemiş, Osmanlı Devleti'nin bu büyüklüğüne layık olarak Osmanlı- Türk kültür ve edebiyatı meydana getirilmiştir (İpekten ve İsen, 1992: 135).Şehzadeliği döneminde çok iyi yetiştirilen III. Murad, Arapça ve Farsçayı şiir söyleyebilecek kadar çok iyi öğrenmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra en çok şiir söylemiş Osmanlı padişahıdır. Sultan III. Murad'ın yakınında bulunan şairler onun iltifatını kazanmışlardır. Bu şairlerin çoğu dedesi Kanûnî ve babası II. Selim zamanında yaşamış şairlerdir. Bunlardan Şehzade Mustafa'nın hocalığına tayin edilen Nev'î saraya

alınmıştır. Bâkî de bu dönemde şöhretini devam ettirmiş, yüksek memuriyetlerde bulunmuştur (Kartal ve Şentürk, 2010: 313-314).

16. yüzyıl Divan edebiyatında din, ahlak ve tasavvuf konuları çokça işlenmiştir. Özellikle ahlaki konulu manzum ve mensur eserler dikkat çekecek kadar çoktur. Bunlar arasında mesneviler önemli bir yer tutmuştur. Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihinde*, bunun nedeninin Osmanlı Devleti'nin büyümesiyle birlikte idaresindeki güçlüğü yarattığı bozukluklar ve rahatla birlikte gelen ahlaki çöküş olabileceğini dile getirmiştir (Mengi, 2010: 184).

16. yüzyılda Türk edebiyatında diğer sahalara göre en çok Osmanlı sahasında gelişme gösterilmiştir. Osmanlı edebiyatı bu döneme kadar İran edebiyatını örnek almakla birlikte artık İran edebiyatına denk olabilecek şairler yetiştirmiştir.

16. yüzyıl Divan şiirinin en verimli devridir. Divan edebiyatının zirve şahsiyetlerinden sayılan Fuzûlî ve Bâkî bu yüzyılda yaşamıştır. Bu yüzyılda, İslam kültürünün etkisi sebebiyle dilde bir ağırlık hissedilmiştir. Ancak aruz vezninin ustalıklı kullanılması, şiirin daha akıcı ve sağlam bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. 16. yüzyılda Divan şiiri İran edebiyatının tesirlerinden kurtulmuş, buna bağlı olarak orijinal eserler ortaya konulmuştur. Bu dönemde şiir dili nesre göre gazel ve mesnevilerde daha sadedir (Sefercioğlu, 2001: 7).

16. yüzyılda Divan şiiri, yüzlerce şair tarafından işlenmiş, ahenk ve estetik yönden zirveye ulaşmıştır. Bu dönemdeki şairlerin divanlarının hepsi günümüze kadar gelememiştir. Ancak tezkirelerde adları geçen pek çok sanatçı divan şiirinin gelişmesinde katkıda bulunmuştur. Divanlarda işlenen konular genellikle din, tasavvuf, hikmet ve aşktır. Mengi'ye göre bu yüzyılda şairlerin bu temaları işlerken yaptıkları benzetmelerde çevre ve yerli unsurlar şiire girmiştir (Mengi, 2010: 165).

16. yüzyıl biyografi alanında çok önemli eserlerin yazıldığı bir devirdir. Şairlerin hayat ve sanatları hakkında bilgi veren ve "Tezkire-i Şuarâ" adı verilen eserler bu yüzyılda görülmüştür. Bu yüzyılın önemli şuarâ tezkireleri Sehî Bey, Latifî, Âşık Çelebi, Beyanî'nin eserleridir. Şairlerin hayatlarından söz edip eserlerinden örnekler veren şuarâ tezkiresi yazma geleneğinin önemi, Anadolu edebiyatında ilk kez bu yüzyılda görünmüş olmasıdır.

Edebiyatımızda şuarâ tezkireleri gibi önemli olan nazire mecmuaları, şairlerin birbirlerine söyledikleri nazireleri toplayan kitaplardır. Bu yüzyılda Eğirdirli Hacı Kemal, Edirneli Nazmi nazire mecmuaları yazmışlardır. Bu mecmualar, edebiyat

tarihinde gün yüzüne çıkmamış şairleri ve onların eserlerini ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

Bu yüzyılın yetiştirdiği şairler arasında Edirneli Nazmi, Hayalî, Figanî, Emri, Hayretî, Rahmî, Nev'î, Duaî, Gazalî, Lamiî Çelebi, Fevrî, Hâkanî, Hüdayî, Benli Hasan Çelebi, Hâtemî, Nihânî, Revânî, Taliî, Hataî, Me'alî, Usûlî, Cinanî, Azeri İbrahim, Taşlıcalı Yahya, Âgehî, Ruhî-i Bağdadî, Mesihî, İbni Kemâl, Nazmî, Şem'î, Übeydî, Ulvî, Meylî, Celalî, Vassî en tanınmış olanlarıdır.

Divan edebiyatının gerek nazım gerekse nesir alanında böyle büyük gelişme göstermesinde devrin padişahlarının şair ve yazarları teşvik etmelerinin önemli bir rolü vardır. Bu devir padişahlarının kendileri de divan tertip etmiş şairlerdir. Özellikle Kanûnî Sultan Süleyman'ın Muhibbî mahlasıyla yazdığı şiirler, onun bir Divan şairi olarak da adından söz edilmesini sağlamıştır.

2.3. Muhibbî'nin Hayatı Ve Sanatı

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı olan Kanûnî Sultan Süleyman 6 Kasım 1494 tarihinde Trabzon'da doğmuştur. Babası Yavuz Sultan Selim, annesi Hafsa Sultandır. Çocukluk yılları Trabzon'da geçmiş; burada ilk eğitimini görmüştür. Yedi yaşında tahsil için İstanbul'a dedesi II. Bâyezîd'in yanına gönderilmiştir. Burada, Hayrettin Efendi'den tarih, fen, edebiyat ve din dersleri alırken, savaş teknikleri konusunda da öğrenim görmüştür. Sanatında büyük bir usta olarak yetiştirilmiştir (Şahiner 2012, 123; Afyoncu, 2011: 15)

Sultan Süleyman tahta çıktığında Safeviler'e karşı büyük bir zafer kazanmış, bu zaferle Osmanlıya güneyde tehdit oluşturan Memlükler'i ortadan kaldırmıştır. Ayrıca babasının sürgüne gönderdiği sanatkârlara memleketlerine dönmeleri konusunda izin vermiştir. Sultan Süleyman, babası zamanında İran ile oluşturulan ticari yasakları kaldırıp mallarına el konulan tüccarların zararlarını karşılamıştır. Halka zulüm ve eziyet eden askerler cezalandırılıp, genel bir teftiş yapılmıştır. Feridun Emecen'in, *İslam Ansiklopedisi Süleyman I* maddesinde aktardığı üzere, tüm bunlar onun bütün Müslümanların tek sultanı olduğu fikrini yaygınlaştıracaktır (Emecen, 2010: 61-72). Saltanatının ikinci ayı dolmadan Şam Beylerbeyine getirilen Canbirdi Gazâlî isyan çıkartmıştır. Bu isyanı kısa bir sürede bastırdıktan sonra ilk Rumeli seferine çıkıp, Belgrad'ı almıştır. Sultan Süleyman'ın batıya karşı savaş siyasetinde iki hedefi vardır. Bunlardan birincisi Belgrad'ı, diğeri de Akdeniz hâkimiyeti için Rodos'u almaktır. İlk

zaferi olan Belgrad savaşı sadece askeri bakımdan değil, devletin vizyonu açısından da önemli bir konuma sahiptir. Kanûnî bu ilk siyasi faaliyetinde Fatih Sultan Mehmed'in izlerini takip etmiş ve buna göre bir strateji izlemiştir. Belgrad'ın ele geçirilmesinden sonra ilk hedefi yine zamanında büyük dedesinin başarısızlığa uğradığı Rodos'u almaktır. Sultan Süleyman'ın Rodos'a sefer düzenlemesinin nedeni; Akdeniz'in hâkimiyetini sağlamaktır. Rodos fethedildikten sonra Barbaros Hayrettin Paşa Kaptan-ı Deryalığa getirilmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa, Ege denizinde Venediklilerin elinde olan adaları almıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü sağlanmıştır. Sokullu Mehmet Paşa'nın ısrarı üzerine Avusturya'ya sefer yapan Kanûnî, Zigetvar Kalesi'ni kuşatmış, ancak şehrin tamamen alındığını görmeden 6-7 Eylül 1566 gecesi vefat etmiştir. Zigetvar Kalesi düştükten sonra Osmanlı ordusu dönüş yaparken yolda padişah yaşıyormuş gibi davranılmış, II. Selim Belgrad'a gelip orduyu karşılayınca vefatı resmen duyurulmuştur (Emecen, 2010: 62-71).

Kanûnî Sultan Süleyman, Osmanlı tarihinde en uzun süre tahtta kalmış padişahdır. Onun saltanat yıllarında Osmanlı Devleti en parlak dönemini yaşamıştır. Ayrıca Süleymaniye Medresesi'ni kurarak Osmanlı biliminin gelişmesinde katkı sağlamıştır.

Batıda Muhteşem Süleyman, Doğuda ise adaletli yönetiminden dolayı Kanûnî Sultan Süleyman olarak bilinen Sultan Süleyman, Osmanlı sultanları arasında en güzel şiirler yazan sultan şairdir. Şiirlerinde "Muhibbî"den sonra "Muhib", "Meftûnî", "Acîzî" mahlaslarını da kullanmıştır. Biri Farsça olmak üzere iki divanı vardır. Türkçe divanı Divan edebiyatının en hacimli divanlarından. Coşkun Ak, *İslam Ansiklopedisi'nin, Süleyman I* maddesinde bu Türkçe divanının üslup bakımından hükümdarlığını ve sultan şahsiyetini yansıtmaya açısından hamâsî duygular içerdiğini; öğüt verici, dini ve tasavvufî türden şiirler söylediğini; ayrıca Divan şiirinin yapısı gereği şiirlerinde padişahlığın verdiği üstünlük duygusu değil, Hakk'ın kulu ve sevgilinin kölesi temalarının daha belirgin olduğunu belirtmiştir (Ak, 2010: 74-75).

Sultan Süleyman devri, bir sanat dalı olarak şiirdeki üstünlüğünü daha önceki dönemlerdeki gelişmelere borçludur; fakat dönemdeki yüksek kabiliyete sahip şairlerin bir arada bulunması hiçbir devirde görülmemiştir. E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi* adlı kitabında, yıllar sonra Sultan Süleyman'ın dönemindeki şairlerle boy ölçüşecek şairlerin yetiştiğini, ancak Türk şiirinin semasından onun devrindeki gibi parlak bir takımyıldızının geçmediğini dile getirmiştir (Gibb, 1999: 15).

Bu yüzyılda Osmanlı edebiyatının büyük bir gelişme göstermesinde şüphesiz dönemin padişahlarının ve sarayın büyük bir rolü vardır.

Sultan Süleyman'ın şair olması, dönemin âlim ve sanatkârlarına büyük saygı ve değer vermesine sebep olmuştur. Bunun en güzel örneklerinden biri, Bâkî gibi bir sanatkârı sarayında bulundurmasıdır. Dönemin şairler sultanı olarak kabul edilen Bâkî de Sultan Süleyman'a karşı bağlılığını her zaman göstermiş, onun bazı şiirlerine nazire yazmıştır. Hatta Sultan Süleyman'ın ölümünden duyduğu acıyı “Kanûnî Mersiyesi” ile anlatmıştır.

Kanûnî'nin Zigetvar seferine giderken dönemin büyük Şeyhülislamı Ebus-suûd Efendi'ye, kendi el yazısıyla gönderdiği mektupta ona “Hâlde hâldaşum, sinde sindaşum, ahiret karındaşum, tarîk-i Hak'da yoldaşum Molla Ebuussuûd Hazretleri'ne duâ-i bîhad ibلاغından sonra nedür hâlinüz ve nicedür mizâc-ı lâzımü'l-ımtizâcınız” şeklinde hitap etmesi, Sultan Süleyman'ın ilim adamlarına verdiği değeri ve kıymeti gözler önüne sermektedir (Ak, 1987: 3).

Şairleri koruyan, onları mükâfatlandıran Sultan Süleyman'ın kendisi de edebi eserlerin konusu olmuştur. Şairler tarafından onun hayatını, kahramanlığını ve kişiliğini anlatan eserler yazılmıştır. Eyyûbî'nin yazdığı padişah-nâme ve Celâl Zâde Sâlih tarafından yazılan Süleyman-nâme bunun en güzel örneklerindedir. Ayrıca Sultan Süleyman devri şairlerinin kasidelerinde ondan “cihan padişahı, doğunun ve batının padişahı, Allah'ın aslanı” gibi nitelemelerle bahsetmeleri onun büyüklüğünü gösteren işaretlerdir.

Muhibbî, dönemine göre sade bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça terkiplere çok az yer vermiştir. Zaman zaman atasözleri ve deyimlerle söyleyişine kuvvet katan Kanûnî'nin şiirleri nazım şekilleriyle olduğu kadar konuları bakımından da çeşitlilik arz eder. Semra Tunç, *Muhibbi Divanında Şiir ve Şair İle İlgili Değerlendirmeler* adlı makalesinde, Muhibbî'nin şiirde nükte ve manaya önem verdiğini, Muhibbî'ye göre basit ve sade şiiri herkesin söyleyebildiğini, ancak gerçeklikten haber veren ve anlamlı şiir söylemenin hüner istediğini belirtmektedir (Tunç, 2000: 2-4).

Bütün divan şairleri gibi o da felekten yakınmış ve şiirdeki değerinin bilinmediğinden, yalnız ve kimsesiz kalma gibi beşeri hallerden şikâyet etmiştir. Çevresinde şairleri toplayıp şiir sohbetleri yapmış, bilhassa nazirecilik geleneğine revaç vererek şiirde bir yarışmayı başlatmış, kendisi de bu yarışa sık sık katılmıştır. Divanında en sık tekrar ettiği fikirlerden biri hükümdar olmakla birlikte hükümdarlığının geçici olduğudur.

Muhibbî divanında Bakî, Fuzulî, Taşlıcalı Yahya, Ahmet Paşa, Necati Bey, Hâfız-ı Şirazî, Molla Camî, Selmân-ı Sâvecî, Nizamî-i Gencevi, Feridüddin Attâr, Ali Şîr Nevaî'nin ifadeleri hissedilir. Ulvî, Zatî, Aşkî, Hayalî Bey gibi şairler onun şiirlerine sık nazire yazan ve üslubundan etkilenen sanatçılardır.

BÖLÜM III

3. MUHİBBÎ DİVANI'NDA RAKİP

3.1. Muhibbî Divanı'nda Rakib ve Rakibe Karşılık Gelen Kelimeler

3.1.1. Adû/Düşman

Arapça bir kelime olan adû sözcüğünün anlamı; “düşman, yağı, bed-hâh, hasım” demektir (Devellioğlu, 2010, s.12; Redhouse, 2016, s 13.). Divan edebiyatında âşığın en büyük düşmanı rakiptir. Düşman olan rakip, âşık ile sevgilinin bir araya gelmesini engelleyen kötü huylu bir varlıktır. Âşığın rakibi düşman olarak görmesinin nedeni sevgilinin, rakibe davranışlarıyla ilgilidir. Sevgilinin rakibe layık olmadığı halde ilgi göstermesi âşığın rakibi düşman olarak görmesine neden olur. Ancak âşığın ayrılık acısı çekmesi bazı durumlarda rakibe karşı olan davranışlarında yumuşamaya sebep olur. Çünkü âşık ayrılık acısının ne derece zor bir şey olduğunu bildiği için düşmanın bile başına gelmesini istemez (Sefercioğlu, 2001: 343).

Âşığın sevgiliye ulaşmasını engelleyen her şey, âşıkla sevgili arasındaki her türlü engel âşık için birer düşmandır. Bu engeller arasında ağyâr, rakip, diken, vb. fitneci düşman durumundadırlar (Batislam, 2016: 279).

Muhibbî, çaresizliğini dile getirerek, düşman rakiplerin sevgiliye yakın olmasını aşağıdaki beyitte anlatmaktadır:

Neyleyem bir çâre bu bî-çâre bulmaz vaslına

Dem-be-dem ana takarrübde rakîb-i düşmenüm (s. 538, g. 1803/4)

“Bu çaresiz, kavuşmana bir çare bulamaz, ne edeyim. Çünkü düşman rakibim her an ona yaklaşmaktadır.”

Divan edebiyatında vuslat olmadığı için aşk acı ve kederle doludur. Âşık, bahtsızdır ve her zaman sevgiliye kavuşma hasreti içerisinde. Şair beyitte âşığın kavuşmaya çare bulamadığını, düşman rakibin daima sevgiliyle iç içe olduğunu anlatır.

Âşık, bütün engellemelere rağmen sevgiliye ulaşmak ister. Onun için bütün engelleri aşmaktadır:

Korkma çoğ olsa ‘adû kûyına var dildârun

Bilmedün mi bunu kim ‘ışk eri bî-bâk gerek (s. 473, g. 1556/3)

“Sevgilinin köyünde düşman çok olsa da korkmadan git. Aşk erinin korkusuz olması gerektiğini bilmedin mi?”

Şair, bu beyitte âşığın düşman karşısında güçlü olması, sevgilinin köyüne korkusuz bir şekilde gitmesi gerektiğini anlatmıştır. Çünkü aşk erinin sevgili için düşman üstüne korkusuz bir şekilde yürümesi gerekmektedir.

Divan edebiyatında sevgili âşığa cefâ, düşman olan rakibe vefâ gösterir. Bu da âşığın üzüntü çekmesine neden olur. Şair aşağıdaki beyitlerde bunu dile getirir:

Dôstlar oldu bana ol pîrehan kanlu kefen

Ey per-i gam düşmenân gûşîdedür âzâr-ı men (s. 820 muh. 8/4)

“Dostlar, o gömlek bana kanlı kefen oldu. Ey gamın kanadı, düşmanlar mutlu, ben ise incinmişim.”

Divan şiirinde sevgili kadar rakip de âşığa acı çektirmekte ve zulmetmektedir. Âşık da bu zulüm ve cefadan çektiği acılarla daha ölmeden kefeni giymiş gibidir. Bu acı onun için ölümden daha beterdir. Çünkü âşığın yüzüne bir kez olsun gülmeyen sevgili rakibe vefa gösterir ve rakiple hep yan yanadır. Bu da âşığa bitmek tükenmek bilmeyen bir üzüntü ve kederden başka bir şey getirmez.

Olmuşam Mecnûn-sıfat terk eyleyüp dil ‘ârını

Düşmeni yâr eyleyüp yârüm unuttı yârını (s. 821 muh. 9/8)

“Sevgilim düşmanı yar tutup sevdiğini unuttuğundan beri gönül, arını terk ederek Mecnun gibi olmuşum.”

Şair bu beyitte Leyla ile Mecnun hikayesine telmihte bulunarak sevgilinin düşmanı kendine yar ettiğinden beri kendisinin de Mecnun gibi aşk acısı çektiğini ve gönlüne sevgilinin aşkı düştüğünden beri onda ne utanç ne de gurur kaldığını anlatmaktadır.

Sevgili kadar rakip de âşığa eziyet eder. Ancak âşık için sevgili vefa gösterirse rakibin eziyetlerinin hiçbir önemi kalmaz:

Ey Muhibbî yârdan olursa ger bana vefâ

Gam degül düşmen cefâsından ko cevri itsün rakîb (s.76 g. 124/5)

“Ey Muhibbî, eğer sevgili bana vefa gösterirse, rakibin eziyet etmesi sorun değil, düşmanın eziyet etmesi gam değildir.”

Beyitlerde düşman bazen rakip değil de gerçek bir düşman olabilir. Muhibbî'nin aşağıdaki beyitinde böyle bir durum söz konusudur:

Sevinmez düşmenün mergine ‘âkil

Sikender kalmadı çün gitti Dârâ (s. 859 b. 7)

“Akıllı olan düşmanın ölümüne sevinmez. Çünkü ne İskender ne de Dârâ kaldı.”

Şair, burada İskender ve Dârâ'ya telmihte bulunarak ölümün tek gerçek olduğunu ve dünya dahil her şeyin gelip geçici olduğunu vurgulamıştır (İsmail Avcı, 2014: 64). Dârâ, beyitlerde çoğu zaman İskender ile birlikte savaş sahnelerinde yer alır. İhtişam sahibi olan Dârâ'nın bir hile sonucu zehirlenerek öldürülmesi, İskender'in ise, ordusu ile zulumât ülkesine gidip ab-ı hayatı aramasıyla bilinir (Pala, 2004: 106;237). Hiç kimseye kalmayan bu dünya, ne malı mülkü, gösterişli hayatıyla ünlü olan Dârâ'ya ne de Ab-ı hayatı arayan efsanevi kişilik olan İskender'e kalmıştır. Padişah şair Kanûnî de beyitinde rakibi yani düşmanı gerçek anlamıyla kullanarak didaktik bir üslûpla dünyanın geçiciliğini dile getirmiştir.

3.1.2. Bîgâne

Farsça bir kelime olan bîgâne sözcüğü “kayıtsız, ilgisiz, yabancı, bildik olmayan, ecnebi olan” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2010, s. 114; Redhouse, 2016, s. 43). Sevgili âşığının durumuna daima kayıtsız kalır. Bu da âşığının üzüntü çekmesine ve sevgiliye sitemde bulunmasına neden olur (Pala, 2004: 72). Bununla birlikte Divan şiirinde kendisi ve sevgili dışındaki herkesi yabancı olarak gören âşık için “bîgâne” aslında rakibi de içine alan “herkes”i işaret eden bir kelimedir.

Divan edebiyatında sevgili daima âşığı yok sayıp başkalarını kendine dost gibi sayar. Bu da âşığının şaşkınlık duymasına neden olur:

Âşinânı yâd eyleyüp bîgânei yâd eyledün

Bilmezem kim sana nesi hoş gelür bîgânenün (s. 497 g. 1650/3)

“Ey sevgili, tanıdığımı yabancı edip yabancıyı hatırladın. Sana yabancı olanın nesi hoş gelir bilmiyorum.”

Şair, bu beyitte sevgilinin tanıdığına yabancı gibi davranıp yabancıyı da kendisine yakın olarak gördüğünü anlatır. Burada, yabancı denilirken rakip kastedilmiştir. Çünkü âşığa göre kendisi ve sevgili dışındaki herkes bîgânedir:

Âşinâsından kaçır bigânelerle hem-nişîn

‘Âşıkı yâd eylemez dimekdür işi yâde gel (s. 509 g. 1693/4)

“Tanıdıklarından kaçır, yabancılarla beraber oturur. Âşığı hatırlamadığı gibi işi yabancılara gel demektir.”

Âşık, bu yabancılara yalnızca sevgilinin yanında değil, mecliste de tahammül edemez:

Hûn-ı dil nûş eylerüz yârâna din gelsün berü

Lîk yol virmen sakın bu meclise bîgâneye (s. 698 g. 2386/2)

“Bu mecliste gönül kanımı içerez, dostlara söyleyin gelsinler. Fakat sakın bu mecliste yabancılara yol vermeyin.”

Şair bu beyitte, şarabı rengi itibariyle kana benzetmiştir. Burada, âşık sevgiliye duyduğu hasretle acı çekmektedir. Âşık, yabancıların bunu görmelerini istemez.

3.1.3. Gayr/ Ağyâr

‘Gayr’ın çoğulu olan ‘ağyâr’ sözlükte “gayrılar, başkalar, yabancılar, diğerler ve rakipler, engeller, bildik olmayanlar, aşkın rakipleri, rakipler, teklifli adamlar, ecânib, âşığın nazarında dil-dâdesiyle görüşenler” demektir (Devellioğlu, 2010, s. 15; Muallim Nâcî, 2009, s. 20; Redhouse, 2016, s. 14; Şemseddin Sami, 2015, s. 35). Divan edebiyatında âşıktan başka diğer kişiler için kullanılan bir sözcük olmasına karşın sıklıkla rakip anlamıyla yer alır.

Divan edebiyatında sevgili gül, âşık bülbül, rakip ise dikene benzetilir. Rakip nasıl sevgiliyle âşık arasına giriyorsa diken de gül ile bülbülün arasına girer ve bülbülü sabaha kadar inletir. Bu yönüyle Muhibbî’nin incelenen şiirlerinde ağyârın dikenle ilişkilendirildiği görülmektedir:

Dôstlar ağyârı görsem yâr ile olmaz ‘aceb

Meyl ider gülşende gül açılrsa dikenden yana (s. 56 g. 53/3)

“Dostlar, sevgiliyi başkalarının yanında görsem buna şaşılmaz. Çünkü gül, gül bahçesinde açıldığında dikenden yana meyl eder.”

Sevgili vefanın ne olduğunu bilmeden âşığa eziyet eder; her zaman âşığı görmezden gelir. Ancak rakibe gelince onun yanından ayrılmaz ve ona meyleder. Şair de beyitte gülü sevgiliye, dikenini de rakibe benzeterek bu yakınlığa şaşmamak gerektiğini dile getirir.

İnledür bülbül gibi bu ‘âşık-ı dil-hastesin

Gül gibi hâre nigâr ağyâr dâyim kol salub (s. 80 g. 137/2)

“Gülün dikene yaptığı gibi sevgili de rakibe daima kol salıp; bu gönlü hasta olan âşığını, bülbül gibi inletir.”

Gülün dikene olan yakınlığını hüsn-i talil yoluyla “kol salmak” olarak nitelendiren şairin bu durumda elinden bülbül gibi inlemekten başka bir şey gelmez:

İnlesem elinden ağyâr dostlar olmaz ‘aceb

Hâr elinden nitekim gülşende inler ‘andelîb (s. 82 g. 144/2)

“Dostlar, bülbülün gül bahçesinde dikenin elinden inlediği gibi ben de ağyarın elinden inlesem şaşırmayın.”

Şair, gül ve bülbül hikayesine telmihte bulunarak, kendisini dikenin her türlü eziyetine maruz kalan bülbüle benzeter. O da bülbül gibi dikenden yani rakipten eziyet gördüğünü anlatmaktadır.

Başka bir beyitte ise âşık, gül ve diken arasındaki yakınlık karşısında bülbül gibi âh eder:

Yârı agyârla gördüm san gül oynar hâr ile

Bülbül-i şûrîde-veş âh ü zârüm aldılar (s. 256 g. 770/3)

“Sevgiliyi rakip ile gördüm, sanırsın ki gül diken ile oynar. Âşık bülbül gibi âhımı ve inlememi aldılar.”

Gül bahçesinde gülün diken ile olan yakınlığı gibi sevgili de rakibe yakındır. Bunu gören âşık da bülbül gibi sabaha kadar ağlayıp inler.

Muhibbî gül gibi her-câyi dildâr

Yanında hârlar agyâre benzer (s. 297 g. 912/5)

“Ey Muhibbî, sevgili gül gibi hercai. Yanındaki dikenler rakiplere benzer.”

Gül vefasızdır, dikenleri bülbülün yüreğini deler geçer. Sevgili de gül gibi kararsız ve vefasızdır. Çünkü o zulmü ve umursamazlığı ile âşığın yüreğini kanatıp, rakibin yüzüne güler.

Gül bahçesinde dikensiz bir gülün olamayacağı gibi, dünyada da ağyarsız bir sevgili düşünülemez. Şair aşağıdaki beyitlerde bunu dile getirmektedir:

Ağyârsuz ‘âlemde dilâ yâr ele girmez

Gülşende nitekim gül-i bi-hâr ele girmez (s. 345 g. 1081/1)

“Ey gönül, gül bahçesinde dikensiz gülün ele geçmediği gibi cihanda da ağyârsız yâr ele geçmez.”

Âşık sevgiliye ulaşabilmek için türlü engeller aşmalıdır. Nasıl ki gülü seven dikenine katlanırsa âşık da sevgiliye ulaşabilmek için rakiplere katlanmalıdır:

Ol gülün çok olsa agyârı dilâ ‘ayb eyleme

Götürür zahmını hârun bâg u gülzâr isteyen (s. 609 g. 2058/4)

“Ey gönül, gülün rakipleri çok olsa bunu ayıplama. Çünkü bağı ve gül bahçesini isteyen diken arasına katlanır.”

Şair bu beyitte âşığın gönlüne seslenerek sevgiliyi istiyorsa ona ulaşabilmek için bazı engelleri aşması gerektiğini dile getirir.

Bir perî-peyker mi var yanınca agyâr olmaya

Var mıdır bir gül ki anun çevresi hâr olmaya (s. 873 b. 187)

“Yanında başkalarının olmadığı bir peri yüzlü sevgili var mıdır? Çevresinde diken olmayan bir gül var mıdır?”

Dikensiz bir gül olmayacağı gibi rakipsiz de bir sevgili yoktur. Muhibbî beyitte mürettep leff ü neşr yoluyla sevgili ile gül, rakipler ile diken arasında benzerlik ilgisi kurar. Gül diken ile birlikte bülbüle nasıl zulmediyorsa sevgili de rakip ile birlikte âşığa zulmeder.

Yâri agyâr ile gördüm seyr ider ol dem didüm

Bu cihân bâğında bir gül bitmez imiş hârsuz(s. 357 g. 1120/3)

“Sevgiliyi başkaları ile gezerken gördüm. O an, bu dünya bahçesinde dikensiz bir gül bitmez imiş dedim.”

Sevgili hiçbir zaman âşığa yüz vermez, aksine rakiplere daha yakın durur. Bunu gören âşık da bu dünyada rakipsiz bir sevgilin olmayacağını anlar.

Âşığa sevgilin ayrılığı düşerken, başkaları vuslatına erer. Bu durum bülbülün kafese kapatılıp gülün dikene yakın olması gibidir:

Ben esîr-i hicrem ü agyâr mahrem vasluna

Hem-dem-i hâr olur bülbül giriftâr-ı kafes (s. 384 g. 1217/2)

“Başkaları sana kavuşmanın yakınlığını yaşarken, ben ayrılığın esiriyim. Bülbül kafese kapatılırken, gülün canciğer arkadaşı diken olur.”

Muhibbî, gayrı mürettep leff ü neşr yoluyla sevgilin ayrılığında hâlini kafesteki bülbülle ilişkilendirirken, rakibin sevgiliye yakınlığını gülün dikenle olan samimiyetine benzetir.

Nasıl ki sevgili âşıktan ziyade rakip ile birlikteyse, gül bahçesinde gül de diken ile birlikte. Bunu gören bülbül dayanamayıp feryat eder:

Yâri agyâr ile gördüm nitekim gül hâr ile

‘Andelîb-i dil anunçün âh ü feryâd eylemiş (s. 393 g. 1250/4)

“Sevgiliyi ağyar ile gördüm. Nitekim gül de diken ile beraberdir. Gönül bülbülü onun için âh ve feryat eylemiş.”

Bülbülün güle kavuşmasına engel dikendir. Bülbül güle kavuşamamanın acısıyla sabahlara kadar öterek âh ve feryat eder. Şair böylelikle hüsn-i talil yoluyla bülbülün şakıyışlarını âh ve feryat etmesine bağlar. Bu durum aynı zamanda âşığın da hikâyesidir:

Yâr agyâra yakın nite ki gül hâra yakın

Tan mıdır bülbül-i şûrîdeye dönse meselüm (s. 569 g. 1913/6)

“Sevgili başkalarına yakın olduğu gibi gül de dikene yakındır. Öyleyse benim hikâyem perişan bülbüle dönse ayıplanır mı?”

Nasıl ki sevgili rakibe yakınsa gül bahçesinde gül de dikene yakın olur. O yüzden bülbül nasıl acı çekiyorsa, âşık da o denli acı çekmektedir. Aşağıdaki beyitte ise Muhibbî, hüsn-i talil yoluyla sevgilinin rakiplerle yakın olmasını, gülün açılırken dikene yaslanmasına bağlar:

Eger yasdansa agyârı ‘aceb mi ol gül-i ra’ nâ

Mukarrerdür gül açılma ki dirler hâre yasdannmış (s. 397 g. 1268/3)

“Eğer, o gül-i rana başkalarına yaslansa şaşılır mı? Çünkü şüphesiz ki gül açılma dikene yaslanmış derler.”

Şair, beyitte sevgilinin başkaları ile birlikte olmasını tuhaf karşılamaz. Çünkü bu durum gül bahçesinde, gülün açıldığı an dikene yaslanması gibidir.

Şair bir başka beyitte ise sevgiliye seslenerek rakibi terk etmesini ister. Çünkü dikenini terk eden gül her zaman el üstünde tutulur:

Terk-i agyâr eyle ey dilber bugün gel gülşene

Kim el üstüne tutarlar itse terk-i hâr gül (s. 517 g. 1724/4)

“Ey sevgili ağyârı terk edip gül bahçesine gel bugün. Çünkü dikenini terk eden gül her zaman el üstünde tutulur.”

Bilindiği üzere, gülün dikensiz olanı makbuldür. Şair bu düşünceden hareketle sevgilinin diğer âşıklarından uzaklaşmasını ister.

Şair aşağıdaki beyitte ise farklı bir hayal vasıtasıyla sevgilinin eteğinin parçasının rakiplerde kalması ile gülün yaprağının diken tarafından kesilmesi arasında ilgi kurar:

Kalursa dâmen-i dilber ne tan agyâr üstinde

Gülün hiç görmedün mi sen etegini diken kesdi (s. 798 g. 2759/6)

“Dilberin eteği başkalarının üzerinde kalırsa buna şaşılmaz. Sen gülün eteğini dikenin kestiğini hiç görmedin mi?”

Muhibbî, başkalarının yârin eteğine el vurmasını diğer bir beyitte şöyle dile getirir:

Gül yüzün şevkine her dem bülbül-i cân zâr olur

Dâmenüne el uran dâyim görür agyâr olur (s.813 terci-i bend)

“Can bülbülü gül yüzünün arzusuyla inler. Eteğine daima başkalarının el sürdüğünü görür.”

Nasıl ki Ka'beye giden hacılar onun örtüsüne ulaşabilmek için yarışırsa âşıklar da sevgilinin eteğine öyle el sürmek isterler. Ancak sevgiliye ulaşmak zordur. Yolda bin bir türlü engeller vardır. Bu engellerden biri de rakiptir (Güler, 2010: 69). Beyitte de sevgilinin vuslatına eren rakibi gören âşığın acı ve inleme içindeki hâli tasvir edilmektedir.

Sevgilinin ağyarla olan bu sıkı münasebetinden ötürü, âşık hiçbir zaman rakibe minnet etmek istemez. Onun yerine ölüme bile razıdır:

Çekeyim bülbül gibi hârun cefâsın dem-be-dem

Ölür isem itmeyem minnet varup agyâruma (s. 707 g. 2423/4)

“Bülbül gibi an be an dikenin cefasını çekeyim; ama ölsem bile varıp ağyara minnet etmeyeyim.”

Taranan şiirlerde ağyarın dikenle ilişkilendirildiği beyitler yanında farklı benzetmelere de konu edildiği görülmüştür. Örneğin aşağıdaki beyitte sevgilinin semtindeki yabancılar, cennetteki azap gibidir:

Kûyuna varsam olur âzürde dil agyârdan

Yâ neden dirler ki olmaz cennet içinde ‘azâb (s. 74 g. 116/2)

“Köyüne varsam gönül ağyardan gücenir, öyleyse neden: “cennet içinde azap olmaz” derler.”

Divan edebiyatında sevgilinin ayağını bastığı yer, özellikle semti cennet bahçesidir. Şair burada sevgilinin mahallesine yani cennete vardığında rakip tarafından eziyet gördüğünü dile getirir ve “Cennette azap olmaz” inanışına telmihte bulunarak bu durumu garip karşılar. Aşağıdaki beyitte ise şair benzer bir durumu talihinin kötülüğüne bağlar:

Kûy-ı yâre varsam âzürdeyem agyârdan

Tâli’ümdür gösterür bana bihişt içre azâb (s. 88 g. 166/3)

“Sevgilinin köyüne varsam ağyardan sıkıntı çekerim; kaderim bana cennet içinde azap çektirir.”

Âşık için sevgilinin yanı cennettir ve orada ne dert ne tasa vardır. Ama âşığın kaderi acı çekmektir. Ne zaman sevgilinin yanına varmak istese rakip ona engel olur ve âşık sevgiliye kavuşamamanın acısıyla cennette bile olsa azap çeker.

Âşığa sevgili yüzünden çektiği cefalar zor gelmez. Onu asıl korkutan, ağyarın onu sevgilisinden ayırmasıdır:

Kon bana kılun cefâlar eylesün dildâr güc

Tek beni andan ayırmasun kılup agyâr güc (s. 124 g. 295/1)

“Bırakın sevgili bana çekilmez eziyetler kılınsın. Yeter ki başkaları güçlük edip beni ondan ayırmasın.”

Divan şiirinde eziyet etmek, sevgilinin en önemli özelliğidir. Sevgili ayrılığıyla âşığa eziyet etmekten zevk aldığı gibi âşık da bu eziyetleri çekmeye razıdır. Onun tek isteği bu hâlden rakiplerinin haberinin olmamasıdır:

Hicr elinden ölür isem günde bin kez râzıyam

Bu Muhibbî hâlin tek itmenüz agyare ‘arz (s. 409 g. 1311/5)

“Ayrılık elinden günde bin kez ölürsem razıyım. Yeter ki Muhibbî’nin bu halini ağyara anlatmayınız.”

Divan edebiyatında sevgiliden ayrı kalan âşık için ölüm zor değildir. Ancak onun bu durumda olduğunu başkalarının bilmesini istemez. Çünkü âşık, rakip öldükten sonra ölmeyi ister.

Âşık, sevgiliden daima lütuf bekler, ancak sevgilinin işi âşığa eziyet etmektir. Âşık, sevgiliye ulaşabilmek için rakiplerine de katlanmalıdır. Ama rakip onun sevgiliye ulaşmasına izin vermez ve araya girip engel olur. Âşık sevgiliden güzel bir söz duymak için canını bile verir. Buna rağmen sevgili onu hiçbir zaman düşünmez, aksine başkalarına iyi davranır. Bu da âşığın isyan etmesine neden olur. Aşağıdaki beyitlerde bunu açıkça görmekteyiz:

Agyar ire vasluna ben hicrünü çekem

Cevrün ne denlü var ise ben nâtüvânedür (s. 166 g. 444/2)

“Başkaları sana kavuşsun, ben ayrılığımı çekeyim. Ne denli zulmün varsa ben kuvvetsiz kulunadır.”

Âşık daima sevgilinin aşkını ve ayrılık acısını çeker. Bir türlü ona kavuşamaz. Ancak rakip her zaman sevgilinin yanındadır. Zaten zalime vefa gösteren sevgilinin bütün zulmü cefadan mecali kalmamış âşığadır.

Bir nazar kılmaz o meh-rû ‘âşıkın zârın görür

Bir nefes olmaz cüdâ yanından agyârın görür (s. 294 g. 903/1)

“O ay yüzlü sevgili, âşığın ağlamalarını görüp de bir defa bakmaz. Yanından bir nefes olsun ayrılmaz, ağyarı görür.”

Aşkın ateşi âşığın gönlünü yakar. Sürekli gözyaşı dökmesine sebep olur. O daima sevgiliye merhamet diler. Ancak sevgili bir an olsun onu görüp merhamet etmez, yanından hiç ayırmadığı rakibi görür.

Sevgilinin sevgi ve vefası rakiplere, cefası ise âşığadır:

Agyâre kılur mihr ü vefâlar sana cefâlar

Her-câyi güzelden ne gelür yâri nidersin (s. 641 g. 2177/2)

“Ağyara dostluk ve vefa gösterir ancak sana eziyet çektirir. Kararsız bir güzelden ne gelir, böyle sevgiliyi ne edersin?”

Divan şiirinde sevgilinin bütün eziyeti sıkıntıdan mecali kalmamış âşîğadır. O hiçbir zaman rakibe eziyet etmez, aksine ona dostluk ve vefa gösterir. Beyitte sevgili, hercai bir güzele benzetilmiştir. Böyle kararsız bir güzelden merhamet beklemenin uygun olmadığı dile getirilmiştir.

Ni’ met-i vaslunı gayre bana hicrân şerbetin

Hiç ehîbbâsın kişi zehr ile eyler mi helâk (s. 466 g. 1526/2)

“Ayrılığın şerbetini bana kavuşmanın lütfunu başkalarına verirsin. Kişi hiç tanıdıklarını zehir ile öldürür mü?”

Şair beyitte ayrılığın şerbetini zehir ile bir tutmakta ve kendisine bu zehir düşerken, rakiplerin kavuşma nimetinden yararlandıklarını dile getirmektedir.

Âşık, bir üstteki beyitte olduğu gibi sevgilinin kendisine ilgisizliğinden rakiplere ise sevgi göstermesinden şikâyetçidir. Bu durumu tezat sanatıyla şöyle dile getirir:

Bana cevri ile cefâ gayrilere mihr ü vefâ

Ne ‘aceb bilmeyesin sevmeyen ile seveni (s. 790 g. 2726/3)

“Ne acep ki hiçbir zaman seven ile sevmeyeni bilmiyorsun. Çünkü bana cefâ ve eziyet, başkalarına dostluk ve vefa gösterirsin”

Âşığın sitemde bulunduğu durumlardan biri de sevgilinin ağyarla sırdaş olmasıdır:

Mâh-rûlar içre sen hüsn ile mümtâz olasın

Hiç revâ mı döstum agyâra hem-râz olasın (s. 664 g. 2262/1)

“Sen güzelliğinle ay yüzlüler içinde üstün tutulmuşsun. Dostum yabancılarla sırdaş olman reva mıdır?”

Sevgilinin yabancılarla adlarıyla hitap etmesi de Muhibbî’nin şiirine konu olmuştur:

Nice ben cân virmeyem ol yârı gördüm yâd ile

Bana karşı çağırur agyâre uş dir ad ile (s. 747 g. 2572/1)

“Ben nasıl can vermeyeyim, sevgiliyi yabancıyla gördüm. Bana karşı başkalarını çağırıp, adlarıyla hitap eder.”

Âşık, sevgiliyi başkalarının yanında gördüğünde ölmek ister. Üstelik sevgilinin rakibe adıyla hitap etmesi birbirlerine olan yakınlıklarının da göstergesidir.

Aşağıdaki beyitte servi gibi olan nazlı sevgili başkalarıyla salınmaktadır:

Salınur agyâr ile her lahza ol serv-i hırâm

Yâd olanlar dem-be-dem yanında bulur ihtirâm (s. 824 muh. 13/7)

“O nazlı salınan servi her zaman başkalarıyla salınır. Yabancılar daima yanında saygı bulur.”

Divan edebiyatında sevgilinin boyu genellikle uzunluğu bakımından servi ağacına benzetilir. Şair de beyitte sevgilinin başkalarıyla dolaşıp onlara hürmet göstermesinden şikâyetçidir.

Divan şiirinde âşığı korkutan durumlardan biri sevgilinin eziyetinden vazgeçmesidir. Çünkü bu hal, sevgilinin âşığa ilgisizliğinin işaretidir. Bu nedenle aşağıdaki beyitte âşık, sevgilinin cefa oklarını başkalarına çevirmesinden şikâyetçidir:

Tîr-i gamzen atasın gayriye ey kaşı kemân

Bana geldükce neden kurulu yâyun yarasın (s. 665 g. 2266/3)

“Ey keman kaşlı, bana kurulmuş yayını indirirsin. Ancak başkalarına gelince yan bakış okunu atarsın.”

Divan edebiyatında sevgilinin kaşı genellikle kemana benzetilir. Yan bakışı ise oklar atar. Âşık yerine rakibe atılan bu cefa okları âşığın sevgiliye sitem etmesine neden olur.

Âşık sevgilinin aşkı ve ayrılığı acısıyla yanıp kavrulurken sevgili ise zalim rakiple beraberdir. Bunu gören âşığın bağrında yaralar açılır:

Sen çemen seyrin idersin döstlar agyâr ile

Niçün olmasun Muhibbî derd-mendün bağı baş (s. 390 g. 1238/5)

“Sen çimenlikte dostlarınla ve başkalarıyla gezerken kederli Muhibbî'nin bağı niçin yara olmasın?”

Bir diğer beyitte ise sevgiliyi başkaları ile görmeye dayanamayan âşığın yüreği demir gibi kaskatı olur:

Salınur ol serv-kad çün dem-be-dem agyâr ile

Âhen olursa yürek gördükde anı nâr ile (s.836 mur. 13)

“O servi boylu başkaları ile her zaman salınır. Yüreğim onu ateş ile gördüğünde demir olur.”

Sevgiliyi ağıyar ile gören âşığın kalbi, ateşi gören demir gibi sertleşir. Demirin ateşle sertleşmesine telmihte bulunan şair, bu yönüyle demir ile yüreği arasında bir benzerlik ilgisi kurar.

Sevgilinin başkalarıyla ilgilenmesine dayanamayan Muhibbî, sonunda isyan eder:

Cân u dil terk itdi yolunda Muhibbî bilmedün

Ey sanem şimdengirü mihrün hemân agyâre kıl (s. 523 g. 1746/5)

“Muhibbî, senin yolunda canını ve gönlünü terk etti, [kıymetini] bilmedin. Ey güzel sevgili, bundan sonra sevgini ağyara göster.”

Divan edebiyatında sevgili değişken bir tiptir. O hem rakibe hem de âşığa yönelir. Eziyet etmek onun işidir. Vefasızdır, sevgisine güvenmemek gerekir. Âşıktan sevgisini saklar. Ancak rakibe yakın olur. Âşığın ağlayıp inlemekten ölecek duruma gelmesi onu etkilemez. Bütün bu olumsuz özelliklerine rağmen âşığın görevi, onun eziyetlerine sabırla tahammül etmektir. Çünkü âşık için sevgilinin kendisine eziyet etmekten vazgeçmesi dahi sevgilinin ilgisinin bitmesine işarettir (Batislam, 2016: 79). Fakat yukarıdaki beyitte Muhibbî âşıklık rolünden farklı olarak sevgili yolunda canını vermesine rağmen onun kıymet bilmediğinden yakınlıkla rakiplere sevgisini göstermesini söyler.

3.1.4. Müdde’î

Müdde’î, “davacı, dava ve iddia edici olan, haklı ve haksız bir hükümde ayak direyen, inatçı, desteksiz, mesnetsiz iddialar ortaya atan, ara karıştıran, ikiyüzlü, adaletin yanında yer almayan, iftiracı bir tip gibi tasvir edilir” (Muallim Nâcî, 2009, s. 465; Redhouse, 2016, s. 314; Özkan, 2007, s. 237-238). Müdde’î sözcüğünün geçtiği beyitlerde mutlaka onunla ilgili olumsuzluklar da dile getirilir. Divan edebiyatında rakip müdde’î tiplerden birisidir. Onun müdde’î olarak anılmasının başlıca sebebi; samimiyet, çile çekme, sadakat ve teslimiyet başta olmak üzere sevgilinin yanında bulunmaya layık herhangi bir özelliklerle yakından veya uzaktan ilgisinin bulunmamasına rağmen bunun aksi yöndeki iddialarıyla kendini ön plana çıkarmasıdır (Eren 2016: 608).

Aşağıdaki beyitte müdde’î, âşıkla iddiaya tutuşan anlamlarıyla kullanılmıştır:

Cennet-i kûyun terk itmiş işitdüm müdde’î

Şâd olup gönlüm didi gitsün ko.(s. 320 g. 988(b)/4)

“İddiacı rakip köyünün cennetini terk etmiş diye işittim. Gönlüm sevinçli olarak bırak gitsin dedim.”

Şair sevgilinin mahallesini cennet olarak niteler. Rakip de sevgilinin cennetinde âşık ile aşk iddiasına girişen bir tiptir. Âşık, rakibin mahalleyi terk ettiğini duyunca buna çok sevinir.

Muhibbî, leheb hikayesine telmihte bulunarak onun cehennemlik olduğunu aşağıdaki beyitte açıklamıştır:

Yanında müdde’i neyler gel ol ‘uşşâka hem-sohbet

Dimez bir kimse anunçün ki ola bu lehebden yeg.(s. 473 g. 1559/4)

“İddiacı rakip yanında ne eder? Gel, âşıklara sohbet arkadaşı ol. Kimse onun için Ebu-Leheb’den daha iyi olsun demez.”

Leheb kaynaklarda Müslümanlığın düşmanı olarak bilinir. Hz. Muhammed’e eziyet etmesi, onunla alay etmesi sebebiyle cehennemlik anlamına gelen Ebu-Leheb lakabıyla anılmıştır. Şiirlerde de Hz. Muhammed’e eziyet edip, kin beslemesi, insanları inanmamaya teşvik etmesiyle anılmıştır (Akkaya, 2012: 10). Şair de bu beyitte rakibin Ebu-Leheb gibi kötülükle beslenen bir insan olduğunu anlatmıştır.

Taranan şiirlerde kimi zaman âşık, rakibi sevindirmemek için mutlu görünür:

Müdde’iler ragmınadur şâd u handân olduğum

Yoğsa ben efgânım ile murgı zâr itsem gerek (s. 482 g. 1592/5)

“Gülüp mutlu olmam rakiplere karşıdır. Ancak ben bağırıp inlememle kuşu bile ağlatırım.”

Âşık, sevgilinin aşkı ve ayrılık acısıyla feryat ve figan ederek yeri göğü inletir. Ama o bu acısını gizleyerek, gülüp mutlu olmayı tercih eder. Çünkü âşığın acısı rakibi mutlu edecektir.

Sevgili ise âşık yerine rakibin sözüne uyar:

Müdde’î sözün revâ mıdur şehâ gûş eylemek

‘Âşık-ı üftâdeni böyle ferâmûş eylemek (s. 498 g. 1652/1)

“Ey şah, iddiacı rakibin sözünü dinlemek uygun mudur? Biçare âşığını böyle unutmak olur mu?”

Âşık sevgilinin, iddiacı rakibin sözünü dinleyerek kendisini unuttuğunu ve eziyet ettiğini dile getirir. Böylece şair, sevgilinin âşıklara eziyet etmesini müdde’înin sözlerini dinlemesine bağlar. Çünkü söylediği her söz hile ve yalan ile karışıktır.

Rakip ile başa çıkamayan âşığın elinden ona beddua etmekten başka bir şey gelmez:

Çok görür kûyına varsam müdde’i ben ‘âşıkı

Dilegüm budur Hüdâdan çekile gözine mîl (s. 507 g. 1687/2)

“Eğer ben senin mahallene gelirsem, iddiacı bunu çok görür. Benim de Tanrı’dan tek dileğim onun gözüne mil çekilmesidir.”

Divan edebiyatında sevgilinin mahallesi âşık için mübarek bir yerdir. Ancak onun etrafı genellikle rakipler tarafından kuşatılmıştır ve âşıkların oraya girmelerine izin verilmez. Bu beyitte âşık, sevgiliye kavuşmak için engel olan rakibe beddualarda bulunmaktadır. Âşık, rakipten kurtularak sevgiliye kavuşmak ister. Çünkü onun için en güzel aşk rakipsiz bir aşktır. Ancak bir türlü o rakipten kurtulamayan âşık çareyi ona beddua etmekte bulur (Batislam, 2016: 261).

Müdde'î, olumsuz bir tip olmasına rağmen sevgilinin yanında kendine yer edinmiştir. Sevgili ile münasebetlerini genellikle dostluk kurma, yanında bulundurma, ve sohbet etme şeklinde gerçekleştirir ve bunda başarılı olur (Eren 2016: 612). Aşağıdaki beyitte Muhibbî bu durumu dile getirir:

Âsitânundan bu ben üftâdeni redd eyleyüp

Müdde'î mahrem idüp hurrem ü şâd eyle gel.(s. 511 g. 1701/3)

“Bu biçare âşığı eşîğinden reddederek iddiacı rakibi samimi dost edip, gel onun gönlünü şen ve sevinçli eyle.”

Çaresiz âşık, sevgiliye kapıldığı günden beri gidebilecek tek yeri sevgilinin mahallesidir. Ancak sevgili, âşığı eşîğine kabul etmez. Bunun yerine rakibe yakın olarak onun gönlünü şenlendirir.

Âşığın müdde'î rakibi nitelediği özelliklerinden biri de kör olmasıdır:

İnkâr iderse gün yüzüne tan mı müdde'î

Vardur gözinde çünkü ezelden siyel didüm (s. 553 g. 1854/5)

“İddiacı rakip güneş yüzünü inkar etse şaşılır mı? Çünkü ezelden beri gözünde körlük vardır, dedim.”

Sevgilinin yüzü güneş gibi parlak ve göz kamaştırıcıdır. Âşık için ulaşılmaz olan bu güzelliği, rakip (körlüğünden ötürü) inkâr eder. Aşağıdaki beyitte ise müdde'î rakip şaşırır:

‘Işk birdür iki görse tan mı anı müdde'î

İkilikten giçmeye dünyâyâ şaşî gelmişe (s. 715 g. 2450/4)

“Aşk birdir, iddiacı rakip bunu iki görse şaşılmaz. Çünkü dünyaya şaşî gelmiş olan ikilikten vazgeçemez.”

Şair, şaşî olan rakibin aşkı iki olarak görmesinin tuhaflığını anlatmaktadır. Muhibbî böylece rakibin sevgiliye gerçekten âşık olmadığını sadece onun güzelliğine kapıldığını anlatmaktadır.

Muhibbî'nin gazellerinde ağıyârda olduğu gibi müdde'î de dikene teşbih edilmiştir. Çünkü âşığa engel olan müdde'î gibi bülbüle de engel olan bir diken vardır:

Müdde'î dâmen-i dildâre irişse ne 'aceb

Kande kim açıla gül tutar anun hâr etegin (s. 640 g. 2173/3)

“Rakip, sevgilinin eteğine erişse buna şaşılmaz. Çünkü her nerede gül açılrsa, diken onun eteğini tutar.”

Divan edebiyatında sevgilinin en önemli özelliği, âşığa eziyet etmektir. Âşık da bu eziyetlere katlanarak sevgiliye olan gerçek aşkını göstermektedir. Âşık için sevgilinin ona eziyet etmesi, onunla ilgilendiği anlamına gelir. Bu durum rakibin kıskançlığına sebep olacaktır:

Öldür beni anlar ile tâ kim nazarun var

Ol müdde'îler bunu görüben hacil olsun (s. 649 g. 2205/3)

“Beni öldürücü bakışlarıyla öldür ki rakip bunu görüp utancından yüzü kızarsın.”

3.1.5. Rakip

Divan edebiyatında sözü edilen rakip, “Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri. Diğerini men ile kendi işini terviç etmeğe çalışan, engel, hafız, nıgeh-bân, gözetici manasına olarak Cenâb-ı Hakk’a itlâk olunur. Diğer ile aynı şeye talip ve hâhiş-ger olan, bir mahbûbeye dildâde olan âşıkların yekdiğerine nispeten beheri, bir iş ve sanat veya ilim ve hünerde emsaline müsâbakatla onları çürüterek ilerlemek isteyen” gibi anlamlarda kullanılmıştır (Muallim Nâcî, 2009, s. 580; Pala, 2004, s. 374; Şemseddin Sami, 2015, s. 995-996). Divan edebiyatında rakip, idealize edilmiş, hayal ürünü bir monotip olarak tespit edilmiştir. Özellikle Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî gibi güç ve ihtişamlarıyla dünyaya hükmetmiş padişahların şiirlerinde rakipten dert yanmaları bunun açık ispatıdır. Eski edebiyatın günlük hayattan koparılmadığı gibi rakip tipinin de gerçek hayatta var olduğunu söylemek doğru olacaktır. Eski edebiyatın yaşandığı dönemde zengin ailelerde çocuk doğunca bir dadiya emanet edilir, dadi çocuğun beslenmesiyle ilgilendiği gibi çocuk kız erkek fark etmeksizin dışarı çıktığında ona refakat ederdi. Bu refakatçılar sokakta rastgelebilecek serseri gurubunun sataşmalarını yahut âşıkların lâubâlî hareketlerini dahi engellerdi. Bu refakatçılar rakip olarak anılmış ve sevgili ona emanet edilmiş olup her gittiği yerde ona bekçilik etmektedir. Bazen de sevgili hükümdar ya da devlet erkânından biri olduğu zaman, rakip onun hizmetinde bulunan, şairin görüşmesine engel olan kötü huylu bir memur veya şairin ilmî ve siyasî anlamda yükselmesini çekemeyen kimseler de olabilir.

Beyitler de meyhane ve işret meclisi söz konusu edildiğinde rakip, işret meclisine dilber ile birlikte gelir ve beraber içip eğlenirler. Burada rakip işret meclisine katılanların herhangi bir taşkınlığını engellemek, ileri giden olursa haddini bildirmek için orada bulunanları dikkatlice gözetleyen bir fedâidir. Ancak bu durum pâk-nazar sahibi âşıkları öfkelenendirirdi. Görüldüğü üzere aslında sembolize edilmiş bir tipi temsil eden rakip, en kısa ifadeyle engel oluşturan herkeştir (Şentürk, 1995: 25-40).

Rakip, Divan edebiyatında âşık ve sevgiliden sonra ele alınan üçüncü şahıstır. Şiirlerde çoğu zaman kötü huylu, çirkin ve zararlı bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Bütün kötü huylar onda toplanmasına rağmen, sevgili âşıktan ziyade rakibe yakındır. Aslında âşığı asıl üzen de rakibin bu kadar acımasız ve zalim olduğunu bile bile sevgilinin ona iyi davranması ve inanmasıdır. Divan şiirinde rakip, şairlerin küfür ve lanetlerine hedef olmuş, aşkı inkâr eden “kötü insan’ı” temsil eder. Âşık sevgiliden vefa görmediği zaman rakibe küfür ve lanet ederek bunun sebebinin arar (Şentürk, 1995: 25). Rakip hiçbir zaman gerçek bir âşık değildir, sevgili ve âşık arasına giren bir engeldir. O âşığı hiçbir zaman sevgiliye yaklaştırmaz, ona eziyet çektirir. Âşık da sevgiliye ulaşabilmek için onun bu eziyetlerine katlanmak zorunda kalmıştır. Rakibin en korkunç tarafı, âşığın içinde bulunduğu durum karşısında gülmesidir. Çoğu zaman âşığa üstünlüğünü kabul ettirir. Ancak âşık her zaman ona kinlidir. Hatta bu kin, rakibi öldürecek kadar derindir (Sefercioğlu, 2001: 340; Tolasa, 2001: 393).

Sevgilinin yakınında ya da kûyunda bulunan her şey âşık için birer rakiptir. Fuzûlî'nin Su Kasidesi'nde geçen aşağıdaki beytinde sevgilinin mahallesinden geçen suyun bile âşık için bir rakip olduğunu görmekteyiz:

Su yolın kûydan toprak olup dutsam gerek

Çün rakîbümdür dahi ol kûya koyman vare su.(Fuzûlî, s, 51, k. 4/12)

“Suyun yolunu senin semtinden toprak olup tutsam gerek. Çünkü su dahi rakibimdir. Senin semtine ulaşmasına izin veremem.”

Âşık, suyun sevgiliye yaklaşmasını engelleyebilmek için toprak olup suyun yolunu kesmek istemektedir.

Divan edebiyatında uyulması gereken bir teşrifat vardır. Şairler bu teşrifata bağlı olarak şiirlerini kaleme almışlardır. Bu usullere göre aşk, şair için vazgeçilemeyecek bir duygudur. Şairin, bu aşk duygusunu şiirlerinde belirtmesi gerekmektedir. Çünkü şairliğin yolu, en başta âşıklık rolüne girmekle başlar (Akün, 1994: 414). Bu nedenle hemen her Divan şairi, şiirinde onun yüzünden aşk acısı çektiği bir sevgiliden bahseder

ve onu her şeyden/herkesten kıskanır. Bu durumun genel bir ifadeyle padişah şairler için de geçerli olduğu bilinmektedir

Divan şiirindeki rakip, âşık için ağyar, sevgili için yârdır. Sevgili ile âşığın arasına girip, onların birlikteliğini engeller. Bu yüzden âşık ondan şikâyetçidir. Âşığa göre rakip sevgiliye kendisinden daha yakındır. Sevgilinin rakibe yakınlığı âşığın üzüntü çekmesine neden olmuştur. Sevgiliyi rakip konusunda uyarmasına rağmen sevgili bunun tam tersini yapar, rakibe yakın olur. Âşıkla rakip arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir mücadele vardır. Çünkü âşığa göre rakip, onun sevgiliye kavuşmasını engelleyen, ona sevgili kadar eziyet eden kişidir (Batislam, 2016: 91).

Şair, aşağıdaki beyitte rakibi öldürmek uğruna, âşığın canını bile vermeye razı olduğunu anlatır:

Muhibbî'nün murâdudur rakîbüne gazâ kılmak

Anun için ki gönlinde olur 'azm-i serüm peydâ (s. 53, g. 42/5)

“Muhibbî'nin arzusu, rakibine savaş açmaktır. Onun için gönlünde başını meydanda vermek yatar.”

Muhibbî için rakiple savaşmak, din uğruna yapılan gaza ile eşdeğerdir. Bu nedenle bu yolda başını vermeye bile razıdır.

Rakibin hile ve düzenbazlıkları karşısında âşık, ağlayıp inlemekle sevgiliye ulaşamayacağını bildiği için çareyi onunla iyi geçinmekte bulur:

Olmuşam diyü rakibün mekr ü şerrinden emîn

Dâğ-ı gam sinemde san mühr-i Süleymândur bana.(s. 70 g. 101/2)

“Rakibin hile ve kötülüklerine emîn olmuşum diye, gam yarası benim göğsümde Süleyman'ın mührü gibidir.”

Hız. Süleyman'a Allah tarafından birçok mucize verilmiştir. Kuşlarla, hayvanlarla konuşur, onların dilini anlar. Cinlere emretme yetkisine sahiptir. Onun mühürlü bir yüzüğü var ve bu yüzük sayesinde bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar ona boyun eğer (Pala, 2004: 411-412). Şair beyitte gam yarasını Hz. Süleyman'ın mührüne benzeterek rakibin hile ve düzenbazlıklarından emin olduğunu dile getirir.

Rakip, sevgiliyi âşık konusunda kıskanmaktadır:

Âsitânunda her kaçan görse Muhibbî rakîb

Hîç olur mı hased göre hasûd eylemeye (s. 751 g. 2585/5)

“Rakip, sevgilinin eşiğinde Muhibbî'yi gördüğü zaman, kıskançlık duymaz mı?”

Âşık, sevgilinin mahallesinde bulunduğu rakibin kıskançlıktan gözü döner.

Âşık için rakibin soyu belli değildir. Onun için âşık hakkında sevgiliyi yalan yanlış sözlerle doldurmaktadır:

Muhibbî terk-i cân itmez dir imiş

İnandun ol rakîb-i bed-nihâde (s. 688 g. 2351/5)

“Muhibbî canını terk etmez demiş. O soysuz rakibe inandın.”

Rakip, sevgiliye âşık hakkında olmadık şeyler söyleyip, sevgilinin âşığı terk etmesini sağlamıştır. Âşık da rakibin soysuz olduğunu, sözüne inanılmaması gerektiğini dile getirir.

Şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin rakibi terk etmesini ister:

Rakîbi terk kılmak fikrün itdün

Ne hâcet hayr işe istihâre (s. 701 g. 2401/4)

“Rakibi terk etmek fikrine kapıldın. Hayırlı işi geri bırakmaya ne gerek var?”

Âşık ile sevgilinin kavuşmasına en büyük engel rakiptir. Rakipten kurtulmak neredeyse imkansızdır. Ondan kurtulmak ve sevgiliye yakın olmak âşık için en büyük mutluluktur. Bu yüzden rakibi terk etmesi konusunda sevgiliye dil döker.

Şad olmuş iken ‘ışk ile anma rakîbi gel

Ey dil çekersin ol ferahun bir kasâvetin.(s. 614 g. 2075/6)

“Ey gönül, mutlu olmuşken gel, rakibi aşk ile anma. Yoksa o mutluluğun sıkıntısını çekersin.”

Divan edebiyatında rakip sıkıntı vermesiyle bilinir. Bu yüzden şair de rakibi aşk ile anmaması konusunda sevgiliyi uyarmaktadır.

Rakîbâ gel nigâr ile bizüm aramuza gir

Şikâyet eylemez vallah ‘âdil şâhımız vardur (s. 187 g. 519/4)

“Ey rakip, bizim öyle adaletli şahımız var ki sevgili ile aramıza girsen bile şikayet etmez.”

Divan şiirinde rakip âşıkla sevgilinin birlikteliğini engeller. Âşık da sevgili ile arasına giren rakipten şikayetçidir. Çünkü ona göre rakip sevgiliye kendisinden daha yakındır. Ancak sevgili bu durumdan gayet memnundur. Çünkü âşığa göre o, adaletli bir şahıdır.

3.2. Muhibbî Divanı'nda Rakibin Özellikleri ve Benzetildiği Unsurlar

3.2.1. Rakibin Özellikleri

3.2.1.1. Arabozucu

Divan edebiyatında rakip, 16. yüzyıl sonuna kadar “arada fesatlık yapan” anlamında kullanılmıştır. Bu anlamı nedeniyle kelimeye “engel” karşılığı da verilmiştir. Şairler rakip ile ilgili daima olumsuz anlamlar içeren, arabozuculuğuna, kötülüğüne, âşıkla sevgiliyi kavuşturmamasına işaret eden sözler kullanmışlar (Batislam, 2013: 258). Aşağıdaki beyitte âşık, canı karşılığında sevgiliye tam sahip olacakken arabozucu rakip araya girerek buna ma'ni olmuştur:

Nakd-i câna almış iken dilberün bir bûsesin

Âh rakîb ortaya girdi bozdı bâzârum görüp.(s. 83 g. 147/4)

“Dilberin bir öpücüğünü can karşılığında almışken; âh rakip pazarımızı gördü ve araya girip bozdu.”

Beyitte sevgili, âşığa canı karşılığında tam buse vermeye ikna olmuşken, rakip bu pazarlığı araya girerek bozmuştur. Bu bağlamda rakip, beyitte arabozucu olarak yer almaktadır.

3.2.1.2. Âşığa Eziyet Eder

Divan edebiyatında rakip, sevgiliyi âşıktan uzaklaştırarak ona eziyet çektirir. Ancak âşık rakibin bu eziyetlerine aldırılmaz. Rakibin âşığa eziyet etmesinin sebebi, onu sevgiliden kıskanmasıdır.

Rakibin eziyet etmesi, âşığın sabrının tükenmesine ve sitem etmesine neden olur:

Bir yana cevri-i rakîb ü bir yana kahr-ı habîb

Sabra tâkat kalmadı ‘ışk ehlidür âvâreler (s. 197 g. 556/3)

“Bir yandan rakibin eziyeti, bir yandan da sevgilinin kahrı. Sabra takat kalmadı, avareler hep aşk ehli olanlardır.”

Divan edebiyatında sevgili kadar rakip de âşığa eziyet eder. Şair de hem sevgilinin hem de rakibin eziyetini kaldıramayacağını, sabrının tükendiğini bildirmektedir. Bu durumda âşığın elinden bulunduğu yerden uzaklaşıp başıboş hâlde dolaşmaktan başka bir şey gelmez. Âşığın bu hâli, onu aşktan delirme noktasına götürür ki beyitte avarelerin hep aşk ehli olması bundandır.

3.2.1.3. Âşığı Kötüler

Rakip, âşık ile sevgilinin yakınlaşmasını engellemek için âşığı sevgiliye kötüleyip, asılsız sözler söyler. Bu durum sevgilinin âşığa kötü gözle bakmasına sebep olur:

Cân fedâ itmez Muhibbî yoluna dimiş rakîb

Şümme vallah yalandur döstum tek sen dile (s. 692 g. 2366/6)

“Rakip, Muhibbî senin yolunda canını feda etmez demiş. Dostum vallahı yalandır, sen iste yeter ki.”

Rakip, sevgiliyi kaybetmemek için âşığı sevgilinin gözünde küçük düşürmeye çalışır. Sevgilinin onu terk etmesi için ona iftiralarda bulunur. Muhibbî de rakibin ettiği bu iftiraları kabul etmeyerek onun yolunda canını feda edebileceğini dile getirir.

Dinsiz rakip âşığa iftira ederek ve sevgiliye karşı kötüleyerek sevgilinin ona yakınlaşmasını engeller:

Cân fedâ itmez dimiş yolına bî-dîn rakib

Bâver itme dostum vallah buhtândur sana (s. 43 g. 7/6)

“Dinsiz rakip, yoluna canını feda etmez demiş; buna inanma dostum, vallâhi sana yalan söylemiş.”

Divan edebiyatında bilindiği gibi rakip, sevgili ile âşık arasına girerek onların birbirlerine kavuşmalarını engeller. Bu beyitte rakip, dinsiz olarak nitelendirilir ve âşığı sevgiliye karşı kötüleyerek sevgilinin ona yakınlaşmasına engel olur.

3.2.1.4. Âşığı Sevgiliden Ayırır

Divan şiirinde rakip, âşığı sevgiliye yaklaştırmaz, her fırsatta onu sevgiliden ayırır. Âşık da buna karşılık sabah akşam vuslat yüzünden ağlar, sevgilinin mahallesinde âh eder. Nitekim âşığın sevgiliden ayrılması gücünün ve kuvvetinin eksilmesine de neden olur.

Rakipten korkan sevgili, âşıkları gördüğü zaman rakiple pazarlık yapmaya çalışır:

Görüp ‘âşıkların ol mâh-ı nev

Rakîb ile varup bâzâr iderler (s. 299 g. 919/2)

“O yeni ay gibi olan sevgili, âşıkları gördüğü zaman, rakip ile oturup pazarlık yapmaya başlar.”

Divan edebiyatında sevgili yüzünün güzelliği ve parlaklığı bakımından aya ve güneşe benzetilir. Ancak beyitte sevgili âşığa meyilli gibi görülür. Bu bağlamda rakip ile pazarlığa girer.

3.2.1.5. Âşığı Sevgilinin Mahallesinden Uzaklaştırır

Sevgilinin mahallesi âşık için önemli bir yerdir. Âşık daima oraya gidip oradan ayrılmamak ister. Ancak rakiplerin varlığı âşığın oraya gitmesine engeldir. Âşık da sevgiliye ulaşabilmek için rakip gibi bir engeli aşmalıdır.

Âşık, korkusuz bir şekilde sevgilinin mahallesine gidip, rakibe rağmen sevgiliyle görüşür:

Men ‘eyleye mi kûyuna varmağa rakîbün

Kim karşı turur ‘âşık-i bi-bâke berâber (s. 291 g. 893/4)

“Senin mahallene gelmeme rakip engel olur mu? Korkusuz âşığa kim karşı durur.”

Rakip âşık ile sevgilinin arasına girerek onların kavuşmalarını engeller. Ancak âşık, aşk uğrunda canını bile vermeye razı ve bu aşk için bütün engelleri aşacak kadar korkusuzdur. Şair de bu beyitte âşığın rakibe karşı korkusuzluğunu dile getirmektedir.

3.2.1.6. Beddua Edilir

Rakip tarafından sevgilinin kapısından uzaklaştırılmaya çalışan âşık, Allahtan onun da uzak kalması için beddua eder:

Beni dûr itdi kapundan dünyede bî-dîn rakîb

Dileğüm budur Hüdâdan ol da ola nâ-bedîd.(s. 133 g. 325/6)

“Dinsiz rakip, beni bu dünyada senin kapından uzaklaştırdı. Allah’tan dileğim budur ki o da gözden uzak olsun.”

Rakip, dinsiz ve imansız bir kâfirdir. Onun dini ve imanı olmadığı gibi insanlara merhameti de yoktur. Onun bütün güzelliklerden mahrum kalacağı zaten Allah tarafından Kur’ân’da anlatılmaktadır (Yıldırım, 2009: 5). Rakibin bu durumuna karşı âşığın ona beddua etmekten başka yapacağı bir şeyi kalmamıştır.

Rakibin sevgilinin mahallesinden ayrılışı âşığın huzura kavuşması demektir:

Didiler terk eyledi kûyımı dildârün rakîb

İşidüp hamd eyledüm didüm ki fi nâr el-sakir (s. 144 g. 367/5)

“Rakip, sevgilinin mahallesini terk etmiş diye duyduğumda hamd eyledim ve “cehennem ateşine kadar” dedim.”

Rakibin, âşık için engel olmaktan çıkması âşığın bir nevi rahata kavuştuğu anlamına gelir. Ancak âşık bununla kalmayıp, cehennem ateşinde yakılması için ona beddua etmektedir:

Cenneti kûyunı terk itmiş işitdüm müdde’î

Şâd olup gönlüm didi gitsün ko fî el nâr-ı el sakar.(s. 234 g. 688/4)

“Sevgilinin mahallesini rakip terk etmiş diye duydum. Gönlüm sevinçle doldu, bırak “cehennem ateşine kadar” dedim.”

Âşık, kendisini sevgiliden ayırmaya çalışan rakibe, çirkinleşmesi ve yüzünün maymuna dönüşmesi için beddualar etmektedir:

Rakîbün şimdi maksûdı beni senden cüdâ kılmak

Göreyim anı mesh olsun döne tâ yüzi meymûna.(s. 738 g. 2536/3)

“Rakibin maksadı, beni senden ayırmaktır. Onun çirkinleşmesini, yüzünün maymuna dönüşünü göreyim.”

Rakibin varlık sebebi, sevgiliyi âşıktan ayırmaktır. Şair de kendisini sevgiliden ayırmak isteyenlere maymuna dönsün diye beddualar etmektedir.

Âşık, kendisini sevgilinin mahallesinden uzak tutmaya çalışan rakibe beddualar ederek içini rahatlatır:

Beni kûyuna vardukca rakîbün men’ ider dâ’im

Dilegüm budur ugrasun anı Tanrı kazâsına (s. 686 g. 2341/4)

“Sevgilinin mahallesine her gidişimde rakip tarafından kovulurum. Onun için tek dileğim Tanrı’nın gazabına uğramasıdır.”

Rakip, sevgilinin mahallesinde âşığın varlığına tahammül etmediği gibi âşık, mahalleye her gelişinde rakip yasağıyla karşılaşır. Bu yüzden yapacak bir şeyi kalmayan âşık, Tanrının gazabına uğraması için rakibe beddua eder:

Vardugumca kûy-ı yâre beni men eyler rakîb

Göreyim merdûd ola iki cihânda ol hasûd (s. 860 b. 19)

“Sevgilinin mahallesine vardığımda rakip beni uzaklaştırır. Dilerim ki o kıskanç, iki cihandan da kovulur.”

Rakip, sevgilinin mahallesinde bekçilik yapar. Sevgiliyi âşıklara karşı korur. Âşıkların mahalleye girişine engel olur. Âşık da bu ayrılığı çektiği için rakibe iki cihandan kovulması için bin bir türlü beddua ederdi.

3.2.1.7. Dinsiz/ Kâfir

Arapça bir isim olan kâfir sözcüğü “Allahı’nın varlığına ve birliğine inanmayan, Müslüman olmayan, hakkı tanımayan, bilmeyen, küfreden, küfredici, iyilik bilmeyen, nankör” demektir (Pala, 2004, s. 248; Devellioğlu, 2010, s. 552). Divan edebiyatında rakip aşkı inkâr ettiği ve âşıkla sevgilinin yakınlaşmasını engellediği için kâfir ve dinsiz olarak vasıflandırılır. Aşağıdaki beyitte, kâfir rakip Ebu Leheb’e benzetilerek, cennete layık olmadığı dile getirilir:

Kûyuna koma rakib-i kâfiri

Cennete lâyük değıldür bu Leheb (s. 84 g. 151/3)

“Kâfir rakibi mahallene sokma; Ebu Leheb cennete lâyük değıldir.”

Divan edebiyatında sevgilinin mahallesi genellikle Kâ’be, cennet gibi kutsal yerlere benzetilir. Beyitte rakip, kâfir ve cehennemlik olan Ebu Leheb’e teşbih edilmiştir. Sevgilinin mahallesi cennet olduğu için oraya kâfirler giremez. Ebu Leheb de İslam dinine olan düşmanlığıyla bilinir (Pala, 2004: 132). Bu nedenle şair Ebu Leheb’e benzettiği rakibi sevgilinin mahallesine layık görmez.

Şair, aşağıdaki beyitte ise, Hz. Âdem’in cennetten şeytan nedeniyle kovulması inancına telmih yapmıştır:

Kûy-ı dilberden beni dûr itdi ol bî-dîn rakîb

Şimdi bildüm kim o kâfir âdemün şeytânıdır (s. 212 g. 609/2)

“Dinsiz rakip beni sevgilinin mahallesinden uzaklaştırdı. Şimdi bildim ki o kâfir insanın şeytanıdır.”

Hz. Âdem ve eşi cennete yerleştirildiğinde bir ağaç dışında bütün meyveleri yiyebilecekleri bildirilmiştir. Âdem ile Havva bu yasak ağaca yaklaşmamaları konusunda imtihana tabi tutulmuştur. Ancak şeytan araya girerek bu ağacın onları ölümsüz yapmaması için yasaklandığını ileri sürmüştür. Buna bağlı olarak Âdem ile Havva şeytanın boş sözlerine uyarak yasaklanan ağaçtan meyve yemişlerdir. Bunun üzerine onların görünmemesi gereken yerleri açılmış ve cennetten kovulmuşlardır (Dartma, 2009: 13;17).

Nasıl ki cennete kâfir giremezse, rakibin de sevgilinin kapısında işi yoktur:

Gider rakîbi cennet-i kûyunda turmasun

Lâyık değıldür ana o kâfir değıl midür (s. 287 g. 878/3)

“Rakip senin cennete benzeyen mahallende durmasın. Ona layık değıldir, çünkü o kâfirdir.”

Şair, sevgilinin mahallesini cennet, rakibi de kâfir olarak niteler. Nasıl ki cennete kâfirler giremiyorsa, sevgilinin mahallesine de kâfire benzeyen rakip giremez. Çünkü kâfir olan biri cennete layık değildir.

Âşık rakibi öldürmek ister, ancak eline kâfir kanının bulaşmasını istemez. Yine de beyitte kendi dini gibi olan sevgilinin yanaklarını korumak adına bu kana bulaşır:

Dökmez idüm hûn-ı mırdârın rakîb-i kâfirün

Ruhların anmış işitdüm gayretüm bir dîndür (s. 249 g. 743/4)

“Kâfir rakibin kirli kanını dökmezdim. Yanaklarından bahsettiğini işittim, gayretim dini korumaktır.”

Âşık sevgilinin yanaklarını koruyabilmek için elini kâfir rakibin kanına bulaştırır; bu din uğruna yapılan savaş gibidir. Âşık, kâfir rakibi öldürüp, kazandığı bu büyük başarıyla kılıcını arşa asmak ister:

Yâr işigünde koma öldür rakîb-i kâfiri

Tîgunı tâ ‘arş üzre ey Muhibbî esasın

(s. 666 g. 2266/5)

“Ey Muhibbî, kâfir rakibi sevgilinin mahallesinde bırakma, onu öldür. Sonra da kılıcını arşa as.”

Âşığın kâfir rakibi kutsal bir yerde öldürmesi büyük bir başarıdır. Bu durumda âşığın kılıcının arşa asılması uygun olacaktır.

3.2.1.8. Engel

Sevgilinin yanında rakip olduğu zaman âşık ona ulaşamaz. Çünkü rakip onların arasına girerek kavuşmalarına izin vermez:

Mâni ‘olur kûyına varsam rakîb

Şîvesi çok nâzı bî-hadd kendü şûh.(s. 130 g. 314/4)

“Nazı sınırsız, cilvesi çok, kendisi şen ve oynak (sevgili), mahallene gelsem, rakip engel olur.”

Rakip, âşığın sevgilinin mahallesinde sevgiliyle bir araya gelmesine engel olur. Ancak rakibin bu engellemesine rağmen sevgilinin âşığa karşı cilvesi ve nazı eksilmez. Ayrıca beyitte; naz, cilve, şen, oynak kelimeleri arasında tenasüp yapılmıştır.

3.2.1.9. Hırslı

Hırs, insanda bulunan duygulardan ve psikolojik zaafılardan birisidir. Hadislere göre Hz. Peygamber (s.a.v)'in telkinlerle, bu duyguyu iyi şeyler yapmaya özellikle de ahireti kazanmaya yönlendirdiği görülmektedir (Dölek, 2003: 50). Ancak rakibin bunu kötülük için yaptığını aşağıdaki beyitte görmekteyiz:

Kapundan beni dūr itmek murâdı

Rakîbe dir isem ben tan mı hâris (s. 115 g. 264/3)

“Rakibin isteği beni kapından uzaklaştırmaktır. Bu yüzden ben ona çok hırslıdır desem buna şaşılır mı?”

Rakip, âşığı sevgilinin kapısına yaklaştırmayacak kadar kıskanç bir insandır. Bu nedenle hırslı biri olarak nitelendirmiştir.

3.2.1.10. Kötü Huylu

Rakip, kara sözlü ve yüzlü olması yanında kötü huyludur. Âşık, sevgilinin çirkin ve kötü huylu rakipte ne bulduğuna anlam veremez ve kendi kendine hayıflanır.

Rakip, kötü huylu olduğu için sevgiliyi aşığa karşı doldurur:

Ne demiş yine benümçün ol rakîb-i bed-nihâd

Nice demlerdür ki itmezsin bu ben miskini yâd.(s.829 mur. 2)

“O kötü huylu rakip yine benim için ne demiş. Ne zamandır yine ben bu miskini yad etmezsin.”

Kötü huylu rakip, âşığı herkese karşı rezil eder. Âşık da rakibin bu yaptıkları yüzünden dert yanmaktadır. Şair, hüsn-i ta'lil yoluyla sevgilinin kendisini anmamasını rakibin kendi hakkında kötü konuşmasına bağlamaktadır.

3.2.1.11. Kötü Sözlü

Divan edebiyatında rakibin en önemli özelliklerinden biri de sevgiliye karşı âşığı kötülemesidir. Rakip sevgili ile âşığın yakınlaşmasını engellemek için sevgiliye âşık hakkında kötü sözler söyler. Ancak âşık, rakibe inanılmaması konusunda sevgiliyi uyarır:

Her ne kim söylerse hakkumda rakîbüm itme gûş

Çıkmaz ağzından kelâm aslâ anun illâ ki şer (s. 331 g. 1030/3)

“Rakip, (benim) hakkımda ne söylerse ona kulak verip inanma. Çünkü onun ağzından asla iyi bir şey çıkmaz, sözü kötüdür.”

Şair beyitte sevgiliyi rakip konusunda önceden uyarıp onun söylediği sözlere inanmamasını ister. Çünkü şaire göre, rakip kötü biri olduğu için ağzından da hiçbir zaman iyi bir söz çıkmayacaktır.

Her ne dirse hakkuma uyma rakîbün sözine

Bilürem ki ol seni hayr işe irşâd eylemez (s. 349 g. 1092/4)

“Hakkımda ne derse desin rakibin sözüne inanma. Bilirim ki o hayırlı bir iş için sana yol göstermez.”

Rakibin sözü kötü olduğu gibi gittiği yol da hayırlı ve doğru değildir. Şair de bu beyitte, hiçbir konuda ona inanılmaması gerektiğini anlatır.

Ey gönül incinme olsa ger rakîbün sözi talh

Her kimün talh ola sözi lâbüd olur yüzi talh.(s. 129 g. 312/1)

“Ey gönül, rakibin sözü acı olsa da buna incinme. Her kimin sözü acıysa, yüzü de acı olur.”

Şair beyitte, rakibin hem acı sözlü hem de acı yüzlü oluşuna vurgu yapmaktadır. Şaire göre, sözü acı olanın yüzü de acıdır. Böylece rakibin sözü, kötü olması bakımından yüzüne benzetilmiştir.

3.2.1.12. Nâ-merd

“Merd olmayan, alçak kimse” anlamında kullanılır (Devellioğlu, 2010: 943). Âşık, aşağıdaki beyitte kendisini yiğit, rakibi de namert olarak nitelendirmiştir. Yiğit birini namert rakibe tercih etmemesi konusunda sevgiliyi uyarmaktadır:

Bu Muhibbî var iken cânâ rakîbe virme yüz

Degme bir nâ-merdi tercih eyleme merd üstine (s. 751 g. 2584/5)

“Ey sevgili, Muhibbî var iken rakibe yüz verme. Bir nâmerdi bir yiğide tercih etme.”

3.2.1.13. Ölümü İstenir

Şairler, âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan rakibe küfür ve beddualar ederler. Rakibin ölümü âşık için bir huzurdur. Çünkü rakip öldüğünde âşık rahatça sevgilinin etrafında dönüp dolaşabilecektir. Bu nedenle âşık rakibin ölmesini ve onun arkasından dağıtılacak helvayı yemek ister. Helva eskiden düğünleri süsleyen bir tatlı olmasının yanında, günümüzde de olduğu gibi vefat eden kişilerin arkasından yapılıp insanlara dağıtılır. Bu yönüyle helva bazı beyitlerde ölüm ile birlikte tenasüp içerisinde

düşünölmüş, şairler rakibi öldürüp helvasını yemek istemişlerdir. (Özkan, 2007: 419). Şairde aşğıdaki beyitte bunu anlatır:

Ey Muhibbî çarh-ı gaddârın elinden âh ü vâh

Çün leb-i dilber bulunmaz bâri halvâ-yı rakîb (s. 80 g. 136/6)

“Ey Muhibbî, gaddar feleğın elinden ah, vah. Çünkü dilberin dudağı bulunmaz, bari rakibin helvası olsun.”

Divan edebiyatında şairler genellikle felekten şikâyet ederler. Felek, divan şairleri tarafından daha çok yükseklik sonsuzluk parlaklık gibi özellikleriyle anılmıştır. Âşğın çektiğı bu acılardan dolayı ettiğı âh ve figanlar da felekler kadar sonsuzdur (Pala, 2004: 149-150). Şair burada aşk konusundaki nasipsizliğinden yakınır. Âşğa sevgilinin dudağı nasip olmamıştır. Şair beyitte rakibin helvası derken, rakibin ölmesini ve onun ölümünden sonra yapılacak helvayı kastetmektedir. Böylece şair, dolaylı olarak rakibin ölmesini istemekte ve bu isteğini dile getirirken ölü için helva yapma geleneğine telmihte bulunmaktadır (Batislam, 2016: 93). Beyitte ayrıca tatlılık bakımından sevgilinin dudağı ve rakibin helvası arasında ilgi kurulmuştur.

Rakip tarafından eziyet gören âşık, bu eziyete daha fazla dayanamayıp onu öldürür. Bu bağlamda rakibin ölümü âşık için büyük bir sevinçtir:

Kûy-ı dilberde rakîbi öldürüp bir zarb ile

‘Ârşa aşdun tğunı bil ey Muhibbî gâzisin (s. 632 g. 2109/5)

“Ey Muhibbî, sevgilinin mahallesinde rakibi bir darp ile öldürüp, kılıcını arşa astın. Bu yüzden bir gazi olduğunu bil.”

Âşık tarafından sevgilinin mahallesinde rakip öldürölür. Rakibin ölümüyle âşık huzura kavuşur. Bu yüzden âşık rakibi öldürdüğü için gazilik mertebesine ulaşmıştır.

3.2.1.14. Sevgiliye Çok Yakındır

Sevgili her zaman rakibi yanında bulundurur. Sevgilinin rakibe güvenerek kendisine yakın tutması âşıkların dert yanmasına neden olur. Âşğa göre rakip kötü niyetlidir ve her fırsatta sevgiliye zarar verebileceğı düşünölür.

Divan edebiyatında sevgili, vefasızlığıyla ve âşğa eziyetiyle bilinir. Rakipleri yanında bulundurup, âşğı görmezden gelmesi aşğıdaki beyitlerde dile getirilir:

Hoş tutar her dem rakibi gözlemez ‘âşıkların

Bi-vefâlık resmini bilsem kim öğredür ana.(s. 69 g. 96/5)

“Sevgili rakipleri hoş tutup âşığı görmezden gelir; ona vefasızlığı kimin öğrettiğini bir bilsem.”

Divan edebiyatında sevgili daima âşıktan ziyade rakibe daha yakın olur. Âşık sevgilinin her türlü vefasızlığına dayanır, ancak ona yüz vermemesine onunla ilgilenmemesine dayanamaz ve bunun cevabını sevgiliden bekler:

Nedendür ehl-i ‘ışkı dûr idersin

Rakibi idesin dâyim mukarreb.(s. 89 g. 170/4)

“Âşıkları neden uzaklaştırıp, rakibi daima yakın tutuyorsun?”

Divan edebiyatında sevgili, âşığa eziyet ve sıkıntı vermesiyle bilinir. Âşığı kendisinden uzaklaştırıp daima rakibi yakınında bekletir. Bu beyitte de şair, sevgilinin rakibi kendisine yakın tuttuğuna sitem etmektedir.

Sana mı kaldı ‘âlemde dile cevri ü cefâ kılmak

Beni yâd eyleyüp her dem rakibe âşinâ kılmak.(s. 430 g. 1392/1)

“Bu dünyada gönlüme eziyet ve sıkıntı vermek sana mı kaldı? Beni yabancı sayıp rakibe yakınlık göstermek sana mı kaldı?”

Sevgili tarafından âşığa acı ve kederden başka bir şey nasip olmaz. Buna karşılık âşık da sevgiliyi daha çok sever, bütün eziyetlerine katlanır. Beyitte, bu denli sevgiye karşılık sevgilinin kendisine uzak olup başkalarına yakın olması âşığın isyan etmesine neden olur.

Bu Muhibbî dergehinden dûr olup

Müdde’îler çün sana mahrem gibi (s. 801 g. 2769/5)

“Rakipler sana yakın oldu diye Muhibbî senin dergahından uzak oldu.”

Şair bu beyitte rakibin sevgiliye yakınlığı âşığın kendisinden uzak olmasına sebep verdiğini anlatır. Şairin sevgilinin bulunduğu yeri dergah olarak nitelemesi ona karşı konumunun da bir göstergesidir. Yüce bir konumda olan sevgiliye karşı âşık onun dergahından uzak düşmüş bir mürit gibidir. Dini bağlamda yüce bir makama layık görülen sevgili haklı haksız her şeye ayak direyen iddiacı rakibi yanında tutması ise kabul edilecek bir durum değildir.

Nitekim cehd eylerem olmadı ol dilber nasîb

‘Âşık-ı üftâdeler dûr u rakîb olur karîb (s.831 mur. 4)

“O kadar çabalamam boşunadır, sevgili (bana) nasip olmaz. Rakipler ona yakın, düşkün âşıklar ise ona uzak olur.”

Âşık ne yaparsa yapsın sevgiliden ilgi göremez, sevgiliye hiçbir zaman kavuşamaz, ona hep uzak kalır. Ancak zalim rakipler daima sevgiliye yakın olur.

3.2.1.15. Sevgiliden İtibar Görür

Her yerde sevgilinin yanında bulunup hizmetine koşan rakip onun sırdaşı olmuştur. Onunla rahatça konuşup gülebilir. Âşıklar da bunu adaletsizlik ve zulüm olarak değerlendirirler. Sevgilinin rakibe merhamet göstermesi, âşığın bağıрынın yaralanmasına ve üzülmesine neden olur:

Cevr ider bana rakîbe rahm idüp

Bağrı nice ‘âşıkun baş olmasun.(s. 611 g. 2064/3)

“Rakibe rahmet gösterip bana eziyet eder. Âşığın bağırı nasıl yaralı olmasın?”

Divan şiirinde sevgili zalim ve gaddardır. Âşığa eziyetten başka bir şey vermez. Rakiplerle oturup eğlenir, ancak âşığa hiçbir zaman bakmaz. Âşığa vuslatı yaşatmadığı gibi rakiplerine merhamet yağmurundan yağdırır. Şair, bu beyitte sevgilinin rakibe merhamet gösterdiğini, bunu gören âşığın eziyetlerle bağıрынın yaralandığını dile getirir.

Her dem rakîbi kendüzine yâ gibi çeker

Yâbâna atar ok gibi ol kaşı yâ bizi (s. 808 g. 2795/4)

“O yay kaşlı, bizi ok gibi yabana atar, rakibi ise yay gibi kendisine çeker.”

Sevgilinin kaşları yay’a benzetilir. Muhibbî beyitte, yay kaşlı sevgilinin rakibi kendisine yakın tutup âşığı kendisinden uzaklaştırmasını, yayı kendine çekip oku atma motifiyle anlatır. Bu bağlamda beyitte rakip, yay âşık ise oka teşbih edilir.

3.2.1.16. Sevgiliyi Kıskanır

Nasıl ki âşık, sevgiliyi rakipten kıskanırsa, rakip de sevgiliyi âşıktan kıskanır. Rakip, sevgiliyi âşığın yanında görürse dünyayı başına yıkar. Bazen de âşık ile sevgiliyi yan yana gördüğünde şefkat gösterir gibi görünmeye çalışması ona karşı gizlediği bir kıskançlıktır:

Âsitânunda kaçan göre Muhibbî’yi rakîb

Hîç olur mı hased ana hasûd eylemeye (s. 690 g. 2356/5)

“Rakip Muhibbî’yi eşğinde ne zaman görse ona karşı hiç kıskançlık duymaz mı?”

Âşık sevgilinin mahallesine her gidişinde rakibin kıskançlığıyla karşılaşır. Rakip o derece kıskançtır ki sevgilinin âşığa bir defa meyl etmesi dahi rakibin mahalleyi ateşe vermesine sebep olurdu:

Hasretinden tutışa odlare kûyunda rakîb

Beni yanunda görür beni hasûd eylemeye (s. 723 g. 2482/4)

“Rakip, beni senin mahallende gördüğünde kıskançlıktan mahalleni ateşe verir.”

Rakip, âşığı sevgilinin mahallesinde gördüğünde kıskançlıktan gözü döner. Bu kıskançlıkla sevgilinin semtini ateşe verir.

3.2.1.17. Siyah Yüzlü

Rakip, âşık nazarında sevilmeyen biri olduğu için siyah yüzlü olarak ifade edilir. Siyah yüzlü, genellikle utanç verici bir iş yapanlar, kötülükle beslenenler ve günahkâr olanlar için kullanılır. Rakip, her ne kadar beyaz yüzlü olursa olsun âşığın gözünde o daima siyah yüzlü olarak nitelendirilir (Şentürk, 1995: 43). Siyah yüzlü rakibin sevgilinin yanında bulunması şaşılacak bir durumdur. Siyah yüzlü olmasına rağmen, ay yüzlü sevgili her zaman onunla dost olur, yanında bulunur.

Divan edebiyatında rakibin kara/siyah yüzlü olarak tasvir edilmesinin nedeni, Osmanlı toplum hayatında aranmalıdır. Muhafızların esmer veya siyahi ırktan, iri yarı kölelerden seçilmesi eski bir gelenektir. Bu nitelikleri nedeniyle şairler onları kâfir, yılan, kara bulut, diken gibi renk bakımından koyu veya siyah nesnelere benzetmişlerdir (Çavuşoğlu, 2014: 70).

Muhibbî, sevgilinin siyah yüzlü rakip ile birlikteliğine dayanamaz, ölmek ister. Bu durumda onun için ölmek diri olmaktan daha iyidir:

Gel beni öldür bana yegdür bu dirlikden ölüm

Çün rakîb-i rû-siyâhı mahrem itdün âkibet.(s. 102 g. 215/4)

“Gel beni öldür. Bu ölüm bana diri olmaktan daha iyidir. Çünkü siyah yüzlü olan rakibi kendine dost yaptın.”

Acımasız sevgili, siyah yüzlü olan rakibi kendisine dost yapmıştır. Şair de ölüm ve yaşam arasındaki tezatlıktan yola çıkarak, bu eziyeti çekmektense ölümü tercih ettiğini anlatmaktadır.

Şair, aşağıdaki beyitlerde siyah yüzlü rakibi kargaya benzeterek renk açısından ilgi kurmaktadır:

Sakın aldanma rakîb-i rû-siyâhun kavline

Bir gurab öte tura nice şer ağzından düşer (s. 344 g. 1076(a)/2)

“Siyah yüzlü rakibin sözüne sakın inanma. Çünkü bir karga öterse ağzından nice kötülükler çıkar.”

Karga, bütün kuşlar arasında en kötü sese sahip olanıdır. Beyitte, siyah rengi dolayısıyla rakibe benzetilerek ele alınmıştır. Şair, karganın ötüşünü ve ağzından kötülükler çıkmasını ise sesinin kötü olmasına bağlar.

Gül bahçesinde bülbül ile karganın aynı derecede olmadığı gibi, siyah yüzlü rakip ile âşığın da aynı derecede olmadığını aşağıdaki beyitte görmekteyiz:

Bir degüldür bu Muhibbî'yle rakîb-i rû-siyâh

Gülşen içre bülbüle nisbet olunur mı kelâg (s. 419 g. 1349/5)

“Siyah yüzlü rakip ile Muhibbî bir değildir. Gül bahçesinde bülbül ile karga bir olur mu?”

Siyah yüz genellikle kötü insanlar için kullanılır. Rakip de âşığa uyguladığı eziyetle bilindiğinden siyah yüzlü olarak betimlenir. Şair bu beyitte, mürettep leff ü neşr yoluyla kendisi ile rakibi karşılaştırarak, kargaya benzetilen rakiple bir olmadığını dile getirir.

Şair, kara yüzlü rakibi şeytana benzetererek, peri yüzlü bir sevgilinin yanında şeytanın uygun olmadığını aşağıdaki beyitte dile getirir:

Nazar ‘uşşâka kılmazsun rakîb-i rû-siyeh hâsun

Perî-rûsın senün yanunda yokdur ehrimenden yeg (s. 459 g. 1501/2)

“Âşıklara bakmazsın, kara yüzlü rakipler dostundur. Peri yüzlüsün senin yanında ehrimenden daha iyisi yoktur.”

Ehrimen; şeytan, dev demektir. Zerdüştlerin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısına bu ad verilir (Pala, 2004: 136). Beyitte rakip deve, sevgili de periye benzetilmiştir.

Şair, aşağıdaki beyitte ise sevgiliye meyhaneci çırağı olarak seslenerek kara yüzlü rakibi kendine yâr etmemesini söyler:

Göz göre ey mugbeçe ‘âşıklarun zâr eyleme

Rû-siyehdür gel rakîbi kendüne yâr eyleme.(s.829 mur. 1)

“Ey meyhaneci çırağı, âşıklarını göz göre göre ağlatma. Siyah yüzlü rakibi kendine yâr etme.”

Âşığın en büyük korkularından biri, sevgilinin rakibi kendisine yâr etmesidir. Âşık bu durumda sevgiliyi rakip konusunda uyarmaktadır.

3.2.1.18. Soyu Belli Değildir

Âşığın rakibi en çok itham ettiği durumlardan biri de onun soysuz oluşudur (Şentürk, 1995: 68).

Kimi Nasrâni kimi didi Yehûdi kim Mecûs

Ben rakîbün bilmedüm ‘âlemde nedür milletin (s. 663 g. 2256/4)

“Kimi Nasrani, kimi Yahudi, kimi de Mecusi dedi. Ben rakibin dünyada hangi milletten olduğunu anlayamadım.”

Rakip, âşığa çektiği eziyetler dolayısıyla, şairler böyle bir gaddarın hangi milletten olduğu konusunda tereddüt ederler. Divan edebiyatında âşık tipinin özellikleri gözden geçirildiğinde; âşıkların sevgiliye karşı samimi duygularla bağlı oldukları, değerli varlıkları olan canlarını dahi seve seve verebilecek bir karaktere sahip oldukları görülür:

Muhibbî terk-i cân itmez dir imiş

İnandun ol rakîb-i bed-nihâde.(s. 688 g. 2351/5)

“Muhibbî canımı terk etmez demiş. O soysuz rakibe inandın.”

Rakip, sevgiliye âşık hakkında olmadık şeyler söyleyip sevgilinin âşığı terk etmesini sağlamıştır. Âşık da rakibin soysuz olduğunu, sözüne inanılmaması gerektiğini dile getirir.

Kaçankim görse ‘uşşâkı hasedden yâre gamz eyle

Rakibi bilmedüm hergiz cihânda ben ne millettür (s. 150 g. 386/3)

“Âşıkları gördüğü zaman kıskançlıktan sevgiliye kaç göz eder. Bu cihanda rakibin hangi milletten olduğunu anlayamadım.”

Rakip, sevgiliyi âşıktan kıskanır. Sevgilinin âşığa meyl ettiğini gördüğünde münafıklık eder. Şair de bu yüzden rakibin ne tür bir varlık olduğunu anlamamaktadır.

3.2.1.19. Sözü Değersizleştirir

Kötü huylu rakibin şiirlerde yer alması şiirin bozulmasına neden olur:

Bozarsın şi’rünü zinhâr zinhâr

Anarsan ol rakîb-i bed-nihâdı (s. 784 g. 2702/4)

“Kötü huylu rakibi andığın zaman sakın şiirini bozmayasın.”

Şair, rakibin kötü huylu biri olduğunu ve böyle kötü bir insanın beyitlerde yer almaması gerektiğini söyler. Çünkü beyitlerde böyle kötü huylu bir insanın yer alması şiirin bozulmasına neden olabilir.

Yazma rakîb adını gel sehv ile sakın

Başdan ayağa yohsa olısar kitâb-ı talh.(s. 129 g. 313/3)

“Rakibin adını yanlışlıkla yazayım deme, yoksa baştan sona değersiz bir kitap olur.”

Rakibin bütün eziyetlerine karşı kalemleriyle hareket etmekten başka çareleri olmayan şairler, rakibi kötülemek için onun ismini özellikle ters yazarlar. Bu husus birçok şairin divanlarında görülür (Şentürk, 1995: 53). Şair ise rakibin adını yanlışlıkla bile olsa eserinde kullanmaktan sakınmaktadır. Zira adının geçtiği kitap baştan sona değersizleşecektir.

3.2.2. Rakibin Benzetildiği Kişi Ve Unsurlar

3.2.2.1. Kişiler

3.2.2.1.1. Derbân

Dilimize Farsçadan girmiş olan derbân kelimesinin anlamı “kapıcı, kapıya bakan, bevâb” demektir (Devellioğlu, 2010, s. 197; Redhouse, 2016, s. 71). Divan edebiyatında genellikle sevgilinin mahallesinde bulunup oradan geçenleri sevgiliye ileten kişidir. Beyitlerde derbân genellikle rakip olarak ele alınmıştır. Rakip de sevgilinin kapısında bekleyip âşığın oraya gelmesini engeller.

Âşık, sevgiliyi rahat görebilmek ve onunla konuşabilmek için onun mahallesine gider. Ancak sevgili, kapıcısı yoluyla onu oradan uzaklaştırır:

Kûyına varsa Muhibbî buyurur der-bânına

Bu gedâyı koma bu dem anı şehrümden çıkar (s. 260 g. 784/5)

“Muhibbî, sevgilinin bulunduğu yere varsa, bu dilenciye hemen şehrimden çıkar diye kapıcısına söyler.”

Divan edebiyatında sevgili, köşkünde veya sarayında sultan, âşık ise onun eşiğinde köle veya dilencidir. Âşığın oradaki amacı sevgilinin şan ve şöhretinin gerektirdiği şekilde âşıklığın şartlarını yerine getirmektir. Çünkü sevgilinin mahallesinde dilenci olmak en yüksek makamlara ulaşmış olmak demektir. Ancak sevgili buna izin vermeyip kapıcısı yoluyla onu oradan kovar (Eren, 2010: 273)

Divan edebiyatında Kanûnî Sultan Süleyman gibi bir padişahın sevgilinin kapısında kapıcı olması, sevgilinin padişahlık makamından da üstün bir varlık olduğunu göstermektedir. Bazen de şair için onun kapısında kapıcı olmak dünyaya hükmetmiş olmak demektir.

3.2.2.1.2. Hâris

“Muhâfız, bekçi, gözcü, koruyan, koruyucu, hirâset edici, muhafaza edici, himayet edici” anlamında kullanılır (Devellioğlu, 2010: 382; Redhouse, 2016, s. 132). Rakip, bazı beyitlerde muhâfız anlamında kullanılıp sevgilinin mahallesini âşıklara karşı korur:

Cüdâ eyler beni kûyunda görse

Rakîbe yiridür dirlerse hâris (s. 118 g. 274/3)

“Rakibe muhâfız demeleri uygundur. Çünkü beni sevgilinin mahallesinde gördüğünde uzaklaştırır.”

Rakip âşığın sevgilinin semtine ulaşmasına izin vermez ve âşığa huzursuzluk yaratır. Şair de bu bağlamda rakibi, sevgiliyi koruyup kollayan ve muhâfaza eden muhâfızlara benzetmektedir.

3.2.2.1.3. Nigeh-bân/ Pâs-bân

Farsça bir kelime olan nigehbân sözlükte “gözcü, bekçi, dîde-bân, bakıcı, bakan ve muhafaza eden, muhafız ” anlamında kullanılmıştır (Devellioğlu, 2010, s. 975; Redhouse, 2016, s. 385; Şemseddin Sami, 2015, s. 927). Divan edebiyatında sevgili genellikle bir bekçi tarafından korunmaktadır. Bu bekçi de rakiptir. Rakip, sevgilinin peşinden gidip, her gittiği yerde ona bekçilik etmektedir (Şentürk, 1995: 27).

Âşığa göre pek çok unsur sevgilinin güzelliğinin bekçisi olabilir. Bunlardan biri de sevgilinin saçlarıdır:

Nigeh-bânı olupdur genc-i hüsne

İdüpdür zülfini bin başlu ejder (s. 332 g. 1034/2)

“Saçını bin başlı ejderha yaparak, güzellik hazinesine bekçi yapmıştır.”

Divan edebiyatında sevgilinin kıvrım kıvrım saçları ejderhaya benzetilir. Beyitte sevgilinin saç, onun güzelliğini koruyan bir ejderhaya dönüşmüştür. Sevgilinin güzellik unsurları genellikle hazineye teşbih edilir. Bu hazinenin içinde dudak, saç, ağız, diş v.b. birer kıymetli mücevherdir. Şair de beyitte bu değerli mücevherlerin yılanlar tarafından korunmasına telmih yapmıştır (Pala, 2004: 166).

Zülfini kosa ‘ârızî üzre ‘aceb degül

Her kande ki genc ola ana pâsbân gerek (s. 461 g. 1508/3)

“Sevgili saçını yanaklarının üzerine koyarsa bu garip değildir. Çünkü hazinenin olduğu yerde bekçi gerekir.”

Şair bu beyitte ise gayrı mürettep leff ü neşr yoluyla sevgilinin yanağını hazineye, saçlarını ise bu hazineyi koruyan bekçiye teşbih etmiştir.

Divan şairleri genellikle rakibi bu sıfatlara benzetirken, Muhibbi ise bu sıfatları sevgilinin saçları ile ilişkilendirmiştir. Muhibbi'nin bu iki beytinde sevgilinin güzellik hazinesini koruyan gözcü olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Muhibbi'nin incelenen şiirlerinde rakip olarak nitelenen nigh-bân/pâs-bân kelimesinin gerçek bir tipi değil cansız bir varlığı nitelediği saptanmıştır.

3.2.2.2. Hayvanlar

3.2.2.2.1. Bakar

Bakar, sığır demektir (Devellioğlu, 2010: 77). Âşık, rakibe kötü sözler kullanıp onu sığır olarak nitelendirir. Beyitlerde insan ile sığırın aynı derecede olmayacağından kendisinin daha üstün tutulması gerektiğini vurgular:

Bir görürsün kûyuna varsam rakîb ile beni

Hiç revâ mıdır ki insan ile bir ola bakar (s. 234 g. 688/3)

“Mahallene geldiğimde beni rakip ile bir görürsün. Ancak insan ile sığırın bir olması uygun olur mu?”

Şair, rakibi sığır diye nitelendirir, sevgiliye seslenerek kendisinin sığır benzetilen rakip ile aynı derecede olmadığını dile getirir. Ayrıca şair beyitte anlatımı daha güçlü hale getirebilmek için istifham sanatını kullanır. Benzer bir ifade aşağıdaki beyitte de vardır:

İrgürürsün kûyuna dîrsem rakîb ile beni

Hiç revâ mıdır ki insân ile bir ola bakar (s. 320 g. 988(b)/3)

“Rakip ile beni mahallende bir arada bulundurursun, insan ile sığırın aynı tutulması uygun mudur?”

Görüldüğü üzere şair, rakibi hayvan benzetmeleriyle aşağılamaya çalışıp, kendi üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

3.2.2.2.2. Fare/ Kedi

Rakîb ile Muhibbî'yi sakın kûyunda bir görme

Kagân arslâna benzetmek olur mı gürbe vü mûşı (s. 795 g. 2746/4)

“Mahallende rakip ile Muhibbi'yi sakın bir görme. Fare ve kediyi aslana benzetmek uygun olur mu?”

Şair rakibi fare ve kediye, kendisini de aslana benzeterek ilgi kurmuştur. Beyitte aslanın fare ve kedi ile bir olmadığı anlatılır. Böylelikle rakibe karşı daha güçlü ve heybetli olduğunu vurgular.

3.2.2.2.3. Horoz

Divan edebiyatında rakibin kavgacı bir kişilikte olması onun horoz olarak nitelendirilmesine sebep olur. Horoz gibi olan rakibin sevgilinin semtinde bulunması doğru değildir, onun yeri kümeştir:

Ben turam kûyunda neyler gel rakîbe virme yüz

Bülbüle gülşen virilmiş mâkiyânede kümes.(s. 386 g. 1226/4)

“Bulunduğun yerde ben durayım, orada rakip ne yapar, gel yüz verme. Bülbüle gül bahçesi, horoza da kümes verilmiştir.”

Şair, bülbül ile horozu karşılaştırarak bülbülün yerinin gül bahçesi, rakibe benzeyen horozun yerinin de kümes olduğunu belirtmiştir. Böylece leff ü neşr yoluyla kendisi ile bülbül rakip ile de horoz arasında ilgi kurmuştur.

3.2.2.2.4. Karga, Çaylak

Edebiyatımıza Farsçadan girmiş olan zâg kelimesinin anlamı “karga”dır (Devellioğlu 2010: 1357). Karga, neşe düşkünlüğünün yanında hırsızlığı ve kurnazlığıyla da bilinen bir kuştur. Rakip de aslında bir bakıma hırsız ve kurnazdır. O da âşıktan sevgiliyi çalmak ister. Eski edebiyatımızda sevgili Hümâ kuşu gibi ele geçirilmez bir varlıktır. Bu özellikle sahip olan sevgilinin karga, akbaba v.b. leş yiyen kuşlar gibi olan rakîbin eline düşmesi bütün şairlerce hayretle karşılanmıştır (Şentürk 1995: 84).

Divan edebiyatında şairler genellikle âşığı bülbüle, rakibi de kargaya benzetirler:

Ben nice bî-hûş olup feryâd ü efgân itmeyem

Âşikârâ bülbülün yerini tutdı çünkü zâg.(s. 421 g. 1358/2)

“Ben nasıl şaşkın olup feryat ve figan etmeyeyim? Çünkü karga belli ki bülbülün yerini tutmuş.”

Şair, bu beyitte âşığı bülbüle, kargayı da rakibe benzeterek ilgi kurmuştur. Âşık, karganın bülbülün yerini tutmasını şikâyet ederek feryat ve figan etmektedir. Âşığın hiç tahammül edemeyeceği şey karga ile bir arada bulunmaktır. Karga genellikle bütün

olumsuz özellikleri üzerinde toplar ve kötü işlerin odak noktasıdır. Bülbül ise mazlum, âşık, bazen de şair olarak ele alınmıştır (Demirkazık, 2011: 163).

Her kesün konmuş Muhibbî tâli'indedür ezel

Bülbüle şûrîdelik zâg u zagan kona leşe (s. 697 g. 2385/5)

“Ey Muhibbî, herkesin talihî ezelden konmuştur. Karga ve çaylağa leşe konma, bülbüle âşıklık nasip olmuştur.”

Divan edebiyatında karga ve çaylak genellikle birlikte kullanılmıştır. Kargadaki bütün özellikler çaylak içinde geçerlidir. Şair bu beyitte karga ve çaylağın leşe konduğunu, bülbülün ise gülün aşkından dolayı acı çektiğini anlatmaktadır.

Şairler bazı beyitlerde sevgilinin saçını karga ile ilişkilendirir. Saç yüzü kapatması nedeniyle rakip olarak ele alınır. Muhibbî aşağıdaki beyitte bu durumu şöyle dile getirir:

Târ-1 zülfün hat-1 sebzünle neden cem ' eyledün

Bâg-1 hüsnünde revâ mı tûtiler yanında zâg (s. 421 g. 1359/3)

“Saçının karanlığını yeşil tüylerinle neden bir araya getirdin? Güzellik bahçende papağanın yanında karga uygun mudur?”

Divan edebiyatında sevgilinin saç, rengi itibarıyla kargaya benzetilir. Aşığa göre, siyah renkli karganın sevgilinin güzelliğinin bahçesinde yeri yoktur.

Rakibin karga olarak nitelendirildiği beyitlerde âşık da kendisini sabah akşam ağlayıp inleyen bülbüle benzetir:

Muhibbî bâğ-1 hüsn içre biter bülbül gibi gûyâ

Rakîbe virme yıl hergiz gel ol zâg u zagandan geç.(s. 122 g. 287/5)

“Muhibbî, güzellik bağındaki bülbül gibidir. Gel, karga ve çaylaktan vazgeç, rakibe yüz verme.”

Âşık sevgilinin ayrılığında sabahlara kadar ağlayıp inleyen bülbüle, rakip de leşe konan karga ve çaylağa benzetilmiştir. Şair de bu beyitte, sevgilinin kargaya benzeyen rakipten uzak olmasını istemiştir. Çünkü rakibin ona zarar vereceğini düşünür. Ayrıca beyitte “gûyâ” kelimesi “gibi” edatı dışında “söyleyen” anlamıyla düşünüldüğünde tevriyeli kullanılmıştır.

Âşık, sevgilinin kargaya benzetilen rakipten uzak olmasını kendisine benzeyen bülbüle yakın olmasını ister:

Gülşen-i hüsnünde neyler ko rakîbi dostum

Bülbül-i gûyâ tururken lâyıık olmaz anda zâg (s. 419 g. 1351/5)

“Ey dostum, rakip güzelliğinin gül bahçesinde ne yapabilir, onu bırak. Orada öten bülbül varken karga uygun olmaz.”

Şair “açık istiare” yoluyla dostum derken sevgiliyi kastetmekte ve sevgilinin rakibi bırakmasını istemektedir. Çünkü gül bahçesinde bülbül varken karganın olması uygun değildir. Nitekim karga, bağ ve bostana zarar veren bir kuştur.

Âşık başka bir beyitte ise kendisini doğana benzeterek, sevgilinin mahallesine vardığında üzerine kargaların üşüştüğünü dile getirir:

Olımazam kûyına varsam râkibandan halâs

Benzerem o bâza kim üstine üşe zâglar.(s. 329 g. 1021/6)

“Senin mahallene varsam rakiplerinden kurtulmuş olmam. Üstüne kargaların üşüştüğü o doğan kuşuna benzerim.”

Divan edebiyatında âşık sevgilinin mahallesine vardığında huzura kavuşur. Ancak şair bu beyitte sevgilinin mahallesinde dahi olsa sıkıntı ve kederden kurtulamaz, aksine kargalar tarafından saldırıya uğrayan bir doğan gibidir.

Ayrıca şair kendisi ile rakibin bir tutulmasını da istemez. Ona göre bu durum bülbül ile karganın eş görülmesi gibidir:

Bir görüp ben ‘âşıkı dâyim rakîbe şûm ile

Bülbül ile ne ‘aceb sen zağı yeksân eyledün (s. 470 g. 1540/4)

“Ben aşığı daima rakibin uğursuzluğuyla aynı görüp bülbül ile kargayı nasıl aynı tuttun.”

Karga halk arasında uğursuz bir kuştur. Rakip de uğursuzluğu bakımından kargaya benzetilir. Divan şiirinde gül bahçesini kargaların sarması ve kargaların gül bahçesinde ötüyor olması olumsuz çağrışımlara konu olmuştur (Özkan, 2007: 412). Âşık beyitte kendisi ile uğursuz rakibin aynı derecede olmaması gerektiğini anlatmaktadır.

Âşık, gül bahçesini kafese benzeterek, orada bülbül ile karganın bir arada olmaması gerektiğini aşağıdaki beyitte anlatmaktadır:

Gel beni öldür rakîbi görmeyem kûyunda tek

Bu meseldür bülbül olmaz bir kafesde zâg ile (s. 728 g. 2498/4)

“Gel beni öldür ki yalnızca mahallende rakibi görmeyeyim. Zira bir kafeste bülbül ile karga olmaz diye bir söz vardır.”

Süslü ve güzel öten kuşlar kafeslere koyulup satılırlar. Ancak karga kuşlar arasındaki en çirkin sese sahiptir. Şair de beyitte karganın bülbül ile eşit muamele görmemesi gerektiğini anlatır.

3.2.2.2.5. Köpek

Divan edebiyatında “it, kelb, seg” olarak kullanılan köpek genellikle rakibe benzetilir. Rakip sevgilinin mahallesinde bir köpektir. Sevgilinin mahallesi divan edebiyatında önemli bir yer tutar. Âşık oraya ulaşmak ve oradan hiç ayrılmamak ister. Ancak oraya ulaşamaz, ulaşabilmek için de türlü yollar dener. Sevgili mahallesinde bir sultandır. Orada herkes ona muhtaçtır. Onun sultanlığında her şey dört dörtlüktür. Âşık için orada dilenci olmak, dünyaya sultan olmaktan üstündür. Ancak bu mahallede köpekler bulunur. Bu köpekler oranın bekçisidirler. Âşık bu köpekleri rakip olarak kabul eder. Bazen de âşık, o köpeklerin ayağının tozunu gözüne sürme diye sürer. Hatta bu köpeklerle arkadaş bile olur. (Pala 2004: 280).

İnsana en yakın olan hayvanların başında köpek gelir. Köpeğin en önemli özelliği, koruma/koruyucu olmasıdır. Onun bu özelliği bu dünya ile sınırlı olmayıp ölümler diyarında bekçi olması ile de devam etmiştir. Öte yandan, tarihin ilk dönemlerinden itibaren cesetlerin köpek eşliğinde gömülmesi de, köpeğin koruyucu özelliğine vurgu yapmaktadır. Köpek aynı zamanda insana en sadık olan hayvandır. Eski devirlerden kalan mezarlarda köpek kemiklerinin bulunması, insanın öbür dünyaya sadık bir yoldaşla gittiğini gösterir (Floriotı 2014: 59). Rakip de sevgiliyi koruyup kollaması, kapısında bekçilik yapması bakımından köpeğe benzetilmiştir.

Şairler bazı beyitlerde köpek olan rakibi kendilerine engel olarak görürler. Bu yüzden sevgilinin onu kendisine yaklaştırmamasını isterler. Köpeğe benzetilen rakip daima sevgilinin yanında bulunduğundan âşık sevgiliyi hiçbir zaman yalnız bulup derdini anlatamaz ve sevgili kadar o da âşığa eziyet eder. Rakip tarafından eziyet gören âşık kötü sıfatlarla bu düşüncelerini dışa vurur. Örneğin; sevgilinin mahallesini her zaman izleyen rakibi kötü suratlı bir köpeğe benzetir.

Şair, sevgilinin mahallesini gül bahçesine benzeterek, orada köpeğe benzetilen rakibin fazla olduğunu aşağıdaki beyitte dile getirir:

Ko rakîbi gülşen-i hüsnünde ‘uşşâkun yiter

Bülbül-i gûyâ tururken lâyıık olmaz anda zâg (s. 420 g. 1353/2)

“Güzelliğinin gül bahçesinde rakibi bırak, âşıklar oraya yeterlidir. Gül bahçesinde konuşan bülbül varken orada köpeğin olması uygun değildir.”

Şair rakibi köpeğe benzeterek, gül bahçesinde bülbül ile rakibe benzetilen köpeğin bir arada bulunmasının uygun olmadığını anlatır.

Sevgilinin âşığa, köpeğe benzetilen rakipten daha kötü davranmasına Muhibbî, aşağıdaki beyitte sitem eder:

Bu Muhibbî'ye rakîbünden idersin kem nazar

Kim ki 'âşık oldu itden kem disen de 'ârı yok (s. 431 g. 1395/5)

“Muhibbî'ye rakibinden daha kötü bakarsın. Âşık olana itten de kötü desen utanmaz.”

Rakibin sevgiliye karşı sevgisi gerçek değildir. O sadece âşığın ona ulaşmasını engellemek için vardır. Ancak sevgili, gerçek seveni yani âşığı görmezden gelip köpeğe benzetilen rakibi görür.

Âşık sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşmakta ve hasta olmaktadır. Âşık sevgiliye bir türlü ulaşamazken, köpeğe benzettiği rakip her zaman sevinç içindedir:

'Âşık-ı dil-hasteler bulmadılar bir zerre kâm

İt rakîbi dâyimâ sen şâd u handân eyledün (s. 459 g. 1500/2)

“Gönlü hasta olan âşıklar zerre kadar arzu ve isteklerine kavuşamadılar. Sen daima it rakibi sevindirdin ve güldürdün.”

Âşık için gönül hastalığının tek dermanı sevgilidir. Âşığın ilacı sevgiliye kavuşmaktır. Fakat sevgili asla âşığa çare bulamaz. Âşık da bir ümitle sevgiliyi hayatının sonuna kadar bekler. Beyitte, âşığın bu isteklerine kavuşmadığını, köpeğe benzetilen rakibin ise mutlu ve sevinçli bir şekilde sevgilinin yanında yer aldığı anlatılır.

Bu bağlamda sevgilinin köpeğe değer vermesi âşığın şaşkınlık duymasına da neden olur:

Hâr idüp 'uşşâkı eylersin rakîbe ihtirâm

Ne sebebendür ol ite bunca ikrâmun senün (s. 490 g. 1620/3)

“Âşıkları horlayıp rakibe saygı duyarsın. O ite bu kadar hürmetin sebebi nedir?”

Sevgili, âşıklara keder ve dert vermekten doymadığı gibi onları horlayıp rakibe saygı duyar. Şair de bu beyitte köpeğe benzetilen rakibin sevgili tarafından itibar görmesinin şaşkınlığı içindedir.

Sevgilinin ilgisini gören rakip âşığa iftira ederek onu sevgiliden uzaklaştırır:

Yâre dimiş ki cânın senden dirîg ider

Eylen nazar rakîb-i segün iftirasına.(s. 691 g. 2363/2)

“Sevgiliye canını senden esirger demiş. Bu köpek rakibin iftirasına bir bakın.”

Şair, rakibi köpeğe benzeterak, kendisini sevgiliye karşı doldurduğunu, iftiralar atarak sevgilinin onu terk etmesine neden olduğunu dile getirir.

Âşık zaten sevgili uğruna canından vazgeçmiştir. Rakip ise âşığın sevgiliden canını esirgediğine dair ona iftira atmaktadır. Bu âşık için kabul edilecek bir durum değildir:

Cân dirîg eyler dir imiş yâre benümçün rakîb

Borcum olsun ol segün dendânını kan eylemek (s.866 b. 98)

“Rakip, benim için sevgiliye canını esirgiyor demiş. O köpeğin dişlerini kırmak boynumun borcudur.”

Rakibin bu iftiralarına devam etmesi âşığın ona daha da kinlenmesine sebep olur.

Sevgilinin mahallesinin köpekleri âşığın sevgiliye kavuşmasını engeller, âşığa karşı gelirler. Şair aşağıdaki beyitlerde bunu dile getirmektedir:

Kûyuna vardukca men eyler mahallün itleri

Neylesün hâli Muhibbî bendenün düşvârdur.(s. 157 g. 415/5)

“Bulunduğun yere vardıkça mahallenin köpekleri engeller. Muhibbî kulunun hali perişandır, ne yapsın?”

Sevgilinin mahallesinde köpek olan rakip ile âşık arasında sürekli bir mücadele vardır. Âşık ne zaman sevgilinin mahallesine gitse, mahallenin köpekleri yani rakipleri âşığa saldırırlar ve sevgiliyle kavuşmasına fırsat vermezler.

Dün gece kûyında nâlem işidüp

Dir seg-i kûyı bu ne feryâddur.(s. 285 g. 869/3)

“Dün gece semtinde inlemelerimi işitip, oranın köpekleri bu ne feryattır derler.”

Âşık için sevgilinin mahallesi önemlidir. Âşık her zaman oraya varıp ayrılmamak ister. Ancak bu imkânsızdır. Bu nedenle âşık oraya ulaşabilmek için her yolu dener. Ancak o mahallede sevgilinin rakip olan köpekleri bulunur. Bu köpekler sevgiliye âşıktan uzaklaştırmaya çalışır. Şair de bu beyitte âşığın oraya ulaşabilmesi için ağlayıp inlemesini anlatmaktadır.

Muhibbî kûyuna varsa tolar ol dem seg-i kûyun

Ya niçün dirler ey hûrî ki cennetde ‘azâb olmaz (s. 380 g. 1204/5)

“Muhibbî mahallene varsa mahallenin köpekleri o an dolar. Ey hûri, o halde “cennette azap olmaz” niye derler?”

Şair sevgiliyi cennet güzeline mahallesini de cennet bahçesine benzetmiştir. Sevgilinin semtinde köpeklerin bulunduğunu gören âşık, bu duruma şaşırır. Şair, cennette azap olmaması inancına telmihte bulunarak, köpeklerin orada işi olmaması gerektiğini vurgular. Beyitte “seg-i kûy” “azâb”; “kûy” ise “cennet” ile ilişkilendirilerek

leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Bazı beyitlerde ise âşığın sevgilinin mahallesinde köpekleriyle arkadaşlık kurduğu görülür. Çünkü köpeklerle arkadaşlık kurmak sevgilinin yanında olmak gibi bir şeydir:

Bu Muhibbî kûyına varsa eger karşı çıkup

Âşinâlık gösteren her dem segân-ı kûyudur.(s. 155 g. 408/5)

“Eğer Muhibbî sevgilinin bulunduğu yere varsa, ona karşı yakınlık gösteren her zaman bulunduğu yerin köpekleridir.”

Şair bu beyitte âşığın sevgiliyi görebilmesi için sevgilinin mahallesindeki köpeklere yakınlık göstermesini anlatmıştır. Bu yönüyle beyitte köpeğin rakip anlamından ziyade gerçek anlamıyla kullanıldığı dikkati çekmektedir. Nitekim aşağıdaki beyitte de âşık bu köpeklerle arkadaş olur:

Hem-ser olur isem seg-i kûyunla her gice

Yanunda kadr ü hürmet ise bu kadar yiter.(s. 162 g. 431/2)

“Mahallenin köpekleriyle her gece arkadaş olmak, senin yanında saygı ve itibar görmekse bana bu kadarı yeter.”

Âşık için sevgilinin köpekleriyle arkadaş olmak sevgiliyle arkadaş olmak gibi bir şeydir. Âşık için sevgilinin köpekleriyle dostluk kurmak bir şeref vesilesidir. Âşık bunu talih olarak kabul eder. (Sefercioğlu 2001: 341)

Kûyun kilâbı karşı gelür hâtırum sorar

Görmedi bizi hayli zamân âşinâlanur (s. 200 g. 567/3)

“Bulduğun yerin köpekleri karşıma gelir, hatırımı sorar. Çok zamandır bizi görmediği için yakınlık gösterir.”

Sevgilinin semtindeki köpekler dahi âşığın gözünde kıymetlidir:

Hâr batsa itlerünün pâyına ey şâh-ı gül

Anı çıkarmağa müjgânım bana sûzen yiter (s. 241 g. 713/3)

“Ey gül dalı, köpeklerinin ayaklarına diken batsa onu çıkarmak için benim kirpiğim iğne olarak yeter.”

Sevgilinin mahallesindeki köpekler âşık için çok önemlidir. Çünkü o köpekler sevgilinin vârisidir. Şair de bu beyitte, semtindeki köpeklerin ayağına diken battığı an yardımına ilk koşacak olanın âşık olacağını dile getirmektedir. Aynı şekilde sevgilinin mahallesindeki köpekler de âşığa sadakat içindedir:

Nigâra kûyuna varsam seg-i kûyun gelür karşı

Ezelden âşinâ diyü tuz ekmek hakkını gözler (s. 294 g. 901/3)

“Ey güzel, mahallene gelsem karşıma mahallenin köpekleri çıkıp, ezelden tanıdığımız diye tuz ekmek hakkı gözetirler.”

Âşık sevgilinin mahallesine gittiğinde karşısına mahallenin köpekleri çıkar. Âşık ezelden beri onlarla tanıdık olduğunu belirterek sevgilinin semtinde ne kadar uzun süredir yer bulmaya çalıştığını da anlatmış olur. Bu tanışıklığı “tuz ekmek hakkı gözetmek” deyimine yer vererek irsal-i mesel yoluyla dile getirir.

Kûyına varsam kilâbı çağrışup dirler bana

Kande idün şimdiye dek gel seni yârân okur (s. 307 g. 944/3)

“Bulduğun yere varsam, köpekler çağırıp şimdiye kadar neredeydin, seni dostlar sorar, gel derler”

Âşık sevgilinin mahallesine gittiğinde köpekler ona arkadaşça davranır.

Ger refik ola seg-i kûyun bana ey dôstum

Eyleyem gerdânına rişte-i cânımı meres (s. 384 g. 1220/2)

“Ey dostum eğer mahallenin köpeği bana yoldaş olursa can ipliğimi boynuna bağ yapayım.”

Köpekler sevgiliye mensup oldukları için âşık onları çok sever, onları kollar, onlarla arkadaş olmak için türlü yollar arar. Onlarla arkadaş olduktan sonra belki sevgiliyi daha yakın görme şansını kazanır diye düşünür (Cöntürk, 2012: 342). Çünkü âşık için sevgilinin köpekleriyle arkadaşlık kurmak onun için büyük bir şereftir.

Âşık, bazen sevgiliye daha yakın olabilmek ve sevgilinin mahallesinde rahatça dolaşabilmek için sevgilinin köpeği olmayı değer olarak görür:

Kapumda itlerümden kimdür dimiş bizi yâr

‘Ömri çok olsun itmiş yine bizi ri’âyet.(s. 101 g. 212/5)

“Sevgili bize kapımdaki itlerimden hangisidir demiş. Ömrü çok olsun yine bizi sayıp gözetmiş.”

Şair burada sevgilinin kendisine değer verip kapısının köpeklerinden saydığı için ömrü uzun olsun diye duada bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise âşık sevgilinin kendisini eşliğindeki köpeklerden biri kabul etmesini padişahın kullarına gösterdiği iyilikle bir tutar:

İtlerinden âsitânında beni ‘add eylemiş

Şâh olandan kullara dâyim ‘inâyetler gelür (s. 212 g. 610/3)

“Eşliğindeki köpeklerinden bahsederken beni de saymış. Zira padişahın kullara daima iyilik gelir.”

Beyitte sevgilinin köpeklerinden bahsederken âşığı da sayması yani âşığın da köpek gibi olması âşık için bir lütuftur. Çünkü sevgili köpeklerine çok değer verir. Bu köpeklerde sevgilinin kapısından ayrılmayan bekçilerdir. Âşık da bu vesileyle sevgiliden itibar göreceğini ve sevgilinin yüzünü her zaman göreceğini düşünmüştür.

Bazı beyitlerde ise âşık sevgilinin semtinde köpek olarak bile yer bulamaz:

İtün olsam kûyun içre irürdüm devlete

Bana olmadı müyesser lîk ol baht-ı sa ‘îd (s. 136 g. 339/3)

“Eğer köpeğin olsaydım, mahallende mutluluğa ererdim. Ancak o yüce kısımete sahip olamadım.”

Görüldüğü üzere âşık, değer görebilmek ve mutluluğa erebilmek için sevgilinin mahallesinde köpeği olmak istediğini anlatmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise daha farklı bir hayal ile şair ava giden sevgilinin av köpeği olmayı ister:

Esb-i nâz ile kaçan ‘azm-i şikâr itsen şehâ

İtleründen olmağa cân ile dil eyler heves (s. 387 g. 1228/4)

“Ey şah, naz beygiri ile ava gittiğin zaman gönül ve can köpeğin olmayı hevesler”

Fakat şair, sevgilinin gözünde âşığın köpek kadar değerinin olmadığını aşağıdaki beyitte dile getirir:

Yâri gördüm yine karşuda rakîbe oş didi

İtce bildüm yog imiş yanında benüm ragbetüm.(s. 545 g. 1827/6)

“Sevgiliyi gördüm, karşısındaki rakibe “oş/hoş” dedi. Yanında köpek kadar değerimin olmadığını öğrendim.”

Sevgilinin rakibe hoş demesi bile âşığın gözünde ona olan ilgisinin belirtisidir. Bu tavrı sevgiliden kendisi için göremeyen âşık, sevgili için bir köpek kadar değerinin olmadığını dile getirir.

Âşık için sevgilinin köpeği olmak, dünyada murada ereceğine işarettir:

Bulurdum dünyede gönlüm murâdın

İtüm diyü bana bir kez disen uş.(s. 394 g. 1254/4)

“Bana köpeğim diyerek bir kez oş desen, dünyada gönlümün muradını bulurdum.”

Şair bu beyitte sevgili tarafından “oş” denilmesiyle muradına ereceğini anlatmaktadır. Bir diğer beyitte ise şair köpeğe taş atılmasına telmihte bulunarak sevgilinin kendisini anmasını ister:

Beni ‘add eyle kûyun itleründen

Anadur gâh gâhi atuben seng.(s. 454 g. 1480/4)

“Beni bulunduğun yerin köpeklerinden say. Bazen bazen taş atarak beni an.”

Mahallenin köpekleri sevgili için önemli olduğundan âşık da bu köpeklerin arasına girmeyi ve sevgilinin köpeklerine gösterdiği ilgiyi kendisine de göstermesini ister.

İtlerümdendür Muhibbî dise dilber sehv ile

Artar idi dem-be-dem devletle ikbâlüm benüm (s. 585 g. 1971/5)

“Eğer sevgili yanlılıkla Muhibbî benim köpeğimdir deseydi, daima mutlulukla saadetim artardı.”

Şair bu beyitte sevgilinin köpeği olmak istediğini ve böylece saadetinin artacağını anlatmaktadır.

Ârzûdan ben helâk oldum müyesser olmadı

İtlerünle bir gece kûyunda olmak pâsbân

(s. 659 g. 2241/2)

“Köpeklerinle bir gece mahallende bekçilik yapmak nasip olmadığı için bu heves yüzünden helak oldum.”

Âşık sevgilinin mahallesinde mahallenin köpekleri ile birlikte sevgiliye bekçilik yapmak istemektedir. Ancak bu makam âşığa nasip olmadığı için âşık bu arzuya helâk olmaktadır.

Zihî devlet kilâbından ide ‘add

Kıla boynuma zülfini kılâde (s. 690 g. 2358/3)

“Sevgili saçını boynuma halka yapıp beni köpeklerinden sayarsa ne saadet olur!”

Âşık için sevgilinin mahallesinde köpek olmak büyük bir şanstır. Eğer beni bu mertebeye getirirse bana istediği bütün eziyetleri etsin demektedir. Aynı zamanda âşık sevgilinin saçına ulaşma mutluluğuna ermiş olacaktır.

Âşık bazen mahallenin köpekleriyle yaşayıp bazen de orada misafir olarak kalır:

Bir gördi yine itleri ile bizi habîb

Devlet irişdi başa dilâ uslulardanuz

“Sevgili bizi köpekleriyle birlikte gördü. Ey sevgili başa saadet erişti, uslu duranlardanız.”

Âşık bazen sevgilinin mahallesinin itleriyle bir arada bulunmakta, o da kendisini sevgilinin köpeği olarak görmektedir. Çünkü sevgilinin köpekleri sevgili için saygın

varlıklardır. Böylece âşık, sevgilinin mahallesinde sevgiliye kavuştuğunu düşünmektedir. Bu da âşık için büyük bir talihtir.

Îşiginde itler ile yâr bir görmüş beni

Devlet el virdi Muhibbî i'tibârundur senün.(s. 478 g. 1576/5)

“Sevgili mahallesinde beni köpekleriyle birlikte görmüş. Saadet ulaştı. Muhibbî bu senin itibarıdır.”

Âşığın sevgilinin mahallesindeki köpeklerle bir arada bulunması kendisi için bir şanstır ve elde ettiği bu şans yüzünden gururlanmaktadır.

Ser-i kûyına ger varsam ider red suretin dilber

Bana nisbet anun kûyındaki hâl-i kilâb ulı (s. 773 g. 2664/3)

“Bulunduğun yerin önüne gelsem sevgili beni orada reddeder. Bulunduğu yerin köpeklerinin hali bana göre daha iyidir.”

Âşık, sevgilinin kendisine karşı olan ilgisizliğini ve vefasızlığını köpek benzetmesiyle dile getirmekte ve sevgilinin gözünde köpek kadar kıymeti olmadığından yakınmaktadır.

Kimi beyitlerde birbiriyle dost görünen âşık ile semtin köpekleri, bazen kavgaya tutuşurlar:

İtlerinle cengümi görüp beni ‘ayb eyleme

Sadr için her kişi eyler çünkü akrân ile bahs (s. 118 g. 272/4)

“Köpeklerinle kavga ettiğimi gördüğünde beni ayıplama. Çünkü her kişi makam için akranlarıyla yarışır.”

Şair beyitte kendini köpeklerle bir tutarak sevgilinin semtinde yer edinebilmek için onlarla dalaştığını söyler.

Âşık, acı ve ıstırap hâli nedeniyle bir deri bir kemik kalmıştır. Âdeta kemikleri sayılan âşık, sevgili uğruna bu kemikleri de semtindeki köpeklere vermeye razıdır:

Üstühânımı seg-i kûyuna itdüm pîş-keş

Görünür gözlerine gerçi ki ol tuhfe hakir.(s. 204 g. 583/3)

“Gerçi o armağan gözlerine itibarsız görünür; ama ben kemiklerimi mahallenin köpeklerine armağan ettim.”

Âşık sevgilinin mahallesine rahatça girebilmesi için kemiklerini mahallenin köpeklerine armağan eder. Âşık burada köpeği kemikle susturup memnun edeceğini düşünmektedir.

Muhibbî, benzer bir anlamda ayrılığın gamıyla kemikten ibaret kaldığını şöyle dile getirmektedir:

Üstuhân kaldı tenümde gam-ı hicrûnle hemân

Emr kıl seglerüne ola benüm mihmânüm (s. 531 g. 1779/2)

“Köpeklerine benim misafirim olmayı emret. Çünkü ayrılığın kederiyle vücudumda kemikten başka bir şey kalmadı.”

Âşık ayrılığın kederiyle ve sevgiliden çektiği eziyetler yüzünden zayıflamıştır. Vücudunda kemikten başka bir şey kalmamıştır. Bu kemiklerini de sevgilinin köpeklerine hediye etmek istemektedir.

Ey hümâ-tal’at kerem kıl hümâ sal ben hâküne

Üstühânümü nice bir itlerün tâ dişleye (s. 695 g. 2377/4)

“Ey hüma yüzlü sevgili, eli açık ol toprak olmuş bana hümâ sal. Köpeklerin kemiklerimi ne zamana kadar dişleyecek.”

Devlet kuşu anlamına gelen hüma kelimesi genellikle sevgili için kullanılır. “Hümâ”, divân şiirindeki sevgiliyi andırır. Sevgili de hangi âşığına iltifat ederse o, devlete erip bütün dünyaya hâkim olmuş gibi olur (Pala, 2004: 216). Şair, yukarıdaki beyitlerden farklı olarak bu beyitte sevgiliye sitemini dile getirmekte ve ondan merhamet beklemektedir.

3.2.2.2.6 Yılan

Yılan, edebiyatımızda çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. Halk edebiyatında olduğu gibi Divan edebiyatında da çokça kullanılmıştır. Divan edebiyatında genellikle hazine bekçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçının siyahlığı, uzunluğu ve kıvrımlığı bakımından yılanla benzetilmiştir.

Bilindiği gibi yılan zehirli bir hayvandır. Bu zehriyle âşıkları zehirlemesi (zarar vermesi) nedeniyle rakibe benzetilmiştir. Rakibin yılanla benzetilmesi ile sevgilinin dudakları arasında bir ilgi vardır. Çünkü sevgilinin dudakları hastalıklara iyi gelen bir macun gibidir. Onun için âşık rakibi gördüğü an sevgilinin dudaklarının vafını okumaktadır. Böylece kendini o yılanın zehrine karşı korumuş olur (Kurnaz, 2012: 262).

Divan edebiyatında yılan genellikle rakibe benzetilirken Muhibbî, divanının bazı beyitlerinde yılanı sevgilinin saçıyla ilişkilendirilmiştir:

Ey Muhibbî key sakın el sunma genc-i hüsnine

Anı bekler sad-hezârân zülfi gibi mârı var (s. 284 g. 867/5)

“Ey Muhibbi, güzellik hazinesini bekleyen, yüzbinlerce saçı gibi yılanı var. Sakın ola ki ona elini uzatmayasın”.

Divan edebiyatında yılan genellikle hazine bekçisi olarak nitelendirilir. Beyitte sevgilinin saçları; kıvrımlığı ve uzunluğu nedeniyle yılanı benzetilmiştir. şair güzellik hazinesine yani sevgilinin yüzüne elini uzatana zehirli bir yılan gibi olan saçlarının engel olacağı anlatmaktadır. Bu bağlamda beyitte sevgilinin saçı,  şık ile sevgili arasına giren bir rakip niteliği taşımaktadır.

Divan edebiyatında sevgiliye ulaşmak ve ona kavuşmak çok zordur. Ona ulaşabilmek için bazı engellerin aşılması gerekir. şair de aşağdaki beyitlerde hiçbir sevgilinin yılanlız olamayacağını dile getirir:

Dirler Muhibbi ‘ışk yolu su’b-n k olur

Ben ol yolun zem nde b -vehm   p kıyam (s. 541 g. 1810/5)

“Ey muhibbî, aşk yolu yılanlıdır derler. Ben o yolun bu zamandaki korkusuz ve temiziyim”.

Muhibbî beyitte aşk yolunun zorluğunu yılan benzetmesiyle ortaya koymaktadır.

Genc b  m r   g l b -h r olmaz ey Muhibbî

Y rsuz kalur cihânda ‘aybsuz y r isteyen (s. 641 g. 2175/5)

“Ey Muhibbî, g l dikensiz, hazine yılanlız olmaz derler. Ayıpsız sevgili isteyen cihanda sevgilisiz kalır”.

Eski kültürümüzde hazinelerin yılanlar ve ejderhalar tarafından korunduğuna dair bir inanış vardır. G l n varlığına sebep dikendir. Diken tarafından yapılan baskı sonucu g l açılır. şair yukarıdaki beyitte, sevgiliyi hazine ve g le, onun yanında bulunanları ve sevgiliye ulaşmayı engelleyen rakipleri ise yılan ve dikene benzetmiştir (Yıldız, 2011: 25).

3.2.2.3. Diğer Unsurlar

3.2.2.3.1 Bulut

D n gice kasd eyledüm t  kim görem r y-ı hab b

Mâni ‘oldı araya girdi bulut gibi rakîb (s. 80 g. 139/1)

“Sevgilinin yüzünü, dün gece görmeyi amaçladım; rakip araya bulut gibi girip engel oldu.”

Rakip, sevgili ile  şık arasına girer. Onların kavuşmalarına engel olur. şair de bu beyitte rakibin,  şık ile sevgilinin yakınlışmasını engellediğini, adeta kara bir bulut gibi

onların arasına girdiğini anlatmaktadır. Âşığın sevgilinin yüzünü gece görebilecek olması ve bulutun onu kapatması ilgisinden hareketle şair kapalı istiare yoluyla sevgiliyi aya benzetmektedir.

3.2.2.3.2. Dev

Divan şiirinde “dîv” olarak geçen dev, kötülükle dolu masalsı yaratıklar için kullanılır. İri yarı, korkunç, kuvvetli ve kimi zaman insanı andıran biçimlerde düşünülür. Divan şairleri tarafından rakip, dev olarak gösterilir ve peri gibi olan sevgiliyi elde etmeye çalışır (Pala, 2004: 118). Meleğe benzeyen sevgili ile deve benzeyen rakibin aynı yerde olmaması gerektiği Muhibbî'nin aşağıdaki beyitinde anlatılmaktadır:

Kapuna varmağa koma rakîbi

Melek div ile hergiz mahrem olmaz.(s. 380 g. 1202/4)

“Rakibi kapından uzaklaştır. Çünkü melek ile dev hiçbir zaman aynı yerde bulunmaz.”

Rakip sevgilinin kapısında onun kapıcısıdır. Gelip gidenleri sevgiliye iletir. Ancak şair bu beyitte rakibi deve sevgiliyi de meleğe benzetererek, rakibin sevgili tarafından kovulması gerektiğini dile getirir. Fakat masalsı unsurlar olan dev ile peri sıklıkla birlikte anılır:

Görün agyârı yârün işiginde

Perî olmaz imiş âh ehrimensüz

(s. 367 g. 1156/4)

“Yabancıları sevgilinin eşiğinde görün. Ah ki devsiz peri olmaz imiş.”

Şair rakibi sevgilinin yanında görmek istemediği için onu deve sevgiliyi de periye benzetmiştir.

Şair sevgilinin şeytana benzeyen rakip tarafından zarar göreceğini aşağıdaki beyitte anlatır:

Perî-rûdur anı bildüm ki bakmaz âdemî-zâde

O cân incinmesün dersen rakib-i ehremenden geç (s. 120 g. 280/3)

“Onu bildim ki o insanoğluna bakmaz. Zira peri yüzlü bir güzeldir. O can incinmesin dersen, deve benzeyen rakipten geç.”

Şair sevgiliyi peri yüzlü bir güzele, rakibi de şeytana benzeterek ilgi kurmuştur. Sevgilinin âşığa yüz vermeyeceğini, zira âşığın rakiple uğraşmaktan sevgiliye zarar vereceğini anlatmaktadır.

3.2.2.3.3. Diken

Divan şiiri geleneğinde sevgilin sıkça benzetildiği doğa unsurlarından biri güldür. Rakip ise âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olmasından dolayı âşık gözünde bir dikendir (Güfta, 2013: 230). Muhibbî'nin divanında rakip, güle benzeyen sevgilinin etrafında yer alması, iltifatına mazhar olması ve âşığı kıskandırması özellikleriyle yer almıştır.

Âşık olmasaydı sevgilinin değeri, bülbül olmasaydı gülün kıymeti olmazdı. Bülbül güle yaklaştığı an dikenleri tarafından yaralanır, dolayısıyla çektiği eziyetler de buna bağlı olarak artar. Âşık da sevgilinin etrafında dolaştığında önüne türlü engeller çıkar. Âşık bu eziyetlere razıyken sevgili de gül gibi kıymete bindiği için mutlu olur (Keleş, 2008: 126).

Sevgili mahallesinde nasıl rakibe yakınsa, gül de gül bahçesinde dikene yakın olur. Bu da âşığın yani bülbülün âh edip ağlayıp inlemesine neden olur:

Seni gülşende rakîbün ile gördükde didüm

Bülbül –âsâ beni zâr eyleyen ol hârumdur (s. 150 g. 389/4)

“Seni gül bahçesinde rakip ile gördüğüm zaman, dedim ki beni bülbül gibi ağlatıp inleyen o dikenimdir.”

Divan edebiyatında sevgilinin mahallesi gül bahçesi olunca sevgili de bu gül bahçesinin içerisinde açılmış bir güldür. Âşık, gülü rakip ile beraber gördüğünde bülbül gibi ağlayıp inler. Ayrıca beyitte; gülşen, bülbül, hâr kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır.

Gülşende gördüm oynar hâr ile gül budağı

Ben dahi kâş olaydım bir hârı bu sitânun (s. 451 g. 1468/4)

“Gül bahçesinde gül budağının diken ile oynadığını gördüm. Keşke ben de bu gül bahçesinin bir dikenini olaydım.”

Gülün gül bahçesinde dikenle birlikteliğine kıskanan bülbül, gülün dikenini olmak ister. Çünkü gül her zaman dikenle birlikte zaman geçirir. Bu yüzden bülbül de gül ile birlikte zaman geçirebilmek ve ona yakın olabilmek için böyle bir girişimde bulunur.

Hâr ile memlû olaldan gülsitânı bülbülün

Giceler tâ subha dek dinmez figânı bülbülün (s. 495 g. 1639/1)

“Bülbülün gül bahçesi diken ile doldurulmuş olduğundan beri, geceleri sabaha kadar figan etmesi dinmez.”

Gül ve bülbül ilişkisindeki en büyük unsur dikendir. Gülden koparılmayan diken, âşığın âhının sebebidir. Gül, gül bahçesinde dikenle birlikte olduğunda bülbülün yapacağı tek şey feryat edip ağlayıp inlemektir:

Bülbül yiridür nâle ey eflâke çıkarsa

Her kande ki gül bite anun yiri dikendür.(s. 219 g. 634/2)

“Ey bülbül, inleme ve iniltilerin semalara çıksa yeridir. Nerede gül biterse onun yeri dikendir.”

Gül ile dikenin birlikteliği bülbül için istenmeyen bir durum ise de, bülbül buna katlanır. Bu nedenle şaire göre, bu beyitte bülbülün inleyişlerinin gökyüzüne çıkması olağandır. Çünkü gül ile dikenin birlikteliği doğal bir süreçtir.

Gülşen içre bülbülün meyli gül-i pür-hâredür

Anun için hâr elinden bağı pâre pâredür (s. 220 g. 641/1)

“Gül bahçesinde bülbülün meyli dikenli güledir. Onun için bağı diken elinden parça parçadır.”

Divan edebiyatında âşık, sevgiliden gelen bütün eziyetlere boyun eğmekte ve bu eziyetlere katlanmaktadır. Sevgilinin mahallesinde sevgili kadar rakip de âşığa eziyet etmekte ve sevgiliyi görmesini engellemektedir. Şair de bu beyitte bülbülün bile bile dikenli güle meyletmesini anlatır. Bu tutkunluğun sonunda bağı diken elinden parça parça olmuştur. Ayrıca şair beyitte, hüsnitalil yoluyla bülbülün bağrının diken elinden parça parça olmasını, bülbülün dikenli güle gönül vermesine bağlamıştır.

Gül yüzünden ayrılalı inlerem bülbül gibi

‘Iyş ider dâyim rakîb-i hâr ile gül gibi (s.837 mur. 12)

“Gül yüzünden ayrıldığımdan beri bülbül gibi ağlarım. O gül gibi, diken rakip ile daima eğlenir.”

Nasıl ki bülbül, gülün ayrılığıyla kan dökerse âşığın da gözleri sevgilinin ayrılığıyla kan döker. Gül, dikene yakın olup, bülbülü kalbinden vurduğu gibi sevgili de rakiple yakın olup âşığa cefâ çektirir.

Yanunda ey gül-i ra'nâ rakibi hâre benzetdüm

Bu gönlüm bülbülü her dem anuñün zâr u nâlândur (s. 176 g. 480/2)

“Ey güzel gül, senin yanındaki rakibi dikene benzettim. Onun için bu gönlüm bülbül gibi her zaman ağlayıp inler.”

Şair, sevgiliyi güle, rakibi dikene, kendisini de bülbüle benzeterek; tıpkı bülbül gibi sabah akşam sevgilinin ayrılığı yüzünden ağlayıp inlemektedir.

Gülün diken ile beraberliğinde, bülbülün ömrü âh etmek ile geçer:

Gülşen içre gül olur hâr ile her dem hem-nişîn

‘Ömri giçer âh ü feryâd ile dâyim bülbülün (s. 473 g. 1558/2)

“Gül, diken ile gül bahçesinde beraber oturur. Bülbülün ömrü daima feryat ve âh ile geçer.”

Gülün diken ile arkadaşlığını gören bülbülün ömrü daima acı çekmekle geçmiştir. Çünkü bülbül, gül bahçesinde gülü diken ile görmeye tahammül edemez. Divan şairleri için âh etmek çok önemli bir eylemdir. Onların âhı gökleri bile yakıp tutuşturmuştur. Yürekten edilen ahın hedefe doğru giden ok gibi muhakkak muhatabına erişecektir. Özellikle de mazlumların âhının kesinlikle tutulacağı inancı vardır. “Alma mazlumun ahını çıkar âheste âheste” diye meşhur bir söyleyişte vardır (Özkan, 207: 394).

Gülşen içre gördi gül hem-ser olupdur hâr ile

Bülbülün hâlin bilen dir mi ki efgân anda yok.(s. 448 g. 1456/4)

“Bülbül, gülün gül bahçesinde diken ile arkadaş olduğunu gördü. Bülbülün halini bilen onda feryat figân yok der mi?”

Bülbül, gül bahçesinde gül ile dikenin arkadaşlığını görünce perişan olmuştur. Bülbülün bu halini bilen onun ne çektiğini anlar ve feryatlarını da doğal karşılar. Ayrıca şair, anlatımı daha etkin hale getirebilmek için istifham sanatını kullanmıştır.

Gördi gülşende güli olmuş müşâbih hâr ile

Subha denlü inleyüp zârılık eyler ‘andelîb.(s. 80 g. 139/5)

“Bülbül, gül bahçesinde gül ile dikenini arkadaş olmuş görünce, sabaha kadar ağlayıp inlemiş.”

Sevgilinin mahallesinde, sevgili nasıl ki rakiple sırdaş olabiliyorsa gül bahçesinde gül de diken ile arkadaş olur. Ancak bülbül, gül ile dikenin bu yaklaşmasını görünce sabaha kadar ağlamıştır.

Gül de tıpkı sevgili gibi gül bahçesinde bülbülü görmez, o sadece dikenini görür:

Dinlemez gülşende gül bir dem figânı bülbülün

İnledüp ol derd-mendün dâima hârın görür.(s. 294 g. 903/2)

“Gül bahçesinde gül hiçbir zaman bülbülün figanını dinlemez. O dert sahibini inleterek daima dikenini görür.”

Gül de sevgili gibi bülbülün ağlayıp inlemelerini duymaz ve ona acı çektirir. Ancak her zaman dikenle birliktedir. Bu da âşığı yaralamaktadır.

Bülbül, aşağıdaki beyitte güle seslenerek kendisine birazcık ilgi göstermesini ister:

Ben hâr-ı belâ içre neler neler çekdiğüm ey dôt
Sen pister-i gülde yatasın ne haberün var (s. 154 g. 403/2)

“Ey dost, benim bela dikenleri içinde neler çektiğimi nereden bilesin? Sen gül yatağında yatmaktasın.”

Âşık gülün çektirdiği bütün eziyetlere ve dikenine katlanmaktadır. Ancak bu eziyetlere rağmen gül, hiçbir zaman âşığı düşünmez.

Âşık sevgiliye kavuşabilmek için gülün dikenine katlanmalıdır. Çünkü aşk yolunda acı çekenler mutlaka emellerine ulaşacaklardır:

‘Iyd-ı vasl istersen ey dil çok rakîbün kahrını
Zahmet-i har-ı mugîlânı çekenler hâcîdur.(s. 153 g. 400/2)

“Ey gönül, kavuşma bayramını istersen, rakibin kahrını çek. Çünkü deve dikenin zahmetini çekenler hacı sayılırlar.”

Sevgilinin mahallesine varmak her şeyden önce birçok sıkıntıyı göze almak demektir. Çünkü sevgiliye ulaşmak zordur, bu yüzden bir sürü sıkıntı çekmek normaldir. Bilindiği gibi “mugaylan” çöllerde yetişen bir cins çalı dikenidir. Eskiden hac yolculuğuna çıkanlara sıkıntı vermesi bakımından edebiyatta, hayırlı işlere engel olan kimselere benzetir (Şentürk 1995: 87; Özkan, 2007: 326). Şair de rakibi deve dikenine benzeterek, âşığın sevgiliye kavuşması için rakibe katlanması gerektiğini anlatır.

Bülbül daima diken yüzünden ağlayıp inlemektedir. Çünkü onun işi diken elinden acı çekmektir:

Hârdan mı bülbül inler yâ gül-i terden midür
Bu cefâlar cânuma dilden mi dilberden midür (s. 151 g. 390/1)

“Bülbül taze gülden mi yoksa dikenden mi inler? Bu cefâlar sevgiliden midir yoksa gönülden midir?”

Âşık, gül bahçesinde hem dikenin elinden hem de sevgilinin elinden inler. Âşık biliyor ki sevgiliye ulaşabilmek için türlü engeller aşmalıdır. Klasik şiirde şairliğin şartı aşktır. Âşık, karşılıksız sever ve güle benzeyen sevgiliye aşkını gösterebilmek için ağlayıp inlemekle şiirler söyleyerek bülbülden daha da ileriye gider (Tanç, 2009: 972).

Yâreler ursa ne gam sen gül için bana rakîb

Bu meseldür ki diken zahmını bülbül getirür.(s. 323 g. 1000/3)

“Gül için rakip tarafından yaralanmam benim için dert değildir. Diken zahmetini bülbül getirir diye bir atasözü vardır.”

Bülbül güle ulaşabilmek için türlü engeller aşar. Bu engelleri aşmaya çalışırken de diken tarafından vücudunda yaralar açılır. Şair de bu beyitte gül için canını bile veren bir bülbülün varlığını anlatır ve bülbüle asıl acı verenin kendi aşkı olduğunu dile getirir.

Muhibbî, aşağıdaki beyitte ise gülün etrafını saran dikenleri, dilberin etrafındaki ağyârla ilişkilendirir:

Nite gül etrâfını tutar Muhibbî hâr hâr

Olğelmişdür olur dilberlere ağyâr yâr (s. 174 g. 474/5)

“Gülün etrafını dikenler sarmış Muhibbî ne etsin. Başkalarının dilberlere sevgili olması geçmişten beri olagelmiştir.”

Gülün etrafında nasıl dikenler varsa sevgilinin etrafında da rakipler vardır. Şair bu beyitte başkalarının sevgiliye yakın olmasını doğal karşılar. Çünkü sevgiliye ulaşabilmek için rakiplerine katlanmak gerekir.

Bir diğer beyitte ise gülün dikenle bu kadar yakın olması bülbül için katlanılmaz hâl alır:

Ey Muhibbî gayret eyle yansa bülbül tan degül

Kol sunar boynuna hârûn dâyimâ oynar gül.(s. 512 g. 1704/9)

“Ey Muhibbî, bülbül yansa buna şaşılmaz, gayret et. Gül daima dikenin boynuna kolunu sunup oynar.”

Şair bu beyitte kendisine seslenerek gülün daima dikenle birlikte oynadığını gören bülbülün halinin perişan olduğunu anlatmaktadır. “Kol” insana özgü bir organdır. Şair burada gülün kolu derken teşhis sanatını kullanmıştır. Beyitte ayrıca gül ile dikenin yan yana olması hüsn-i talil yoluyla gülün kolunu dikenin boynuna atıp oynamalarına bağlanmıştır.

Komaz gül dâmenini hergiz elden

Ne kaldı bülbül kim hâr kılmaz (s. 377 g. 1194/3)

“Diken, gülün eteğini asla elden bırakmaz. Bülbülün diken elinden çekmediği ne kaldı.”

Nasıl ki sevgili rakibe değer veriyorsa gül de dikene değer verir. Rakibin de âşığa çektirdiği gibi diken de bülbüle çektirir. Ayrıca beyitte geçen “el” kelimesi yabancılar anlamında düşünüldüğünde, gülün eteğini hem başkalarından hem de dikenin elinden kurtaramadığı anlamıyla tevriye sanatı yapılmaktadır.

Dikenin elinden gülü almayan bülbülün ötmesinin de bir anlamı yoktur:

Alımaz dâmenün gül hâr elinden

Dahi şûride bülbül ne sözün var (s. 342 g. 1072/3)

“Ey tutkun bülbül, gülün eteğini dikenin elinden alamıyorsan niçin ötüyorsun?”

Rakip, değersizliği bakımından çalı ve çırpıya benzetilir. Gülün açıldığı yerde çalı ve çırpının eksik olmadığı aşağıdaki beyitlerde anlatılır:

Tan degüldür ger rakîb olmazsa yanundan cüdâ

Kande kim gül açıla lâbüd bulunur hâr ü has.(s. 383 g. 1214/4)

“Eğer rakip yanından ayrılmazsa ayıp değildir. Çünkü gülün açıldığı yerde mutlaka çalı ve diken de bulunur.”

Şair rakibi dikene, sevgiliyi de gül’e benzeterek; nasıl ki rakip sevgilinin yanından ayrılmıyorsa, gül bahçesinde dikenin de gülün yanından ayrılmadığını anlatır.

Hem-nefes kılup rakîbi eylesen yanunda hâs

Kim ‘acebler gül yanında eksük olmaz hâr ü has (s. 386 g. 1227/2)

“Rakibi arkadaş yapıp yanından ayırmazsan buna kimse şaşırmaz. (Çünkü) gül yanında çalı çırpı eksik olmaz.”

Nasıl ki rakip sevgilinin yanından ayrılmıyorsa gül bahçesinde diken de hiçbir zaman gülden ayrı kalmaz.

Hasret ile bülbül-i cân nice feryâd itmesün

Âh ider bî-çâre bülbül gül kocar her hâr u has.(s. 385 g. 1222/3)

“Can bülbülü, hasret ile nasıl feryat etmesin? Çaresiz bülbül âh eder. Ancak gül her çalı çırpıyı kucaklar.”

Bülbül gülün ayrılığıyla feryat eder. Ancak gül çör-çöp gibi değersiz olan dikeni kucaklar. Ayrıca beyitte; gül, diken, çalı, bülbül arasında tenasüp sanatı yapılmıştır.

Bûy-ı vaslundan neden men ‘eyledün cân bülbülin

Mugtenemken h^ân-ı vaslundan senün her hâr u has (s. 385 g. 1224/3)

“Kavuşma sofranda her çalı ve diken faydalanırken can bülbülünü neden kavuşma kokundan men eyledin.”

Bülbül ayrılık şerbetini içerken gül gidip diken ile birlikte zaman geçirmektedir.

Ey Muhibbî ruhlarından bû alur her hâr u has

Bir nasîb andan niçün ben bülbül-i pür-zâre yok (s. 448 g. 1459/5)

“Ey Muhibbî, her çalı çırpı sevgilinin yanaklarından koku alırken, ben inleme dolu bülbüle niçin bir nasip yok?”

Divan edebiyatında diken değersizliği nedeniyle çalı çırpıya benzetilir. Sevgili nasıl âşığa değer vermeyip rakibe değer veriyorsa gül de ağlayıp inleyen bülbüle değer vermemektedir. Ancak bülbüle karşı dikene değer verir. Şairde bu beyitte bülbül gibi olan âşığın sevgiliye sitemini dile getirmektedir.

Şem ‘gibi giceler tâ subha dek kan aqlaram

Sohbet eyler gice gündüz yâr ile her hâr u has.(s. 384 g. 1221/2)

“Sevgili çerçöp ile gece gündüz sohbet eder. Ben ise mum gibi gecelerden sabaha kadar kan ağlarım.”

Âşık şem’e, rakip de çalı ve çırpıya benzetilmiştir. Şem’e benzetilen âşık mum gibi yanıp erir (Pala 2004: 427). Rakibin çör-çöp olarak tasavvurunda ise onun değersizlik unsuru ağır basar. Çör-çöp olan rakip âşığın sevgiliye ulaşmasını engeller (Sefercioğlu 2001: 344).

Bir süre sonra bülbül, gül ile dikenin yakınlığını doğanın düzenine bağlar ve dikensiz gül olmayacağını söyler:

Bulnur mı ‘aceb bir gül anun yanında hâr olmaz

Ya bülbül var mı ‘âlemde enîs-i âh ü zâr olmaz.(s. 369 g. 1166/1)

“Cihanda âh ve ağlayıp inlemenin arkadaşı olmayan bir bülbül var mıdır? Ya da yanında diken olmayan bir gül bulunur mu?”

Yanında rakibi bulundurmeyen sevgili, dikensiz güle benzetilir. Dikensiz gül her zaman el baş üstünde tutulur. Ancak sevgili, rakibi yanından ayırmazsa itibârı ziyâde olur. Dünya zıtlar dünyasıdır, bu dünyada her şey zıttıyla bilinir. Zaman dünya bahçesinde inleyen bülbülü olmayan bir gül bitirmez (Çavuşoğlu, 2017, s. 244; Özerol, 2012: 2553). Yani Muhibbî, güzel olan her şeyin sıkıntı verebileceğini anlatmaktadır.

Divan edebiyatında sevgilinin işi eziyet etmektir. Bazen âşığa bazen de rakibe eziyet eder. Fakat âşığa göre rakip bu eziyetlere katlanacak kadar güçlü değildir:

Cevr ü cefâyı eyleme cânâ rakîbüne

Çekmez o bâri degmede ol hâr benüm gibi (s. 807 g. 2794/2)

“Ey sevgili, rakibine zulm ve eziyet etme. O diken, dert yükünü benim gibi çekemez.”

Sevgili daima âşığın canına kasteder. Amacı onun eziyetlere katlanıp katlanmayacağını anlamaktır. Beyitte ise sevgilinin rakibe eziyet etmemesini, çünkü rakibin âşık kadar eziyetlere katlanmayacağı anlatılır. Böylelikle şair, en çok acıyı kendisinin çektiğini ima ederek aşıkta rakibe üstünlük iddiasında bulunur.

Bâgda yir yir açılan sanma lâle güldürür

Hâr elinden bülbülün bağından akan kanıdır.(s. 217 g. 627/4)

“Bağda yer yer açılan gül ve laledir sanma. Diken elinden bülbülün bağından akan kandır.”

Divan edebiyatında lale ve gül rengi nedeniyle kana benzetilir. Şair de bu beyitte dikenin çektiği eziyetlerle bülbülün bağından kan aktığını anlatmaktadır. Muhibbî gül ve lalenin açılmasını kendi bağından akan kanlara bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapar.

Hâr elinden kan yudar gül şevkine bülbül müdâm

Salınup bâd-ı seherde hâr ile oynar gül (s. 517 g. 1724/3)

“Bülbül sürekli gül arzusuyla diken elinden kan yutar. Gül, seher rüzgarında diken ile salınarak oynar.”

Bülbül gülü rahat görebilmek için onun dikenlerine katlanıp gül dalına konar. Gülün dikenleri bülbülün göğsüne batar ve kan akar. Bülbülden akan bu kan gül ağacının gövdesine dökülür ve güle kırmızı rengini verir. Gülün renginin kırmızı olması, bülbülü öldürmesinden utanarak kızardığı şeklinde de rivayet edilir. (İpek, 2008: XII). Fakat beyitte gül, bülbülün kan akıttığını görmesine rağmen bunu umursamadan sevinç içinde diken ile birlikte gülüp oynamaktadır.

Gül ruhında hattını zâhir görüp âh eyledüm

Hâr elinden yaraşur bülbül-tek efgan eylemek (s. 456 g. 1490/2)

“Gül yanağındaki ayva tüyleri görüp ah çektim. Ağlayıp inleyen bülbülün diken elinden çekmesi uygundur.”

Divan edebiyatında sevgilinin yanağı parlaklığı ve güzelliği bakımından güle benzetilir. Beyitte bülbül sevgilinin ayva tüylerini görünce âh etmeye başlar. Çünkü “hatt” sakal olarak düşünüldüğünde güzelliği götüren bir unsur olarak istenmez (Pala, 2004: 196). Bu durum gülün devrinin geçmeye başladığının ve solmaya yüz tuttuğunun bir işaretidir.

Bazen de sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri dikene benzetilir. O dikenler, âşığın sevgiliyi görmesine engel olur:

Komadı haddüni görmek girdi hatun araya

Olmadı gülşen müyesser kıldum ancak hâr seyr (s. 253 g. 757/3)

“Ayva tüylerin yanağını görmeme izin vermedi. Gül bahçesine ulaşmak kolay olmadı; ancak dikeniyi seyrettim.”

Divan edebiyatında sevgilinin ayva tüyleri de sevgili kadar âşiğa eziyet eder. O ayva tüyleri bir nevi âşığı sevgiliye yaklaştırmayan diken yani rakip de olabilir. Her

şeyin bir zorluğu olduğu gibi sevgiliye ulaşabilmek içinde bazı engellere katlanılmalıdır (Şahin, 2012: 404).

Öpmek isterdüm ruhından hattın izhâr eyledi

Didüm ey ârâm-ı cân hiç gül olur mı hârsuz.(s. 373 g. 1178/3)

“Yanağından öpmek isterdim, yanağındaki tüyleri meydana çıkardı. Ey gönlü rahatlatan sevgili dikensiz bir gül olur mu dedim.”

Divan edebiyatında sevgilinin yanağı güle ayva tüyleri de dikene benzetilir. Şair de burada ayva tüyü olan diken rakibe benzetmiştir. Âşık ne zaman sevgiliye ulaşmaya çalışsa ona engel olan bir şeylerin olduğunu anlatmaktadır.

‘Ârızunsuz bana gelmez bu gül ü gülzâr hoş

Gülşen içre ‘andelîbe gülsüz olmaz hâr hoş.(s. 391 g. 1245/1)

“Yanağın olmadan bu gül ve gül bahçesi bana hoş gelmez. Gülsüz diken gül bahçesinin içinde bülbüle hoş gelmez.”

Divan edebiyatında sevgilinin yanağı parlaklığı bakımından ele alınır. Sevgilinin bütün güzelliklerini topladığı yeridir. Şair de burada sevgilinin yanağını güzelliği bakımından güle benzetmiştir. Yanaksız gül bahçesinin ve gülsüz dikenin kendisine hoş gelmeyeceğini açıklamıştır.

Olurdu yârı kocmak pîrehensüz

Eğer cân tensüz olsa gül dikensüz

(s. 361 g. 1137/1)

“Eğer gül dikensiz can tensiz olsaydı yâri gömleksiz kucaklamak mümkün olurdu.”

Sevgilinin rakip tarafından korunduğu gibi gül de diken tarafından korunur. Eğer sevgilinin rakipleri ve gülün dikenini olmasaydı sevgiliye rahatça kavuşabilmek mümkün olurdu.

Derd ile inlediği budur hezâr

Hâr elinden pâredür a’zâ-yı gül

(s. 500 g. 1660(b)/2)

“Gülün uzuvlarının diken elinden parça parça olması bülbülün dert yüzünden inlemesine neden olur.”

Âşık yalnızca kendisi için değil gül için de dikenini zararlı görür. Gülün diken elinden parçalanması bülbülün inlemesine neden olur.

Ko bülbül eylesün zârı anı terk itdi dildârı

Gülün hod yokdur yârı bu ‘âlemde dikenden yeg (s. 484 g. 1598/4)

“Bırak bülbül ağlasın, sevgilisi onu terk etti. Bu cihanda gülün dikenden daha iyi sevgilisi yoktur.”

Bülbül, gülün ayrılığıyla ağlayıp inlemektedir. Ağlamak insana has bir özelliktir. Burada bülbülün ağlaması teşhis sanatına bir örnektir.

Nitekim gül sonunda dikene yâr olur:

Visâl-i gül nâsib-i hâr olupdur

Budur âh ü figânı ‘andefbün (s. 466 g. 1525/2)

“Bülbülün figan edip ah etmesinin nedeni, güle kavuşmanın dikene nasip olmasıdır.”

Bülbül genellikle âh ve feryat edip güle kavuşmayı amaçlar. Ancak bu feryatlara kulak vermeyen gül gider dikene kavuşur.

3.2.2.3.4. Dûzahî

Dûzahî, “cehenneme mensup, cehennemî, zebânî” demektir (Devellioğlu 2010: 218).

Kûyuna koma rakîbi duzehidür dostum

Ancak anun kadrini dârü’s-selâmîler bilür.(s. 305 g. 939/3)

“Dostum o zebani rakibi mahallene sokma. Oranın kıymetini ancak cennettekiler bilir.”

Şair rakibi zebaniye benzeterek, sevgilinin mahallesinde yer almaması gerektiğini söyler. Zebani cehennemlik biri olduğu için sevgilinin kıymetini anlamaz. Ancak kendisi gibi cennetlik biri onun kıymetini anlar, ona değer verir.

3.2.2.3.5. Şeytan

Büyük bir melek olarak bilinen şeytan divan edebiyatında rakibe benzetilir. Bu benzetme meleklerle aynı yerde bulunmaması, pis yerlerde yaşaması, sevgilinin güzelliğini çalmaya çalışması ve imana kastetmesi yönüyle kurulur. İlk rekabet Âdem ile şeytan arasında olmuştur. Bu rekabet ateşten yaratılan şeytanın, topraktan yaratılan Âdem’i kendinden üstün görmesine bağlanılır (Şen, 2014: 6; 19). Şair aşağıdaki beyitte de şeytan ile âdemin rekabetinden söz etmiştir:

Çıkardı Âdemi cennetden İblîs

Rakîb itdi beni kûyından ihrâc (s. 119 g. 277/4)

“Şeytan Âdem’i cennetten kovduğu gibi, rakip de beni sevgilinin köyünden çıkardı.”

Şair burada Âdem’in cennetten şeytan tarafından çıkartılma hikayesine telmihte bulunarak kendisinin de şeytana benzetilen rakip tarafından sevgilinin köyünden çıkarıldığını anlatmaktadır.

Halini gösterse tan mı bu Muhibbî’ye rakîb

Kendüye meyl itmeği insâna şeytân öğredür.(s. 246 g. 732/5)

“Rakip Muhibbî’ye halini gösterse buna şaşılır mı? Zira kendisine meyletmeyi insana şeytan öğretir.”

3.2.2.3.6. Taş

Divan edebiyatında taş, rakibin âşığa karşı katı ve acımasız tutumunun simgesi haline gelmiştir:

Neyledüm nitdüm rakibe seng ile âhen gibi

Kûyuna vardı diyü halka beni çakmakdadur.(s. 277 g. 843(a)/4)

“Ben rakibe ne yaptım ki taş gibi katı ve acımasızdır. Sevgilinin mahallesine vardı diye halka beni rezil etmektedir.”

Beyitte rakip sert tavırları nedeniyle taşa teşbih edilmiştir. “Seng” ve “çakmak” kelimeleri birlikte kullanılarak “çakmak taşı”na telmihte bulunulmuştur.

3.2.2.3.7. Tuzlu Toprak

Rakip, sevgilinin güzelliklerini anlatmaktan âciz olduğu için tuzlu toprağa benzetilir. (Sefercioğlu, 2001: 344).

Gönderürsin bana cevr agyâra mihrün tohmını

Bilür iken hâsıl olmaz nesne hak-ı şûrdan (s. 651 g. 2211/3)

“Tuzlu topraktan mahsul çıkmayacağını bilirken bana eziyet, ağyara sevgi tohumu gönderirsin.”

BÖLÜM IV

4. SONUÇ

Divan edebiyatının en parlak dönemi olan 16. yüzyılda padişah şairlerin en çok gazel yazarlarından biri olan Kanûnî Sultan Süleyman'ın, Muhibbî mahlasıyla kaleme aldığı gazellerini rakip açısından tahlil etmeye çalıştık.

Muhibbî, gücü, kudreti ve adaletiyle nam salmış, cihana hükmetmiş bir padişah olsa da Divan şiiri geleneğindeki her şair gibi o da sevgilinin aşkı ve ayrılığın acısıyla derbeder olmuş, sevgilinin ve rakibin bin bir türlü kötülüğüne, eziyetlerine maruz kalmış, sevgili ve rakip karşısında boyun eğmiş bir padişah şair olarak karşımıza çıkar.

Muhibbî'nin şiirlerinde rakip; siyah yüzlü, engel, dinsiz, düşman, nâ-merd, hâris, kâfir, âşığı sevgiliye kötüleyen, âşığı sevgilinin mahallesinden kovan, âşığa sevgiliyle birlikte cefa çektiren, eziyet eden ve tüm bunlara rağmen sevgiliden itibar gören, soysuz, kıskanç, kötü huylu biri olarak tasvir edilmiştir. Çünkü rakip, âşığı herkese rezil rüsva ederek, kavuşmalarını engelleyen acımasız ve merhametsiz bir tiptir. Canı yanan âşık da çareyi ona beddua etmekte bulur ve onun ölümünü ister. Tüm bunların yanı sıra rakip; diken, sığır, fare, horoz, karga, köpek, yılan, zebani, şeytan gibi benzetmelerle de tasavvur edilmiştir. Çünkü rakip, âşığa göre karga gibi kurnazca sevgiliyi âşığın elinden almak isteyen, yılan gibi zehirli ve zararlı, zebani gibi cehennemlik, köpek gibi sevgilinin kapısını bekleyerek, âşığı sevgilinin kapısına yaklaştırmayan, onu sevgiliden ayıran, cefa çektiren, namert ve özü sözü bir olmayan karaktere sahiptir.

Kanûnî Sultan Süleyman, gazellerinde hükümdarlığının aksine, sıradan bir insan gibi aşkın ıstırabını, felekten şikâyet konularını işlemiştir. Muhibbî'nin şiirlerinde kibir, büyüklük gibi duygular görülmemiş, daha çok kadrinin bilinmediğinden ve sevgilinin vefazlığından şikâyet edilmiştir.

Muhibbî gibi Osmanlı Devleti'ne en parlak dönemini yaşatmış, kudretli bir cihan padişahının bile şiirlerinde sevgili karşısında boyun eğdiği görülmektedir. Sevgili karşısında bir padişah değil, âdeta bir kul ve köledir. Çünkü onun için önemli olan bir cihan padişahı olmak değil, sevgilinin gönlünün padişahı olmaktır. Bu yüzden Muhibbî, padişahlık rolünü bir kenara bırakıp, bir âşık olarak sevgiliden ayrı kalmanın ıstırabını çekerken, bir yandan sevgilinin cefasına katlanır, bir yandan da sevgiliyle daima beraber

olan zalim rakibin eziyetlerini çeker. Muhibbî, gazellerinde rakibin zulmüne maruz kalan bir Divan şairi olarak bu duruma sitem eder.

Muhibbî'nin sevgiliye boyun eğmesi, sevgiliden en ufak bir tepkiye bile canını seve seve verme isteği, sevgilinin karşısında perişan olması ve buna karşılık sevgilinin ona acımasız davranıp, rakibe yakınlık kurması gibi anlamları taşıyan beyitlerle sıkça karşılaşmıştır.

Muhibbî'nin şiirlerinde rakip, âşık ile sevgilinin kavuşmasını engellemek için âşığı sevgiliye karşı kötileyip sevgilinin âşığa kötü gözle bakmasına sebep olan arabozucu bir tiptir. Rakip de en az sevgili kadar âşığa eziyet eder. Rakibin âşığa eziyet etmesinin nedeni, sevgiliyi âşıktan kıskanmasıdır. Rakip, beyitlerde genel olarak “adû/düşman, bigâne, gayr/ağyâr, müdde’î kelimeleriyle ifade edilerek rakibin zalim ve gaddar olduğu vurgulanmış, acımasızlığından şikâyet edilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman gibi 46 yıl boyunca üç kıtaya hükmetmiş bir padişahın şiirlerinde rakipten sıkıntı çektiğini anlatması, bir gelenek edebiyatı olan Divan edebiyatındaki “şairlik rolü” ile açıklanabilir.

Muhibbî, şiirlerinde bazen sevgilinin kapısının kapıcısı olmak istemiştir. Onun için sevgilinin kapısında kapıcı olmak, dünyaya hükmetmiş olmak demektir.

İncelenen şiirlerde rakip kelimesi için en fazla araya giren üçüncü kişi anlamında olan ağyâr kelimesi geçmiştir. En az ise bîgâne sözcüğü geçmiştir. Rakipten sonra en çok ağyârın geçmesi, âşığın herkesi kendine rakip olarak gördüğünün göstergesidir. Rakibin benzetildiği kişilerden en sık derbân, köpek, diken; en az ise hâris, fare-kedi, horoz, bulut, dûzahî, tuzlu toprak kullanılmıştır. Benzetilen unsur olarak en fazla gül-bülbül-diken ilişkisine yer verilmiştir. En çok rakip-bülbül ilişkisinden söz edilmiştir.

Divan edebiyatında nigehbân ve pâsbân genellikle gözcü ve bekçi anlamında kullanılmış ve rakip bu sıfatlara benzetilmiştir. Ancak Muhibbî, bu sıfatları sevgilinin saçı ile ilişkilendirmiş ve sevgilinin saçını rakip olarak konumlandırmıştır. Bu açıdan Muhibbî'nin incelenen şiirlerinde nigehbân ve pâsbân kelimelerinin rakip bağlamında bir insanı nitelemek yerine yalnızca sevgilinin saçı ile ilişkilendirilerek kullanılması dikkat çekicidir.

Muhibbî, bir padişah şair olmasına rağmen, rakip gibi bir engel ile karşılaşmış, sevgiliyi diğer şairler gibi üstün görmüş, sevgilinin kulu olmaya ve uğruna ölmeye razı olmuştur. Divan edebiyatı geleneğine bağlı kalarak yeri geldiğinde sevgili uğruna gözyaşı dökmüş, rakip ile birlikte onun mahallesinde köpek olmuş, ona ulaşabilmek için rakip engelini aşmaya çalışmış, çaresiz bir şekilde sevgiliye ve rakibe boyun eğmiştir.

Bütün bunları çekerken hiçbir zaman pişman olmamış, aksine sevgilinin ona eziyet etmesi hoşuna gitmiş, bazen de rakip ile arkadaşlık kurmuştur. Bu bağlamda padişah şair olarak şiirler yazan Muhibbî'nin, rakibe bakışından Divan edebiyatı geleneğine uyduğu ve âşıklık rolüne girdiği sonucuna ulaşılmıştır.

5. KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2011). Muhteşem Süleyman -Kanûnî Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ak, C. (2010). “Süleyman I Edebi Yönü” mad. İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDVİA. C. 38, s. 74-75.
- Akkaya, N. (2012). Muhibbî Divanında Kişi Kadrosu, Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 2.
- Akün, Ö.F., (1994). “Divan Edebiyatı” mad. İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDVİA. C. 9, s. 389-427.
- Avcı, İ. (2014). Divan Şiirinde İskender-i Zülkarneyn, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 7, S. 29.
- Batıslam, H. D. (2016). Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm, Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Batıslam, H. D. (2016). Divan Şiirinde Rakip ve Leyla Hanım’ın Rakip Gazeli, Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Batıslam, H. D. (2016). Divan Şiirinde Düşman, Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Cöntürk, H. (2012). Divan Şiiri Üstüne Denemeler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Clot, A. (1994). Muhteşem Süleyman. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2014). Rakib, Divanlar Arasında. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2017), Necati Bey Divanı’nın Tahlili. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dartma, B. (2009). Hz. Âdem’in Dışlandığı Cennetin Dünyası Meselesi, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 9, S. 2.
- Demirkazık, H. İ. (2011). Divan Şiirinde Karga, Türk Kültürü İnceleme Dergisi, S. 24.
- Devellioğlu, F. (2010). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Dölek, A. (2003). Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Koruma Yolları. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 6.
- Emecen, F. (2010). “Süleyman I” mad. İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDVİA, C. 9, s. 62-74.
- Eren, A. (2016). Klasik Türk Şiirinde Müddeî, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 3.

- Eren, A. (2010). Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgili Eşiği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 10.
- Floriotı Duymuş, H. H. (2014). Eski Kültürlerde Köpeğin Algılanışı: "Eski Mezopotamya Örneği", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 33, S. 55.
- Fuzuli Divanı (2012). İ. Parlatur (haz.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gibb, E.J. (1999). Osmanlı Şiir Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güfta, H. (2013). Fuzûlî Divanı'nda Gül, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 26.
- Güler, K. (2010). Klasik Şiirimizde Kûy-ı yâr, Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi, C. 34, S. 2.
- İpek, A. (2008). Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- İpekten, H. İsen, M. (1992). XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı. Ankara: C.3.
- Kartal, A. Şentürk, A.A. (2010). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Keleş, R. (2008). Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî, Nedîm Divanlarında Gönül. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Köprülü, F. (2009). Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, C. (2009). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. İstanbul: H Yayınları.
- Kurnaz, C. (2012). Hayâlî Bey Divanının Tahlîli. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Muallim Nâcî, (2009), Lügat-i Nâcî, (haz.) A. Kartal. Ankara: TDK Yayınları.
- Mengi, M. (2010). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Muhibbî Divanı (1987). Coşkun Ak (haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özerol, N. (2012). Hayâlî Bey'in Dünya Algısı, Turkish Studies Dergisi, C.7, S. 4.
- Özkan, Ö. (2007). Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pala, İ. (2004). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Redhouse, J. W. (2016). Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye. R. Toparlı- B. Eyövge Yılmaz- Y. Yılmaz. (haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). Nev'î Divanı'nın Tahlîli. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, K. Ş. (2012). Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/ Hat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.5, S. 23.

- Şahiner, A. (2012). Osmanlı Tarihi (Bir Uç Beyliğinden Cihan İmparatorluğuna). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şemseddin Sami, (2015), Kamus-ı Türkî, (haz.) P. Yavuzarslan. Ankara: TDK Yayınları
- Şen, Y. (2014). Divan Edebiyatında Rekabet. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Şentürk, A.A. (1995). Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair. İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Tanç, N. (2009). Rifâî'den Oscar Wilde'a Gül ve Bülbül, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 39.
- Tolasa, H. (2001). Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tunç, S. (2000). Muhibbî Dîvânı'nda Şiir ve Şâir ile İlgili Değerlendirmeler, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 7.
- Yıldırım, A. (2009). Mesihî Divanı'nda Rakibe Yönelik Sövgü ve Beddua, Lânet Kitabı, Ed. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Yıldız, A. (2011). Kanûnî'den Hürrem'e Sultanların Aşk Şiirleri. İstanbul: Kaldırım Yayınları.

6. EKLER

6.1. Ek. 1. Muhibbî Divanı'nda Rakip ve Rakibe Karşılık Gelen Kelimelerin Sayısal Dökümü¹

Rakip	92
Gayr/Ağyâr	62
Müdde'î	18
Adû/Düşman	12
Bîgâne	3

¹ Kullanım sıklığına göre çoktan aza doğru sıralanmıştır.

6.2. Ek. 2. Rakibin Benzetildiği Kişilerin Sayısal Dökümü

Derbân	11
Nigeh-bân/Pâs-bân	3
Hâris	1

6.3. Ek. 3. Rakibin Benzetildiği Hayvanların Sayısal Dökümü

Köpek	59
Karga/ Çaylak	28
Yılan	9
Bakar	2
Fare/Kedi	1
Horoz	1

6.4. Ek. 4. Rakibin Benzetildiği Diğer Unsurların Sayısal Dökümü

Diken	113
Şeytan	15
Taş	5
Dev	3
Bulut	1
Dûzahî	1
Tuzlu Toprak	1

7. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mesut ÖZKAN

Doğum Tarihi/Yeri: 30. 12. 1991/ ŞIRNAK

e-posta: mesut.ozkan.33@outlook.com

ÖĞRENİM DURUMU

2015-2017 Yüksek Lisans Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

2015-2016 Pedagojik Formasyon, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi

2011-2015 Lisans, Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü